

HOE ZWAK IS DE SCHAKEL ?

Rede uitgesproken door de substituut-procureur-generaal E. GOETHALS
op de plechtige openingszitting van het Hof van Beroep te Gent op 2 september 1991

«Pas als de laatste boom geveld
de laatste rivier vergiftigd,
de laatste vis gevangen is,
zal de mens vaststellen
dat geld niet eetbaar is.»
(Mohawk Indianen, New York)

1. Op 11 oktober 1990 werd de minister van Justitie in de kamercommissie voor de Justitie geïnterpelleerd met betrekking tot, ik citeer, «het vaak te laks optreden van het gerechtelijk apparaat inzake de behandeling van milieudelicten, waarbij talrijke processen-verbaal door het parket worden geseponneerd en door de rechtbanken te lage straffen worden uitgesproken», einde citaat.

In zijn antwoord wees de minister op de uitermate complexe wetgeving en op de beperkte vaststellingsbevoegdheid van de bijzondere ambtenaren. De aanstelling van gespecialiseerde magistraten sloot hij niet uit, en een beleid diende te worden uitgewerkt met de procureurs-generaal nadat in deze materie, door een nog op te richten instituut, nauwkeuriger cijfermateriaal zou zijn ingezameld¹.

Ook vroeger reeds werden herhaaldelijk parlementaire vragen gesteld die meestal van een zelfde wantrouwen of ongenoegen tegenover het gerechtelijk optreden lieten blijken².

Dergelijke reacties vormen indicatoren waarvoor de rechterlijke macht niet ongevoelig mag zijn. Zij duiden immers op een fundamentele ontwikkeling in het maatschappelijk aanvoelen, nl. de bekommernis dat welvaart niet ten koste van onze natuurlijke omgeving mag worden verkregen, en dat wij ook tot taak hebben een menswaardig leefklimaat voor de komende generaties veilig te stellen.

De rechtsleer onderzocht vooral de weerslag van het Europees eenmakingsproces³ en van de nieuwe Belgische

staatsstructuur⁴ op het milieurecht, terwijl tot voor korte tijd het milieustrafrecht relatief minder aandacht kreeg⁵. Wegens de bijna grenzeloze inflatie van allerlei normen wordt het noodzakelijk dat ook in deze materie coherente en doorzichtige rechtsprincipes worden ontwikkeld, die het de rechtspracticus mogelijk moeten maken door de bomen heen het bos te ontwaren.

Het komt mij dan ook nuttig voor U enkele aspecten van dit milieustrafrecht voor te stellen en sommige knelpunten ervan nader te belichten, in de hoop daarmee op een bescheiden wijze, tot een betere kennis van deze nieuwe en boeiende rechtstak bij te dragen.

⁴ De grondwettelijke bevoegdheden inzake leefmilieu, red. BOCKEN, H., Uitg. Story (1986); De bevoegdheden inzake milieubeheer, red. LAVRYSEN, L. e.a., uitg. Story (1990); JADOT, B., «L'Etat, la Région et la protection de l'environnement», *J.T.*, 1988, 725-729; VANDERVEELEN, C., «Over leefmilieu en fiscaliteit in het raam van de economische en monetaire unie», *R.W.*, 1988-89, 345-364; L. LAVRYSEN, «Répercussions de la régionalisation en matière d'environnement», *Actualités du droit*, (1991), 509-557.

⁵ FAURE, M., «Het milieustrafrecht in rechtsvergelijkend perspectief», *Panopticon*, 1991, 310-329. Zie nochtans van dezelfde auteur, *Preadvies milieurecht*, Uitgeverij Maklu, 1990, evenals zijn bijdragen «Financiële problemen als rechtvaardigingsgrond voor milieuverontreiniging», *R.W.*, 1988-89, 286-297; «Het probatie-uitstel in milieustrafzaken», noot onder Corr. Brugge, 15 oktober 1986, *R.W.*, 1988-89, 303-305; JADOT, B., «Les régions belges et la répression des infractions, spécialement dans le domaine de l'environnement», *R.D.P.*, 1989, 1075-1088; DEMEY, «La répression des infractions en matière d'environnement et d'urbanisme», *Amén.*, 1990/3, 134-135; VAN REMOORTERE, F., «La question de la responsabilité pénale des personnes morales en droit de l'environnement», *R.D.P.*, 1991, 311-371.

Wat het strafprocesrecht betreft: ROEF, A., «Bewijsproblemen in milieustrafrecht?», *R.W.*, 1990-91, 8-16; BRONDERS, B., «Strafprocessuele aspecten van de toezichtsregeling in de milieureglementering», in *De vervuiler aan banden gelegd?*, red. ELIAERTS, C. e.a., Interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen, Kluwer 1991; BRONDERS, B., «Over de monsterneming in het milieurecht: demystificatie van een bijzondere wijze van bewijsvoering», *R.W.*, 1990-91, 1321-1332; DE NAUW, A. en BRONDERS, B., «De bevoegdheden van de toezichtsambtenaren in de milieuwetten. Van onderzoek naar opsporing en van opsporing naar controle», in *Liber Amicorum Krings*, (1991).

¹ *Parl.Hand.*, Kamer, 1990-91, 11 oktober 1990, (NC 4), 23 e.v.

² Vraag nr. 98 van de heer Van Ooteghem van 14 april 1987, *Vr. Antw.*, Senaat, 27 oktober 1987 (nr. 3), 110; Vraag nr. 1 van de heer Ansoms van 20 mei 1988; Vraag nr. 328 van mevr. Merckx-Van Goey van 8 november 1989, *Vr. Antw.*, Kamer, 29 mei 1990 (nr. 112) 9098; Vraag nr. 377 van de heer Timmermans van 13 februari 1990, *Vr. Antw.*, Kamer, (nr. 122), 9942; Vraag nr. 382 van de heer Gabriëls van 21 februari 1990, *Vr. Antw.*, Kamer (nr. 122), 9944.

³ Zie bv. *De voorbereiding en tenuitvoerlegging van Europese richtlijnen inzake de bescherming van het leefmilieu*, red. BOCKEN, H. en RYCKBOST, D., Uitg. Story (1990); VANDEN BILCKE, C. en PEPERSTRAETE, H., *Luchtkwaliteitsdoelstellingen en normen voor industriële luchtvervuiling in Belgisch en Europees verband*; JADOT, B., «L'effet direct des directives européennes en matière de protection de l'environnement», bijdragen gebundeld in *Milieurecht, recente ontwikkelingen*, deel II, red. LAVRYSEN, L., Uitg. Story (1990); HANNEQUART, J.P., «Le grand marché et l'environnement», in *De bevoegdheden inzake milieubeheer*, red. LAVRYSEN, L., e.a., Uitg. Story (1990).

HOOFDSTUK I. DE KNELPUNTEN VAN HET MILIEURECHT IN HISTORISCH PERSPECTIEF

2. Het milieurecht kan worden gedefinieerd als een geheel van normen waarmee de overheid beoogt de door menselijke activiteiten op de natuur uitgeoefende druk zodanig te reguleren dat de kwaliteit van de omgeving kan blijven beantwoorden aan de functies die zij moeten vervullen ⁶. Dit geschiedt hoofdzakelijk door iedere milieubelastende activiteit te onderwerpen aan technische normen, meestal vastgelegd in een vergunning afgeleverd door de administratieve overheid, die tevens op de naleving ervan toeziet. Naar de strafsancie wordt pas gegrepen als een ondersteunende maatregel wanneer die administratieve normen werden overtreden.

3. Oorspronkelijk was de reglementering met betrekking tot het leefmilieu vrij schaars. Lange tijd werd de zorg voor de gezondheid en de salubriteit van de bevolking door de revolutionaire decreten volkomen overgelaten aan de lokale besturen, die geacht werden in staat te zijn passende politiereglementen uit te vaardigen. Deze lokale overheden waren evenwel niet opgewassen tegen de nieuwe taken die de industriële vooruitgang meebracht, en zij beschikten niet over de daartoe noodzakelijke middelen. Normen, toepasselijk op alle bedrijven, werden dan door de centrale overheid opgelegd. Dit leidde uiteindelijk tot de wet van 5 mei 1888 betreffende het toezicht op de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen, waarbij o.a. het regime van de vergunningsplichtige bedrijven werd bepaald.

Kenschetsend is dat deze wet, als titel I van het ARAB, slechts een onderdeel vormt van een meer uitgebreide reglementering die in de eerste plaats de bescherming van de werknemers binnen het bedrijf beoogt ⁷. Een logisch maar minder gelukkig gevolg daarvan is het feit dat, tot heel onlangs, niet de procureur des Konings maar de arbeidsauditeur voor een groot aantal milieudelicten bevoegd was, zoodra de hinder die buiten een bedrijf wordt veroorzaakt, strafrechtelijk werd omschreven als een niet-naleving der vergunningsvoorwaarden, en dit zelfs wanneer de werknemers in het bedrijf van deze hinder geen enkele last ondervonden ⁸.

4. De wetgeving op de hinderlijke inrichtingen beoogde de milieubelastende activiteit van de bedrijven in haar geheel te reguleren en door het opleggen van exploitatievoorwaarden zoveel mogelijk binnen aanvaardbare perken te brengen. Kenmerkend voor de latere milieuwetgeving daarentegen is haar sectoriële opdeling: elementen als water,

lucht, geluid, enz., worden elk afzonderlijk beschouwd en verder onderverdeeld en gereguleerd volgens de bron van de verontreiniging of hinder. In deze uitermate technische materie lijken kaderwetten het meest geschikte juridische instrument te zijn. Hierbij laat de wetgever de gedetailleerde normering over aan de uitvoerende macht, na zelf de doelstellingen, de controle op de naleving van de wet en haar uitvoeringsbesluiten alsook de strafbepalingen te hebben omschreven ⁹. Elk ministerieel departement reguleert dan naar eigen inzichten. Inzake geluidshinder zijn, naar gelang van de aard en de bron van het lawaai, niet minder dan negen verschillende ministers bevoegd, waarbij één onder hen met een coördinerende taak is belast ¹⁰.

5. Het ingewikkelde karakter van de huidige reglementering vindt minstens voor een deel zijn oorsprong in deze sectoriële opdeling, waarbij alle initiatief aan de uitvoerende macht wordt overgelaten:

— Kaderwetten staan geen onmiddellijke actie toe indien er geen concrete maatregelen volgen, getroffen bij koninklijke besluiten. Naar gelang van de «milieugezindheid» en de prioriteiten van de verantwoordelijke minister, laten de uitvoeringsbesluiten op zich wachten, of worden zij pas genomen nadat een incident de gebreken van de reglementering aan het licht heeft gebracht ¹¹. Tot zolang blijft de kaderwet dode letter.

— Belangrijke milieusectoren worden door de kaderwetten aan de bevoegdheid van de lokale besturen onttrokken. Bij het achterwege blijven van uitvoeringsbesluiten hebben de lokale besturen gepoogd plaatselijke wantoestanden te verhelpen. Hierdoor ontstaan bevoegdheidsconflicten tussen de centrale overheid en de gemeenten. De wet kent immers de hele reglementerende bevoegdheid toe aan de Koning en onttrekt ze aan de lagere besturen. Gemeentereglementen ter bestrijding van de luchtverontreiniging werden vernietigd, maar door het achterwege blijven van uitvoeringsbesluiten ontstond een legislatief vacuüm en de onmogelijkheid om bij een ernstige milieuverstoring strafrechtelijk efficiënt op te treden ¹².

Om dat te verhelpen bepaalt de wet soms dat geen afbreuk wordt gedaan aan de bevoegdheden die de gedecentraliseerde overheden krachtens de decreten van 14 decem-

⁶ WALING, C., *Het materiële milieustrafrecht in Nederland*, Preadvies voor de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, (1989), 5.

⁷ Een arrest van uw Hof verwoordt dit treffend «als de antropocentrische inslag van de hindertoetsing», die nadien verruimd werd tot een «ecologische toetsing» (Gent, 17e K., 9 januari 1990, A.R.K. nr. 10.504, i.z. S.R.).

⁸ Door het koninklijk besluit van 19 februari 1991 tot opheffing van titel I van het Algemeen Reglement voor de Arbeidsbescherming, wat de maatregelen van interne politie betreft die betrekking hebben op de arbeidsbescherming (B.S., 13 april 1991, 7742) kwam aan deze bevoegdheid van de arbeidsauditeur, op grond van de artt. 1, 23°, 4 en 5 van de wet van 30 juni 1971 op de administratieve geldboeten, een einde. Zie verder nr. 23.

⁹ De meeste leefmilieuwetten zijn kaderwetten, zoals de wet van 28 december 1964 betreffende de bestrijding van de luchtverontreiniging, de Oppervlaktewaterwet van 26 maart 1971, de wet van 12 juli 1973 op het natuurbehoud, de wet van 18 juli 1973 ter bestrijding van de geluidshinder, de wet van 22 juli 1974 op de giftige afval, enz. Tot bestrijding van de geluidshinder werd de methode van kaderwet verkozen «om aan de uitvoering van de wet de vereiste soepelheid te verlenen naar gelang van de evolutie ter technieken om de geluidshinder te bestrijden en de normen die in internationaal verband zullen worden vastgelegd» (memorie van toelichting, *Parl.St., Kamer*, 1072 (1970-71), nr. 1, p. 2).

¹⁰ Geluidshinderwet van 18 juli 1973, artt. 4 en 5.

¹¹ De wet betreffende de bestrijding van de luchtverontreiniging dagtekent van 28 december 1964. Het duurde meer dan zes jaar vóór het eerste uitvoeringsbesluit verscheen. Fluorlozingen met ernstige schade voor de omgeving vielen niet onder haar toepassing bij gebrek aan uitvoeringsbesluit, en dienden noodgedwongen te worden vervolgd als een overtreding van de voorwaarden van de exploitatievergunning (Corr. Brugge, 10 maart 1980, 3e K., i.z. B. e.a.).

¹² VANHOLDER, M., *Belgisch milieurecht, Wetgeving en reglementering*, 71, in *Monografieën Leefmilieu nu* (1973).

ber 1789 en van 16-24 augustus 1790 evenals krachtens andere vigerende wetten reeds bezitten ¹³.

– Deze opsplitsing van de bevoegdheden werkt een eenvormige regulering niet in de hand. Door het gebrek aan onderlinge afspraken worden de meest uiteenlopende regelingen ontworpen met betrekking tot de vaststellingsbevoegdheid, de na te leven pleegvormen en de bestraffing. Hierdoor ontstaat verwarring en wordt de geëigende rechtspleging niet steeds nageleefd, waardoor vaak nietigheid van de strafvordering volgt.

– Bovendien bleven hele sectoren van het leefmilieu geruime tijd ongemoeid of waren zij slechts voorwerp van op één punt gerichte beheersmaatregelen naar aanleiding van een of ander milieuschandaal. Na de tweede wereldoorlog genoten immers de strijd tegen de werkloosheid en het streven naar economische welvaart voorrang ¹⁴, terwijl de natuur veeleer als een onuitputtelijke energiebron werd beschouwd, zo niet als een stortplaats die alles zonder moeilijkheden kon verwerken. De kortzichtigheid van deze zienswijze moge blijken uit de vaststelling, in het «Minaplan», dat in het Vlaamse Gewest niet minder dan 38 probleemstortplaatsen moeten worden gesaneerd, waarvan de kostprijs vlug op enkele miljarden kan worden geschat. Uiteraard is dit laatste niet uitsluitend het gevolg van het ontbreken van een aangepaste wetgeving.

6. Aan het begin van de zeventiger jaren krijgt het milieu-recht steeds meer een internationale dimensie. De oliecrisis maakte ruw een einde aan de illusie van een grenzeloze economische expansie en onuitputtelijke grondstofvoorraden. Milieucatastrofen, zoals de olieverontreinigingen veroorzaakt door de Torrey Canyon en de Amoco Cadiz voor de Bretoense kust, de dioxineramp in Seveso in Noord-Italië of de bodemverontreiniging in Lekkerkerk, zorgden in grote lagen van de bevolking voor een groeiend milieubewustzijn.

¹³ Zie bijvoorbeeld artikel 13 van de geluidshinderwet van 18 juli 1973. Bijgevolg kunnen de besluiten ter uitvoering van deze wet evenmin de bevoegdheid van de gemeentebesturen om de geluidshinder bij wijze van een gemeentelijk politiereglement te bestrijden, beknotten (Gent, 10 mei 1990, 3e K., i.z. V. en V., onuitg.).

¹⁴ Bij de wet van 3 mei 1948 werd het zogeheten «Centrum van Onderzoek voor de nationale oplossing van de maatschappelijke en rechtkundige problemen in de Vlaamse en Waalse gewesten», beter bekend als «het Harmel-centrum», opgericht, met als taak de structuren van de Belgische Staat te herzien, ten einde ze aan te passen aan de nieuwe behoeften van de tijd en tevens de harmonieuze ontluiking van zijn gewestelijke componenten, zowel op cultureel als op economisch gebied mogelijk te maken. De conclusies van dit centrum, die voor vele jaren de politiek van het land zouden bepalen, stelden vast «dat het noordelijk gedeelte van het land tot voor relatief korte tijd, essentieel op de landbouw was geïntendeerd. De demografische ontwikkeling van Vlaanderen stelt nochtans de dwingende eis dat de nijverheid er tot ontplooiing komt. De landbouw en de goederendistributie kunnen de werkkrachten die zich op de arbeidsmarkt aanmelden, niet opnemen, aangezien deze sectoren reeds arbeiders te veel hebben. Het is dus nodig nieuwe industrieën in het leven te roepen...» en «... middelen dienen aangewend om de industriële ontwikkeling van het land te bevorderen zoals fiscale ontlastingen, toekenning van investeringskredieten door openbare kredietinstellingen, staatssubsidies en leningen met staatswaarborg...» (Senelle, R., *De staatshervorming in België* (1978), 7 e.v., in de verzameling *Ideëen en Studies*, nr. 315, uitg. Ministerie van Buitenlandse Zaken).

De Europese Gemeenschap zette in 1973 een beslissende stap met het ontwerpen van het eerste milieuactieprogramma waarbij op de zorgwekkende toestand in West-Europa werd gewezen en maatregelen ter verbetering werden voorgesteld ¹⁵. Aansluitend op de doelstellingen van de Gemeenschap werden in richtlijnen de onderlinge verschillen tussen de nationale wetgevingen weggewerkt en normen tot beperking van de verontreiniging opgelegd. Door de Europese Akte van 1986 ¹⁶ werden deze milieubevoegdheden van de Gemeenschapsorganen dermate uitgebreid dat deze Europese reglementering thans toonaangevend is en uit het nationaal milieurecht niet meer valt weg te denken.

7. In België werd de omzetting in het interne recht van de Europese richtlijnen aanzienlijk vertraagd door de staatshervorming die het land sedert 1970 doormaakt. Toen op 24 december 1970 door artikel 104^{quater} van de Grondwet de Gewesten aan de staatstructuur werden toegevoegd, dacht men hoofdzakelijk aan een sociaal-economische entiteit. Het moest de voortzetting worden van de economische decentralisatie, ingezet bij de wet van 15 juli 1970, waardoor pragmatisch opgerichte economische organisaties, zoals de gewestelijke economische raden en de ontwikkelingsmaatschappijen, werden geïnstitutionaliseerd. Van een bevoegdheid voor deze gewesten inzake leefmilieu was toen nog geen sprake. Toen ter voorbereiding van deze gewestvorming, bij de wet van 1 augustus 1974 de voorlopige Gewestraden met adviserende bevoegdheid werden opgericht, mochten noch de goedkeuring van de gewestplannen noch de beveiliging van het leefmilieu tot hun bevoegdheden behoren ¹⁷. Pas bij de regeringsverklaring van 7 juni 1977 werd, in een zogeheten «Gemeenschapspact», voor het eerst het principe van de bevoegdheid van de Gewesten inzake leefmilieu aanvaard ¹⁸.

Dit alles had tot gevolg dat België herhaaldelijk door het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen werd veroordeeld wegens niet tijdige uitvoering van de Europese milieuriichtlijnen ¹⁹. Een lidstaat blijft daarvoor immers verantwoordelijk voor de Gemeenschap, zelfs indien de tekortkoming te wijten is aan een deelstaat aan wie door de interne rechtsregeling de bevoegdheid tot het uitvoeren van de richtlijn is overgedragen ²⁰.

¹⁵ Eerste milieuprogramma 1973-76, *Pb.*, C 112 van 20 december 1973, gevolgd door het tweede milieuprogramma 1977-81, *Pb.*, C 139 van 13 juni 1977, het derde milieuprogramma van 1982-86, *Pb.*, C 46 van 17 februari 1983, en het vierde milieuprogramma 1987-92, *Pb.*

¹⁶ Europese Akte van 17 februari 1986 en 28 februari 1986, *Pb.*, L 169 van 29 juni 1987, goedgekeurd bij wet van 7 augustus 1986, *B.S.*, 28 januari 1987.

¹⁷ *Parl.St.*, Kamer, B.Z., 1974, nr. 194/6°, p. 55.

¹⁸ De tekst van het Gemeenschapspact vindt men terug in SENELLE, R., *De staatshervorming in België*, verz. *Ideëen en Studies*, uitg. Ministerie van Buitenlandse Zaken (1978), 294. Voor het leefmilieu zijn inzonder de pp. 314 en 315 van belang.

¹⁹ Zie «De toepassing van het Europese Gemeenschapsrecht door België», verslag namens het adviescomité voor Europese aangelegenheden, uitgebracht door DE GUCHT, *Parl.St.*, Kamer, 1986-87, nr. 20/739/1, pp. 41-42, en 88-97.

²⁰ Cf. JADOT, B., «L'effet direct des directives européennes en matière de protection de l'environnement», 251, in *Milieurecht, recente ontwikkelingen*, deel II, Uitg. Story (1990). Zie het in de vorige noot geciteerde verslag van DE GUCHT, p. 90.

Daarenboven leiden de snelle ontwikkeling van de wetenschappelijke kennis en de beschikbare technologieën tot veelvuldige aanpassingen van de richtlijnen, zodat niet alleen een regelmatige herziening van de uitvoeringsbesluiten noodzakelijk wordt, maar in sommige gevallen ook van de wet zelf. Niet zelden machtigt de wetgever op voorhand de Koning om deze wijzigingen door te voeren ten einde aan de Europese verplichtingen te kunnen voldoen ²¹.

8. Sinds de bijzondere wetten van 8 augustus 1980 en 9 augustus 1988 tot hervorming der instellingen, blijft de nationale overheid enkel bevoegd voor de internationale aspecten van het leefmilieu (zeeverontreiniging, in- en uitvoer van afvalstoffen, handel in bedreigde dier- en plantensoorten), alsook voor het uitvaardigen van algemene en sectoriële normen bij ontstentenis van Europese normen, behoudens voor de materies die integraal aan de Gewesten zijn overgedragen. De gewestelijke reglementering mag echter de Belgische Economische en Monetaire Unie niet in gevaar brengen, bijvoorbeeld door het opleggen van een bijzondere belasting bij de uitvoer van water ²², of door het storten van afval afkomstig uit een ander gewest te verbieden ²³.

Bij ontstentenis van specifieke Europese richtlijnen blijven wet- en decreetgever verder gehouden tot naleving van de artt. 30 e.v. van het EEG-Verdrag, dat het opleggen van beperkingen op het vrij handelsverkeer verbiedt ²⁴.

9. Het milieurecht groeit dus binnen een drievoudige hiërarchische structuur, op Europees, nationaal en gewestelijk niveau, met wisselende inhoud naar gelang van de fase van de staatshervorming en de betrokken leefmilieusector ²⁵

²¹ Zie bijvoorbeeld het K.B. van 1 oktober 1987 (B.S., 7 november 1987) en het K.B. van 16 mei 1990 (B.S., 8 juni 1990) tot wijziging van de wet van 21 januari 1987 inzake de risico's van zware ongevallen bij bepaalde industriële activiteiten, genomen ter uitvoering van artikel 12 van deze wet, en waarbij de wet aan de wijzigingen van Richtlijn 82/501/EEG (Sevesorichtlijn) wordt aangepast. Zie ook de Ordonnantie van 7 maart 1991, betreffende de preventie en het beheer van afvalstoffen (toepasselijk op het Brussels hoofdstedelijk Gewest), (B.S., 23 april 1991), art. 18.

²² Arbitragehof, nr. 47, 25 februari 1988, B.S., 17 maart 1988; VANDER VEEREN, C. en VAN ROMPUY, P., «De Waalse waterbelasting: een bedreiging voor de economische en monetaire Unie», T.B.P., 1987, 467-482; VANDER VEEREN, C., «Over leefmilieu en fiscaliteit in het raam van de Economische en Monetaire Unie», R.W., 1988-89, 345-364.

²³ R.v.St., nr. 32.561, 12 mei 1989, Carrières et scieries Depauw; vgl. Arbitragehof, nr. 12/89, 31 mei 1989, Aménagement, 1989/3, 107, met noot JADOT, B. en ORBAN DE XIVRY, E.; JADOT, B., «Dispositions relatives aux déchets et libertés économiques», Aménagement, 1990, bijzonder nummer, 19-25; L. LAVRYSEN, «Répercussions de la régionalisation en matière d'environnement», Actualités du droit (1991), 538-541.

²⁴ HANNEQUART, J.P., «Le grand marché et l'environnement, 301», in *De bevoegdheden inzake milieubeheer*, (301-317), red. LAVRYSEN, L. e.a., Uitg. Story (1990); JADOT, B., «La Communauté économique européenne, l'Etat, la Région et la protection de l'environnement», J.T., 1988, 275.

²⁵ Inzake afvalstoffen is de nationale overheid sedert 1 januari 1981 alleen nog bevoegd voor de in-, uit- en doorvoer van afvalstoffen, evenals de verbranding op zee. Voor lucht- en waterverontreiniging evenals geluidshinder bleef de nationale overheid daarentegen bevoegd tot het uitvaardigen van algemene en sectoriële normen. Sedert 1 januari 1989 zijn alleen nog de Gewesten bevoegd wanneer er Europese richtlijnen bestaan. Zie bijvoorbeeld voor het

Wet- en decreetgever zijn elk uitsluitend bevoegd voor de hun toegekende aangelegenheden, met de onmogelijkheid voor de andere om er uitspraak over te doen, zelfs indien geen afwijkende regeling wordt ingesteld ²⁶. Alleen in de hem voorbehouden aangelegenheden kan de wetgever een bestaande wettelijke regeling wijzigen. Na vernietiging van een decreet wegens bevoegdheidsoverschrijding, waarbij een vorige wetsbepaling werd opgeheven, wordt deze bepaling geacht nooit te zijn opgeheven ²⁷. Niets belet echter de decreetgever bij de uitoefening van de hem toegekende bevoegdheden naar een bestaande wettelijke regeling te verwijzen ²⁸ of de voorwaarden in het leven te roepen waardoor deze wettelijke regeling toepasselijk wordt.

Specifiek voor het strafrecht is dat de bevoegdheidsverdeling tussen het Rijk en de Gewesten ook wordt doorkruist door artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, dat het Gewest enkel toestaat om, in de toegekende materies, de strafbare handelingen en de toepasselijke straf te omschrijven, met uitsluiting van criminele straffen en met eerbiediging van boek I van het Strafwetboek. Met de vorm van de strafvervolgung, d.i. de strafrechtspleging, mag de decreetgever zich niet inlaten ²⁹.

In afwachting van decreten in aangelegenheden waarvoor de decreetgever bevoegd is, blijven de bestaande nationale wetten gelden. Artikel 94 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 bepaalt immers dat, onverminderd artikel 83, §§ 2 en 3, van deze wet, de overheden die door de wetten en de verordeningen met bevoegdheden van de Gemeenschappen

Waalse Gewest het B.Wa.Ex. van 30 april 1990 tot bepaling van de sectoriële voorwaarden voor de produktie van aldrin, dieldrin, endrin, isodrin en hexachloorbenzeen, genomen ter uitvoering van Richtlijn 86/280/EEG inzake de gevaarlijke stoffen in het water (B.S., 18 oktober 1990, 19969).

²⁶ ALEN, A., *Algemene beginselen en grondslagen van het Belgisch publiek recht*, 1988, 287; VERSTRAETEN, R., *Strafrechterlijke aspecten van de staatshervorming*, syllabus postuniversitair centrum West-Vlaanderen (1990), 9; Arbitragehof, nr. 44, 23 december 1987, B.S., 27 januari 1988.

²⁷ Zie bv. Arbitragehof, nr. 55, 26 mei 1988, B.S., 18 juni 1988, 8887, dat art. 65, eerste lid, 1, van het Afvalstoffendecreet van 2 juli 1981, waarbij art. 3, § 2, van de Oppervlaktewaterwet van 26 maart 1971 werd opgeheven, vernietigt; Arbitragehof, nr. 47, 25 februari 1988, B.S., 17 maart 1988, r.o. 4. Deze vernietiging van een opheffingsbepaling, waardoor de opgeheven bepaling geacht wordt nooit opgeheven te zijn, moet worden onderscheiden van de rechtstoestand waarbij een geldig genomen opheffingsbepaling op haar beurt wordt opgeheven; de eerst opgeheven bepalingen worden daardoor niet opnieuw van kracht. Raadpleeg hierover het advies van adv.-gen. VELU, J., opgenomen in het verslag van de Commissie voor de herziening van de Grondwet, met betrekking tot de opheffing van artikel 137, Grondwet, *Parl.St., Senaat*, B.Z. 1988, nr. 100-18/2°, pp. 4 tot 12.

²⁸ Bijvoorbeeld artikel 13, § 1, 7°, van het Afvalstoffendecreet van 2 juli 1981, gelaste OVAM met de administratieve en controletaken inzake giftige afvalstoffen, overeenkomstig de bepalingen van de wet van 22 juli 1974 op de giftige afval. Sedert 1 september 1991 is deze bevoegdheid overgedragen aan het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (decreet van 12 december 1990 betreffende het bestuurlijk beleid, B.S., 21 december 1990, art. 54), en blijft OVAM alleen bevoegd voor bepaalde verrichtingen (artikel 13, § 5, van het Afvalstoffendecreet, als gewijzigd bij art. 53 van voormeld decreet van 12 december 1990).

²⁹ Arbitragehof, nr. 44, 23 december 1987, B.S., 27 januari 1988.

en de Gewesten belast zijn, deze bevoegdheden uitoefenen volgens de procedures door de bestaande (nationale) regels bepaald, zolang de Raden en de Executieven deze regels niet hebben gewijzigd of opgeheven. De bevoegdheden van de Koning worden uitgeoefend door de Executieve³⁰, wie het zal toekomen de toezicht- en controleorganen aan te wijzen die de taken van de nationale administraties zullen overnemen. Aldus wordt voorkomen dat een juridisch vacuum zou ontstaan bij de uitoefening van de door de bijzondere wet aan de gemeenschappen en de gewesten overgedragen aangelegenheden.

10. Het wekt geen verwondering dat deze complexe regeling reeds aanleiding gaf tot betwistingen voor het Arbitragehof³¹. De opdracht van dit Hof blijft evenwel beperkt tot bevoegdheidsgeschillen tussen wet- en decreetgever, als ook tot het onderzoek naar een eventuele schending van de artt. 6 en 6bis van de Grondwet³². Niet het minst zijn, in deze materie, ook de adviezen en de arresten van de Raad van State bijzonder belangwekkend, terwijl de hoven en rechtbanken in het kader van het wettigheidstoezicht, hun opgedragen door artikel 107 Grondwet, soms ook een bevoegdheidsgeschil moeten oplossen³³.

Met betrekking tot de bepaling van de basiskwaliteitsnormen voor de oppervlaktewateren, bijvoorbeeld, gaf deze ingewikkelde bevoegdheidsverdeling zelfs aanleiding tot een regelrechte confrontatie tussen de nationale regering en de Vlaamse Executieve, waarbij een besluit van de Vlaamse Executieve³⁴ minder dan een maand na datum werd gevolgd door een koninklijk besluit³⁵, waarvan de vernietiging door de Raad van State werd geweigerd³⁶.

11. Als resultaat van deze ontwikkeling komt het milieu(straf)recht thans voor als een ongecoördineerde verzameling van meer of minder uitgewerkte wetten en decreten, sectorieel opgedeeld, waarbij dezelfde begrippen niet steeds dezelfde betekenis krijgen.

³⁰ Bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen, artikel 83, §§ 2 en 3.

³¹ Voor een overzicht van de rechtspraak van het Arbitragehof, zie ORBAN DE XIVRY, E., «Jurisprudence de la Cour d'arbitrage et droit de l'environnement», in *De bevoegdheden inzake milieubeheer*, Uitg. Story, (1990), pp. 229-259.

³² Artikel 107ter van de Grondwet.

³³ Met betrekking tot de wettigheid van het B.VI.Ex. van 7 november 1984, dat de voorwaarden aanduidt tot aanwijzing van de ambtenaren, bevoegd tot het opsporen en vaststellen van inbreuken op de geluidshinder, en genomen ter uitvoering van de Geluidshinderwet, oordeelde de Correctionele Rechtbank te Brugge dat de Vlaamse Executieve haar bevoegdheid haalde uit artikel 6, § 1, II, 1°, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 (Corr. Brugge, 16e K., 16 december 1987, i.z. V en R).

³⁴ B.VI.Ex. van 21 oktober 1987 tot vaststelling van de kwaliteitsdoelstellingen voor alle oppervlaktewateren (B.S., 1 juni 1988).

³⁵ K.B. van 4 november 1987 houdende vaststelling van de basiskwaliteitsnormen voor de wateren van het openbaar hydrografisch net, B.S., 21 november 1987, 17238, met verslag aan de Koning en advies van de Raad van State; err. B.S., 9 januari 1988.

³⁶ R.v.St., nr. 33.394, 10 november 1989, *Aménagement-Environnement*, 1990/1, 32-38, met verslag auditeur Haubert en noot eerste auditeur Salmon, *Milieu en Bedrijf*, 1990, 14/3. Voor een bespreking van de problematiek, zie HEYMAN, J., «De bevoegdheid inzake de vaststelling van kwaliteitsnormen voor oppervlaktewateren», *Leefmilieu*, 1991, nr. 1, pp. 2-8.

Als voorbeeld kan verwezen worden naar de moeilijkheden inzake de reglementering van de afvalstoffen. De beroepsverwerfer van afvalstoffen dient rekening te houden met niet minder dan twee nationale wetten³⁷, twee Vlaamse decreten³⁸, een Waals decreet³⁹ en een regeling voor het Brussels Gewest⁴⁰, waarbij, voor een zelfde afvalstof, naar gelang van het gewest, de verplichtingen verschillend zullen zijn⁴¹. Daarenboven is het begrip afval, d.i. een stof of voorwerp waarvan men zich wil of moet ontdoen, tijds- en persoonsgebonden en derhalve zeer relatief: wat afval is voor de ene onderneming is grondstof voor een andere onderneming, of zelfs voor dezelfde onderneming op een ander tijdstip⁴². Daarbij komt dat bij ministeriële circulaire bepaalde verrichtingen met afvalstoffen aan het toepassingsgebied van het afvaldecreet van 2 juli 1981 zijn onttrokken⁴³, hetgeen eerder op pragmatische dan juridische gronden kan worden verantwoord⁴⁴. Onduidelijke begripsomschrijvingen

³⁷ Wet van 22 juli 1974 op de giftige afval; wet van 9 juli 1984 betreffende de invoer, de uitvoer en de doorvoer van afvalstoffen.

³⁸ Decreet van 2 juli 1981 betreffende het beheer van de afvalstoffen; Milieuvergunningsdecreet van 28 juni 1985.

³⁹ Decreet van 5 juli 1985 «relatif aux déchets» (B.S., 14 december 1985), gewijzigd bij decreet van 9 april 1987 (B.S., 10 juni 1987).

⁴⁰ Ordonnantie van 7 maart 1991 betreffende de preventie en het beheer van afvalstoffen, B.S., 23 april 1991, 8407.

⁴¹ BOCKEN, H., LAVRYSSEN, L. en VANDEN BON, A., «Het juridisch statuut van de verwerfer van giftige afval», *T.B.P.*, 1986, 216-231, inz. 216.

⁴² MORRENS, A., «Afvalstoffen in Vlaanderen», *R.W.*, 1987-88, 761-769, inz. 764. LAVRYSSEN, L., «La notion de déchets dans la législation existante», *Aménagement*, 1990, bijzonder nummer, 5.

⁴³ Zie de circulaire van 28 juli 1989 betreffende de verwijdering van bouw- en sloopafval, B.S., 24 oktober 1989, 17982, en van 12 september 1989 inzake verwijdering van schroot en autowrakken, B.S., 20 april 1990, 7462.

⁴⁴ Deze circulaire zijn moeilijk verenigbaar met de verplichtingen opgelegd in de EEG-Richtlijn van 15 juli 1975, als verduidelijkt bij de arresten van het Hof van Justitie te Luxemburg van 12 mei 1987 en 20 maart 1990.

Ingevolge een prejudiciële vraag van de Correctionele Rechtbank te Brugge heeft het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen geoordeeld dat de maatregelen inzake controle en toezicht, als omschreven in de artikelen 8 tot en met 12 van Richtlijn 75/442/EEG op de afvalstoffen, toepasselijk zijn op elke activiteit in verband met de verwijdering van afvalstoffen, zonder enige beperking wegens de juridische hoedanigheid van de ondernemer dan wel van de frequentie of het doel van de betrokken activiteiten (H.v.J., 12 mei 1987, zaak 372-374/85, *Jur.*, 1987, 2141). Daarbij dient te worden opgemerkt dat, volgens artikel 25 van het afvaldecreet, alle bedrijven vergunningsplichtig zijn, zonder onderscheid tussen de bedrijven die ten behoeve van derden afvalstoffen behandelen, opslaan of storten, en de bedrijven die enkel afvalstoffen ophalen, vervoeren of hun eigen afvalstoffen opslaan, behandelen of storten.

Het begrip afvalstof sluit aan bij de interpretatie die eraan gegeven werd door het Hof van Justitie van de Europese gemeenschappen, bij twee arresten van 28 maart 1990 (gevoegde zaken C-206/88 en C-207/88, in zake Vesso en Zanetti; zaak C-359/88 in zake Zanetti). Aanleiding waren twee strafprocedures tegen exploitanten van vervoerbedrijven, die stoffen voor rekening van derden hadden vervoerd zonder de nodige vergunning te bezitten. Ter verdediging wierpen de vervoerders op dat het hier geen afval betrof aangezien deze stoffen voor economisch hergebruik bestemd waren en dus niet onbeheerd achtergelaten werden. Het Hof gaf te kennen

gen geven aanleiding tot uiteenlopende interpretaties en derhalve vrijspraak door de strafrechter ⁴⁵. Volgens de aard van de afval moet telkens een verschillende wetgeving, met een eigen regeling van de vaststellingsbevoegdheid van de bijzondere ambtenaren, de bewijsmiddelen en de strafbepalingen worden toegepast. Dit leidt tot de gekke toestand dat alleen na ontleding van het genomen afvalmonster kan worden uitgemaakt op grond van welke wet er werd opgetreden ⁴⁶!

13. Erger wordt het wanneer een zelfde misdrijf zowel door een nationale wet als een regionaal decreet wordt bestraft. Het storten van afvalolie in de oppervlaktewateren wordt thans verboden bij artikel 2, § 1, van het besluit van

dat recyclage behoort tot de doelstellingen van de Richtlijnen 75/422/EEG van 15 juli 1975 inzake de afvalstoffen en 78/319/EEG van 20 maart 1978 inzake de toxische en gevaarlijke afvalstoffen, zodat het begrip afvalstof, als omschreven in artikel 1 van deze richtlijnen, derhalve ook stoffen of voorwerpen, vatbaar voor economisch hergebruik, kon omvatten. Een nationale reglementering die dergelijke stoffen uit de afvalstoffsfeer zou uitsluiten, zou strijdig zijn met deze richtlijnen. Het Hof preciseert dat de houder die zich van deze stoffen ontdoet, daarom nog niet de bedoeling moet hebben om ook andere personen van eventueel hergebruik uit te sluiten.

⁴⁵ Voorbeelden:

a) Een beklaagde A voert 800 ton *aluminiumslakken* in vanuit Duitsland en stapelt deze op in een opslagplaats, alwaar zij in aanraking met de vochtige omgevingslucht een verpestende ammoniakgeur verspreiden. Het Hof van Beroep te Antwerpen (8e K., 6 december 1989, i.z. F) stelt vast:

- dat deze stoffen een hinder vormen voor het milieu;
- dat het bedrijf, waarvoor deze stoffen zg. als grondstof bestemd waren, nooit een exploitatievergunning tot verwerking van deze slakken heeft gekregen;
- dat meer dan vijf jaar na hun invoer, beklaagde A geen enkele inspanning heeft gedaan om deze stoffen weg te halen of een andere bestemming te geven.

b) Door beklaagde B worden karkassen van versleten *voertuigbanden* opgestapeld. De bewering als zou het in casu een openlucht-magazijn voor tweedehands voertuigbanden, minstens voor recyclagegrondstoffen betreffen, wordt door de Correctionele Rechtbank te Dendermonde, 17e K., 28 juni 1989, i.z. H., verworpen met o.a. de overweging «dat zulks een in casu ter plaatse niet voorhanden inrichting voor recyclage had vereist; dat het begrip afval geenszins strijdig is met het begrip grondstof voor recyclage doch afhankelijk is van de *objectiveerbare benuttingsoptiek*».

c) Door beklaagde C. werd grond uitgegraven, waarbij het terrein nadien hoofdzakelijk met *puin*, maar ook met houtafval en schroot werd opgevuld. De Correctionele Rechtbank te Dendermonde, 18e K., 28 juni 1989, i.z. B., verworpt de bewering als zou het gaan om aan- en afvoer van recuperatiematerialen, als strijdig met de vaststellingen van de OVAM-inspecteur. Daarbij wordt verwezen naar het B.V.Ex. van 24 april 1982 houdende vaststelling van de algemene vergunningsvoorwaarden voor klasse 3-stortplaatsen, d.i. voor inerte materialen. Vonnis bevestigd door Gent, 3e Kamer, 31 mei 1990. Door de Correctionele Rechtbank te Gent, 21e K., 24 juni 1988, i.z. O., wordt de aanwending van een 100-tal vrachtwagens puin als verhardingsmateriaal voor de toegangsweg tot de bedrijfsinrichting geenszins als een stortactiviteit gezien. Zie ook de in vorige noot vermelde circulaire van 28 juli 1989 betreffende de bouw- en sloopafval.

⁴⁶ Alleen de overtredingen die betrekking hebben op de vergunningsplicht worden vanaf 1 september 1991 opgespoord, vervolgd en bestraft overeenkomstig de bepalingen van het milieuvergunningsdecreet van 28 juni 1985. Zie infra, voetnoot 57.

de Vlaamse Executieve van 25 juli 1985 houdende nadere regelen betreffende de verwijdering van afvalolie ⁴⁷. Gelijktijdig werd het vroeger, gelijkkluidend artikel 2, 1° en 2°, van het koninklijk besluit van 2 oktober 1975 betreffende de voorkoming van oppervlaktewaterverontreiniging door afvalolie, opgeheven. Deze laatste bepaling werd echter genomen ter uitvoering van artikel 3, § 2, van de Oppervlaktewaterenwet, waarvan het Arbitragehof besliste dat zij onverminderd haar rechtskracht behield ⁴⁸. Gelet op het principe van de exclusieve bevoegdheden, is het zeer de vraag of voormeld artikel van het koninklijk besluit van 2 oktober 1975 kon worden opgeheven. Beide overtredingen zijn strafbaar, respectievelijk op grond van de Oppervlaktewaterenwet en van het Afvaldecreet. Naar gelang van de wet die men toepast, is hetzelfde feit onder een zelfde kwalificatie strafbaar, hetzij met gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden en een geldboete van zesentwintig tot vijfduizend frank ⁴⁹, hetzij met een gevangenisstraf van acht dagen tot een jaar en een geldboete van honderd tot honderdduizend frank ⁵⁰!

14. Zich bewust van deze moeilijkheden gelastte de Vlaamse Executieve een interuniversitaire commissie met de hervorming en coördinering van het milieurecht voor het Vlaamse Gewest. Deze commissie, samengesteld uit deskundigen in het burgerlijk, administratief en straf(proces)-recht, moet de nodige voorstellen doen die nadien in een algemeen milieukaderdecreet zullen worden vertaald ⁵¹.

Een aanzet tot coördinering vormt het milieuvergunningsdecreet van 28 juni 1985, als aangevuld door het decreet op het bestuurlijk beleid van 12 december 1990 ⁵² dat bepaalt dat de vergunningen voor lozing van afvalwater ⁵³, de verwijdering van afvalstoffen ⁵⁴, de opslag en de vernietiging of wegwerking van giftige afval ⁵⁵, evenals de exploitatie van een hinderlijke inrichting voortaan volgens de eenvormige procedure van het milieuvergunningsdecreet zullen worden afgeleverd ⁵⁶.

Tevens worden de milieuvergunning, respectievelijk de bouwvergunning, geschorst tot zolang de andere vergunning niet toegekend is. Naar de bedrijven toe moet dit voorkomen dat veelal meerdere procedures doorlopen moeten worden,

⁴⁷ B.S., 29 augustus 1985.

⁴⁸ Arbitragehof, nr 55, 26 mei 1988, B.S., 18 juni 1988, 8887, dat art. 65, eerste lid, 1, van het afvalstoffendecreet van 2 juli 1981, waarbij art. 3, § 2, van de Oppervlaktewaterenwet van 26 maart 1971 werd opgeheven, vernietigt; Arbitragehof, nr. 47, 25 februari 1988, B.S., 17 maart 1988, consideransen 4.

⁴⁹ Wet van 26 maart 1971, artikel 41, § 1.

⁵⁰ Afvaldecreet 2 juli 1981, artikel 56, 1.

⁵¹ BOCKEN, H., «Naar een algemeen kaderdecreet inzake milieuhygiëne? De werkzaamheden van de interuniversitaire commissie tot herziening van het milieurecht in het Vlaamse Gewest», *R.W.*, 1990-91, 1399-1402. Voor een nadere omschrijving van de opdracht van deze commissie, zie de bijlage bij het «Mina-plan» 90-95, St.VI. Raad, 1989-90, nr. 296/1.

⁵² B.S., 21 december 1990, 23707.

⁵³ Artikel 32*sexies* van de Oppervlaktewaterenwet van 26 maart 1971.

⁵⁴ Artikel 25 van het Afvaldecreet van 2 juli 1981.

⁵⁵ Artikel 3 van de wet van 22 juli 1974 en de artt. 3 e.v. van het koninklijk besluit van 9 februari 1976 houdende algemeen reglement op de giftige afval.

⁵⁶ Artikel 55 van het decreet op het bestuurlijk beleid.

alsook tegenstrijdige vergunningsvoorwaarden worden opgelegd, hetgeen de rechtszekerheid ten goede komt ⁵⁷.

De uitvoering van het milieuvergunningsdecreet liet echter meerdere jaren op zich wachten ⁵⁸, tot de inwerkingtreding, op 1 september 1991, van het zogeheten VLAREM-besluit ⁵⁹. Intussen bleef, voor de aflevering en de naleving van de exploitatievergunningen, titel I van het ARAB toepasselijk ⁶⁰. Deze titel werd echter op zijn beurt, wat de maatregelen van interne politie betreft, bij koninklijk besluit van 19 februari 1991 opgeheven ⁶¹. Dit vergroot alleen maar de verwarring.

Ondanks dit streven naar eenvormigheid is ook voor de toekomst het ontstaan van nieuwe sectoriële reglementeringen, gericht tegen specifieke vormen van verontreiniging of tot bescherming van bepaalde goederen, onvermijdelijk. Aldus het decreet van 23 januari 1991 inzake de bescherming van het leefmilieu tegen de verontreiniging door meststoffen ⁶², dat in het ressort van dit Hof van bijzonder belang is. Een decreet tot bescherming van de bodem ⁶³ evenals een nieuw afvalstoffendecreet zijn in een nabije toekomst nog te verwachten.

HOOFDSTUK II. MEER BIJZONDERE ASPECTEN VAN HET MILIEUSTRAFRECHT

15. Twee kenmerken van het milieustrafrecht vergen meer bepaald aandacht : a) de sterke gebondenheid met het administratief recht, en b) de beperkte bevoegdheden van de decreetgever inzake rechtspleging en bestraffing.

16.a) Opvallend in het milieurecht is de aanzienlijke taak die de overheid zichzelf toebedeelt. Naast het nemen van uitvoeringsbesluiten wordt tevens een volledige administratieve infrastructuur uitgebouwd, belast met de meest diverse taken zoals onderzoek, planning ⁶⁴, beheer, adviesverstrekking en aflevering van vergunningen, alsook het zorgen voor de controle en het toezicht. Dergelijke overheidsinmenging

heeft tot gevolg dat bij de beoordeling van een strafzaak voortdurend met administratiefrechtelijke aspecten rekening dient te worden gehouden, meer nog, het bestuur mede de strafrechtelijke gedraging zal bepalen (accessoriumbeginsel).

17.b) Ongeacht de ruime bevoegdheden die hem zijn toegekend inzake leefmilieu, mag de decreetgever overeenkomstig artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 alleen de strafbare handelingen en de straffen omschrijven, zonder evenwel van de beginselen van boek I van het Strafwetboek te mogen afwijken. Wat betreft de vorm van de strafvervolgung, d.i. de strafrechtspleging, is hij zelfs helemaal niet bevoegd.

Beide kenmerken beïnvloeden de wijze van opsporing en de bestraffing. Sommige aspecten daarvan zijn reeds uitvoerig door de rechtsleer belicht ⁶⁵, en ik moge volstaan met naar deze auteurs te verwijzen. Veeleer is het mijn bedoeling enkele minder besproken knelpunten aan te halen.

Afdeling 1. Knelpunten inzake de opsporing

§ 1. Handhaving door het Bestuur

18. Zowel de bevoegde administratie als de rechterlijke macht, w.o. het openbaar ministerie, worden zeer nauw bij de handhaving ⁶⁶ van de milieuwetten betrokken, zelfs al zijn hun doelstellingen daarbij niet noodzakelijk gelijklopend. Voor het bestuur vormt de controle, naast de vergunning, een van de beleidsinstrumenten, waarbij ernaar wordt gestreefd de risico's voor milieuverontreiniging zoveel mogelijk te beperken. Dit bestuurlijk optreden is hoofdzakelijk preventief (vergunningen), maar zo nodig ook repressief, door middel van administratieve sancties, veiligheidsmaatregelen, of bestraffing.

19. Het Arbitragehof bevestigde de bevoegdheid van de decreetgever om, t.a.v. een aangelegenheid die hem is toevertrouwd, de provinciale en gemeentelijke overheden met taken van uitvoering en controle te belasten of daartoe bijzondere instellingen op te richten, evenals de bevoegdheid om preventieve politiematregelen voor te schrijven ter voorkoming van schade of voortzetting van schade ; zo bv. de mogelijkheid om industriële afvalstoffen te doen verwijderen op kosten van de onderneming die haar verplichtingen op dat punt niet zou nakomen, toezichthoudende ambtenaren aan te stellen, of maatregelen van bewaring en controle voor te schrijven zoals, niet limitatief, de ondervraging van personen, de overlegging en inbeslagneming van boeken, of het nemen van monsters ⁶⁷.

Het Hof preciseerde «dat die maatregelen niet verder reiken dan de controle en de instandhouding van stukken die (...) zijn voorgeschreven» en met de inbeslagneming «niet werd bedoeld de (controleambtenaren) te machtigen tot het nemen van de dwangmaatregel die principieel enkel door de

⁵⁷ St.Vl.Raad, nr. 395 (1989-90), nr. 9, verslag, p. 19. Paradoxaal leidt deze coördinatie op haar beurt tot de invoering van een onderscheid tussen de overtredingen met betrekking tot de vergunningsplicht, die voortaan volgens het milieuvergunningsdecreet worden opgespoord en bestraft (wet van 26 maart 1971 op de bescherming van de oppervlaktewateren tegen verontreiniging, artikel 32^{sexies}; Wet van 22 juli 1974 op de giftige afval, artikel 6bis; Decreet van 2 juli 1981 op het beheer van de afvalstoffen, nieuw artikel 25), en de overige overtredingen, waarvan de opsporing en de bestraffing verder volgens de sectoriële wetten geschiedt.

⁵⁸ Enkele bepalingen met betrekking tot de milieu-effectbeoordeling uitgezonderd. Zie het B.Vl.Ex. van 23 maart 1989 houdende organisatie van de milieu-effectbeoordeling van bepaalde categorieën van hinderlijke inrichtingen, B.S., 17 mei 1989.

⁵⁹ Besluit van de Vlaamse Executieve van 6 februari 1991 houdende vaststelling van het Vlaams Reglement betreffende de milieuvergunning, B.S., 26 juni 1991, 14431.

⁶⁰ Antwerpen, 7e K., 28 november 1990, i.z. G.

⁶¹ B.S., 13 april 1991, 7742.

⁶² B.S., 28 februari 1991.

⁶³ Minaplan 90-95, I, 390-393, Vl.Raad, 1989-90, nr. 296/1, I, 390-394.

⁶⁴ Zoals het opmaken door OVAM van een afvalstoffenplan met bindende kracht (artikel 19 van het afvaldecreet 2 juli 1981), of algemene waterzuiveringsprogramma's (AWP) door de Vlaamse Milieumaatschappij.

⁶⁵ Zie literatuurgegevens in noot 5.

⁶⁶ Handhaving is geen juridisch begrip. Daarmee wordt bedoeld het streven naar leefmilieubescherming door een volgehouden en stipte afdwinging van de wetten en regels terzake.

⁶⁷ Arbitragehof, nr. 44, 23 december 1987, B.S., 27 januari 1988.

onderzoeksrechter in het kader van een gerechtelijk onderzoek kan worden bevolen»⁶⁸.

Het Hof lijkt aldus de bestuurlijke controle op de naleving van de wet, van de opsporing van de overtredingen op die wet te onderscheiden⁶⁹; de controleambtenaren hebben geen bevoegdheid tot inbeslagneming in de strafprocessuele betekenis van dit woord⁷⁰, met het oog bv. op de bewaring van de bewijselementen van het misdrijf. De vraag rijst dan ook of zij nog enige hoedanigheid van gerechtelijke politie hebben⁷¹, zoals voor de toezichthoudende ambtenaren, aangesteld door tal van bijzondere nationale wetten, unaniem wordt aanvaard⁷².

20. Deze vraag klemmt des te meer daar, aansluitend op voormelde coördinerende inzake vergunningen⁷³, het decreet op het bestuurlijk beleid van 12 december 1990⁷⁴ eveneens bepaalt dat de inbreuken met betrekking tot deze vergunningen (lozings-, afval- en exploitatievergunning voor een hinderlijke inrichting) voortaan zullen worden opgespoord, vervolg en bestraft overeenkomstig de bepalingen van het milieuvergunningende decreet van 28 juni 1985⁷⁵. In het kader van een grondige herstructurering⁷⁶ van de Vlaamse mi-

lieuadministratie werd binnen het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, onafhankelijk van de milieuvergunningendienst, één milieu-inspectiedienst opgericht, die de vroegere controletaken van OVAM, de VMZ en AROL heeft overgenomen⁷⁷, maar met ruimere bevoegdheden.

In het licht van voormelde rechtspraak van het Arbitragehof zouden deze milieu-inspecteurs geen misdrijven meer kunnen opsporen, zoals tot heden bepaald door het ARAB, de wet van 22 juli 1974 op de giftige afval⁷⁸, of de oppervlaktewaterwet van 16 maart 1971⁷⁹. Dit zou een aanzienlijke en ongewenste inkrimping van de bevoegdheden van deze milieu-inspectie betekenen, en een intensere samenwerking met de parketten volkomen rechtvaardigen.

21. Bij dit administratief toezicht oefenen de controleambtenaren alle bevoegdheden uit die hun door de wetten of decreten zijn toegekend, zonder dat vooraf aanwijzingen van een misdrijf voorhanden moeten zijn. Dit geldt ook voor het betreden van de opslagplaatsen, bedrijfslokalen enz., eventueel na tussenkomst van een rechtsinstantie, indien het woonruimten betreft. Deze toelating onderscheidt zich van het bevel tot huiszoeking, af te leveren door de onderzoeks-

⁶⁸ Zie bv. Arbitragehof, nr. 44, 23 december 1987 (*B.S.*, 27 januari 1988), overwegingen B.7, b en c.

⁶⁹ De controle betreft het toezicht op de naleving van de wet, en vereist geen voorafgaand vermoeden van overtreding van de wet. De opsporing betreft het verzamelen van bewijselementen van de overtreding, en vereist een voorafgaand vermoeden dat de wet is overtreden. De controle behoort tot het domein van de administratieve politie, de opsporing tot het domein van de gerechtelijke politie. Voor het onderscheid tussen controle en opsporing, raadpleeg DE NAUW, A. en BRONDERS, B., «De bevoegdheden van de toezichtsambtenaren in de milieuwetten», in *Liber Amicorum Krings* (1991).

⁷⁰ Dit is het beslag of de verzegeling met het oog op de beveiliging van de bewijsvoering van het gepleegde misdrijf, of als waarborg voor de uitvoering van de verbeurdverklaring of de teruggave. Bijgevolg zou de controleambtenaar de inbeslagneming enkel kunnen aanwenden als administratief controlemiddel dat, bij ontdekking van een misdrijf, indien nodig door een bevoegd opsporingsambtenaar in een strafprocesueel beslag zou dienen te worden omgezet.

⁷¹ Deze hoedanigheid zou kunnen afgeleid worden uit de aanhef van de door het Arbitragehof besproken bepaling van artikel 54 van het afvalstoffende decreet («Onverminderd de bevoegdheid van de officieren van gerechtelijke politie...»).

⁷² J. D'HAENENS, *Belgisch strafprocesrecht*, 1985, 284; J. MATTHIJS, *Openbaar ministerie*, nr. 780; CARON, A., «La police judiciaire», *Les Nouvelles, Procédure pénale*, I-1, nr. 8; nrs. 117 e.v. Vergelijk inzake de geneeskundige controlediensten: Cass., 28 juni 1971, *A.C.*, 1971, 1105; R.v.St., nr. 17010, 9 mei 1975, Duynslaegher; Luik, 22 november 1983, *Pas.*, 1984, II, 44; Antwerpen, 23 mei 1985, *VI.T.Gez.*, 1985-86, 85.

⁷³ Cf. supra nr. 14.

⁷⁴ *B.S.*, 21 december 1990, 23707.

⁷⁵ De artt. 29 en 30 van het milieuvergunningende decreet van 28 juni 1985, die het toezicht en de vaststelling van overtredingen regelen, zijn analoog aan de artt. 54 en 55 van het Afvalstoffende decreet. Artikel 30, § 2, bepaalt echter uitdrukkelijk dat de controleambtenaren de overtredingen vaststellen, hetgeen op een opsporingsbevoegdheid wijst (Cass., 28 juni 1971, *A.C.*, 1971, 1105).

⁷⁶ Binnen het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap wordt één milieuvergunningendienst en één milieu-inspectiedienst opgericht. Het Bestuur Milieuvergunningen zal eenvormige algemene voorwaarden uitwerken en advies verstrekken aan de vergunningsverlenende overheid (gemeente en bestendige deputatie), alsook de

beroepen tegen de beslissingen van deze overheid behandelen. Het Bestuur Milieu-Inspectie neemt de controletaken van de inspecteurs van AROL, OVAM en VMZ over. De taken van OVAM worden herschikt, met de nadruk op het voorkomings- en recyclagebeleid, alsook de bodemsanering. Daarbij aansluitend behoudt OVAM een beperkte opdracht van toezicht voor zover deze betrekking heeft op de verplichtingen die opgelegd zijn met het oog op de kwantitatieve en kwalitatieve identificatie en opvolging van de afvalproductie en de afvalstromen, nl. de melding, de afgifte, de aangifte en de heffingen inzake afvalstoffen. Met het oog op een versnelde en verhoogde realisatie van de nog ontbrekende rioolwaterzuiveringsinfrastructuur, wordt een nieuwe taakverdeling inzake de waterzuivering doorgevoerd. De Vlaamse Maatschappij van Waterzuivering (VMZ) wordt afgeschaft, en een deel van haar bevoegdheden overgedragen aan een nieuwe instelling, de Vlaamse Milieumaatschappij, hoofdzakelijk belast met de opmaak van Algemene Waterzuiveringsprogramma's (AWP's), de tijdelijke verdere exploitatie van de bestaande installaties (in elk geval tot 1995), de heffingen van bedrijven op aangifte, alsook de uitbouw van een emissie- en immissiemeetnet inzake de oppervlaktewaterkwaliteit en een soortgelijk meetnet inzake de luchtkwaliteit. De financiering en de uitvoering van deze investeringsprogramma's voor de waterzuiveringsinstallaties en prioritaire rioleringszaken zullen nochtans worden toevertrouwd aan een naamloze vennootschap («AquaFin»), d.i. een privaatrechtelijke persoon, echter met meerderheidsparticipatie van het Vlaamse Gewest. Deze vennootschap zal haar financiële middelen krijgen van het zogeheten «Minafonds», op haar beurt gevoed door de bijdragen, milieuheffingen, administratieve geldboeten en andere contributies voor het leefmilieu. Het specifiek toezicht op de naleving van het Meststoffende decreet van 23 januari 1991 geschiedt door ambtenaren van de Vlaamse Landmaatschappij (VLM).

⁷⁷ Artikel 54, 2°, van het decreet op het bestuurlijk beleid.

⁷⁸ Artikel 13, § 1, 7, van het Afvalstoffende decreet van 2 juli 1981 verwijst naar de bepalingen van de wet van 22 juli 1974 wat betreft de controle op de giftige afval. Bijgevolg werden de bevoegdheden van de toezichthoudende ambtenaar van OVAM bepaald door de artt. 21 e.v. van deze wet, en de artt. 28 e.v. van het koninklijk besluit van 9 februari 1976 houdende algemeen reglement op de giftige afval. Het betreft bevoegdheden van zowel administratieve als gerechtelijke politie.

⁷⁹ Artt. 36 e.v. Oppervlaktewaterwet van 26 maart 1971, artt. 32 e.v. van het Algemeen Lozingsreglement van 3 augustus 1976.

rechter bij aanwijzingen van een misdaad of wanbedrijf, en waarbij onder het toezicht van deze magistraat wordt gehandeld en diens opdrachten worden uitgevoerd.

De decreetgever is echter onbevoegd om het huiszoekingsrecht in de plaatsen die een «woning»⁸⁰ uitmaken in de zin van artikel 10 van de Grondwet te regelen⁸¹. Inzake afvalstoffen heeft de toezichthoudende ambtenaar (van OVAM, thans van de Milieu-inspectiedienst), sinds de gedeeltelijke vernietiging van artikel 55, § 1, van het afvalstoffendecreet van 2 juli 1981 door het Arbitragehof, alleen toegang tot de gebouwen, magazijnen, enz., wanneer zij niet de aanhorigheid van een woning vormen. Krachtens artikel 13, § 1, 7, van hetzelfde decreet, worden zijn administratieve en controletaken inzake giftige afval echter beheerst door de wet van 22 juli 1974, waarvan o.m. artikel 22 de huiszoeking regelt⁸². De voorgenomen invoering van een eenvormige regeling voor alle afvalstoffen zal ook hier een verschraving van de wettelijke mogelijkheden tot gevolg hebben.

Bij gebrek aan opsporingsbevoegdheid zou, bij het verrichten van huiszoeking, de ambtenaar van de milieu-inspectiedienst enkel nog als «aangestelde raadgever», de officier van gerechtelijke politie kunnen bijstaan⁸³.

22. In verband met de verhouding tussen het Bestuur en de parketten rijst de vraag naar de draagwijdte van het waar-schuwingsrecht dat naar analogie met de arbeidswetgeving door sommige milieuwetten aan de controleambtenaar wordt toegekend. Aangenomen wordt dat de ambtenaar een appreciatierecht heeft, afwijkend van de aangifteverplichting van artikel 29 Wetboek van Strafvordering, onverminderd de bevoegdheid van het parket om, bij het vaststellen van de overtreding via andere bronnen, toch vervolgingen in te stellen⁸⁴. Een dergelijke afwijking kan nochtans niet bij

decreet worden ingevoerd⁸⁵.

§ 2. Bevoegdheid van het openbaar ministerie⁸⁶

23. In de regel is de procureur des Konings bevoegd tot het instellen van de strafvordering⁸⁷. Dit geldt nochtans niet voor de overtredingen inzake aangelegenheden die behoren tot de bevoegdheid van de arbeidsgerechten, waarvoor enkel de leden van het arbeidsauditoraat bevoegd zijn, tenzij bij samenloop of samenhang met misdrijven van gemeen recht⁸⁸.

Onder meer neemt de arbeidsrechtbank kennis, luidens art. 583, tweede lid, Ger.W., van de administratieve sancties bepaald bij de wet op de administratieve geldboeten van 30 juni 1971, waarbij ook de arbeidsauditeur de strafvordering ten laste van de werkgever uitoefent⁸⁹. Met betrekking tot het leefmilieu geldt dit inzonderheid voor de inbreuken op titel I ARAB (exploiteren van een hinderlijke inrichting), op de wet 29 maart 1958 op de ioniserende stralingen (bv. radioactief afval), op sommige bepalingen van het koninklijk besluit van 15 september 1919 op de mijnen, groeven en graverijen, alsook op sommige bepalingen van de wet van 22 juli 1974 op de giftige afval⁹⁰.

Voor deze misdrijven is de arbeidsauditeur slechts bevoegd indien er een verhouding werkgever/werknemer bestaat, d.i. voor zover er personeel wordt tewerkgesteld, en de verdachte een werkgever is⁹¹.

Wanneer de werkgever een vennootschap is, wordt de strafvordering ingesteld tegen de natuurlijke personen die voor de vennootschap strafrechtelijk aansprakelijk zijn, zonder dat hun eigen hoedanigheid van werknemer op zichzelf deze aansprakelijkheid uitsluit⁹².

Bij samenloop of samenhang van dergelijke overtredingen met één of meer overtredingen die niet tot de bevoegdheid

⁸⁰ Onder woongelegenheid valt niet alleen de woning maar ook haar aanhorigheden. Ook de plaats waar werknemers tewerkgesteld zijn, en waar in feite niet iedereen blijkt te worden toegelaten, kan de aanhorigheid van een woning vormen (HUYBRECHTS, L., «Huiszoeking en de weg naar de voordeur», noot onder Corr. Turnhout, 20 maart 1989, *R.W.*, 1989-90, 721).

⁸¹ Arbitragehof, nr. 44, 23 december 1987, *B.S.*, 27 januari 1988; nr. 50 van 17 maart 1988, *B.S.*, 14 april 1988; nr. 51, 17 maart 1988, *B.S.*, 14 april 1988; nr. 1/89, 31 januari 1989, *B.S.*, 3 maart 1989.

⁸² Gent, 3e Kamer, 16 januari 1991, in zake P., onuitg. Wat de bevoegdheid van de decreetgever betreft, zie vorige noot. Daarbij dient echter te worden opgemerkt dat de toezichthoudende ambtenaar meestal niet van tevoren zal weten of de door hem gecontroleerde afval al dan niet onder de bepalingen van het koninklijk besluit van 10 augustus 1976 houdende algemeen reglement op de giftige afval valt, hetgeen enkel door een ontleding van de stalen a posteriori zal kunnen blijken.

⁸³ F. HUTSEBAUT, «Het deskundigenonderzoek in strafzaken», *Strafprocesrecht voor rechtspractici*, Acco, 1986, 119, met verwijzingen; D. HOLSTERS, «Bewijsmiddelen in strafzaken», *Strafrecht en strafvordering*, Kluwer, 12; Cass., 18 februari 1957, *A.C.*, 1957, 483; Cass., 12 oktober 1964 en 2 februari 1965, *Pas.*, 1965, I, 147 en 640; Cass., nr. 2336, 2 juni 1982; Cass., nr. 8366, 14 februari 1984, *A.C.*, 1983-84, 727.

⁸⁴ *Contra*: LECLERCQ, J., «Variations sur le thème pénalisation-dépénalisation», *R.D.P.*, 1978, 826, noot 38. Dit appreciatierecht moet steun vinden in de wet, anders is het bestuur steeds gehouden tot aangifte. In de praktijk worden niet alle vastgestelde misdrijven door het bestuur aan het parket aangegeven. Dit houdt zowel verband met eigen beleidsvisies als met het feit dat het bestuur de indruk heeft bij de rechterlijke macht weinig gehoor te vinden. Een

bepaald appreciatievermogen, vergelijkbaar met dat van de politiediensten, lijkt trouwens onvermijdelijk (zie DE NAUW, A., «De beoordelingsruimte van de politie in de opsporing en het strafprocesrecht», *R.W.*, 1990-91, 65-74).

⁸⁵ VERSTRAETEN, R., gecit., 16. Het hoort immers niet tot de bevoegdheid van de decreetgever om uitzonderingen op art. 29 Sv. te bepalen. De strafrechtspleging blijft een aan de wetgever voorbehouden materie. Bijgevolg vormt de aanmaning, bedoeld in artikel 30, § 1, van het Milieuvergunningsdecreet, een administratieve maatregel die de aangifteplicht onverkort laat.

⁸⁶ Voor een grondige bespreking, raadpleeg BOSLY, H.D., *Les sanctions en droit pénal social belge*, Story-Scientia (1979), 155-169.

⁸⁷ Art. 22 Sv., artt. 138, 143 en 150 Ger.W.

⁸⁸ Art. 155 Ger.W.

⁸⁹ Artt. 4 en 5, Wet Administratieve Geldboeten.

⁹⁰ Voor een meer gedetailleerde opsomming van de artikelen, zie wet 30 juni 1971 Administratieve Geldboeten, art. 1, respectievelijk 23°, 25°, 26° en 31°. In Wallonië is de arbeidsauditeur niet meer bevoegd inzake giftige afvalstoffen. De besluiten van de Waalse Gewestsexecutieve van 17 mei 1983 en 19 maart 1987 betreffende het sorteren van bepaalde afvalstoffen in het Waalse Gewest strekken immers niet tot de bescherming der werknemers, zodat uitsluitend de procureur des Konings bevoegd is (Brussel, 19 april 1989, *J.L.M.B.*, 985 met noot P.H.; voor kritiek op dit arrest, raadpleeg JADOT, B., *Aménagement*, 1989/4, 146).

⁹¹ Cass., 6 maart 1984, *A.C.*, 1984, 847.

⁹² Cass., 6 maart 1984, *A.C.*, 1984, 847; Cass., 30 oktober 1990, *R.D.P.*, 1991, 156.

van het arbeidsauditoraat behoren, blijft de procureur des Konings uitsluitend bevoegd.

De vraag was of de auditeur bevoegd bleef, zelfs wanneer de overtreder uitsluitend burenhinder veroorzaakte, zonder gevolgen voor de veiligheid of de gezondheid van de werknemers binnen het bedrijf. Het Hof van Cassatie antwoordde positief, mits het ging om een aangelegenheid opgesomd in artikel 1 van de wet van 30 juni 1971 én om een werkgever, aan wie een administratieve boete kon worden voorgesteld die, bij niet-betaling, aan de beoordeling van de arbeidsrechtbank werd voorgelegd⁹³. Deze oplossing is verantwoord door het feit dat voormelde wetten, zelfs indien zij in hoofdzaak de openbare gezondheid en de veiligheid, of de bescherming van de buurt en de omgeving beogen, niettemin ook de bescherming van de arbeid en van de werknemers aanbelangen.

Deze bevoegdheidsregeling wordt echter doorkruist door artikel 6, § 1, II, 3°, van de bijzondere wetten van 8 augustus 1980 en 8 augustus 1988 op de hervorming der instellingen, waarbij de bevoegdheid inzake de politie van de gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke bedrijven, onder voorbehoud van de bepalingen die betrekking hebben op de arbeidsbescherming, wordt overgedragen aan de Gewesten.

Op grond van dit onderscheid tussen «interne» en «externe politie»⁹⁴ nam de Vlaamse Raad het Milieuvergunningsdecreet van 28 juni 1985 aan, dat pas op 1 september 1991 in werking is getreden⁹⁵. Tot zolang bleef, voor het exploiteren van een hinderlijke inrichting, titel I van het ARAB toepasselijk⁹⁶. Het Milieuvergunningsdecreet kon titel I zomaar niet opheffen, daar ook de bescherming van de werknemers – een nationale materie – hiermee gemoeid was. De opheffing, bij koninklijk besluit van 19 februari 1991⁹⁷, van deze titel I, wat de maatregelen van interne politie betreft, loste deze moeilijkheid op⁹⁸. Door het onttrekken van titel I van het ARAB aan de sfeer van de arbeidsbescherming, vervalt meteen de daarop geënte bevoegdheidsrege-

ling tussen procureur des Konings en arbeidsauditeur⁹⁹. Voor de overtreding van de voorwaarden van de exploitatievergunning is sindsdien uitsluitend de procureur des Konings bevoegd.

Deze bevoegdheidsregeling heeft niet alleen een rechtstheoretisch belang. De rechtsvordering tot toepassing van de straffen kan niet worden uitgeoefend dan door de ambtenaren die de wet daarmee belast¹⁰⁰. De procedure zou derhalve nietig zijn indien de vordering door een niet bevoegde ambtenaar van het openbaar ministerie zou worden ingesteld¹⁰¹.

24. Het hoeft geen betoog dat de geschetste complexe regeling tot allerlei procedureverwikkelingen kan leiden, en daarenboven de eenheid in het vervolgingsbeleid niet bevordert. Nog minder dan de procureur des Konings is de arbeidsauditeur gewapend om soms moeilijk te bewijzen misdrijven op te sporen, daargelaten de mogelijkheid die hij heeft om, na sepot, het proces-verbaal over te zenden aan het bestuur voor eventuele oplegging van een administratieve geldboete. Door het in werking treden van het milieuvergunningsdecreet is deze moeilijkheid, wat het ARAB betreft, definitief opgeruimd.

Afdeling 2. Knelpunten bij het materieel milieustrafrecht

25. De twee hierboven aangehaalde principes, nl. het uitgesproken administratiefrechtelijk karakter van het milieustrafrecht, en de beperkte bevoegdheden van de decreetgever, komen bijzonder tot uiting in het materieel milieustrafrecht, in de vorm van het zogeheten «accessoriumbeginsel» (I), alsook in de ongenueanceerde wijze waarop boek I van het Strafwetboek op de milieudecreten moet worden toegepast (II).

I. DE ADMINISTRATIEVE AFHANKELIJKHEID VAN HET MILIEUSTRAF- RECHT (ACCESSORIUMBEGINSEL)¹⁰²

26. De administratieve afhankelijkheid is wellicht het hoofdkenmerk van het milieu(straf)recht: niet alleen is het milieurecht in belangrijke mate administratief recht, en zijn de strafbepalingen doorgaans gericht op de bestraffing van de niet-naleving van administratieve plichten, maar bovendien, door het invoeren van een vergunningstelsel, bepaalt de overheid zelf in hoeverre milieuverontreiniging

⁹³ Cass., 28 januari 1975, *R.W.*, 1975-76, 34; Cass., 9 maart 1976, *A.C.*, 1976, 788; Cass., 6 maart 1984, *A.C.*, 1984, 847. De arbeidsauditeur is niet bevoegd indien de aangelegenheid niet behoort tot de opsomming van artikel 1 van de wet van 30 juni 1971: Cass., 28 januari 1975, *R.W.*, 1975-75, 37.

⁹⁴ Met externe politie wordt bedoeld de bescherming van de omwonenden en het leefmilieu, alsook aspecten van ruimtelijke ordening. De interne politie betreft de aspecten die verband houden met de arbeidsveiligheid, de arbeidshygiëne en -geneeskunde (LAVRYSEN, L., «Staatshervorming, bevoegdheidsverdeling en milieubeleid», p. 24, in *De grondwettelijke bevoegdheidsverdeling inzake leefmilieu*, red. BOCKEN, H. (1986). Vergelijk wat de gevolgen van de «interne» en «externe politie» inzake aflevering van de exploitatievergunning betreft, *R.v.St.*, N.V. SECA, nr. 24.848, 22 november 1984, *R.W.*, 1985-86, 1425.

⁹⁵ B.VI.Ex. van 6 februari 1991 houdende vaststelling van het Vlaams Reglement betreffende de milieuvergunning, *B.S.*, 26 juni 1991, 14269.

⁹⁶ Antwerpen 7e K., 28 november 1990, i.z. G.

⁹⁷ *B.S.*, 13 april 1991, 7742.

⁹⁸ Raadpleeg over deze problematiek LAVRYSEN, L., «Staatshervorming, bevoegdheidsverdeling en milieubeleid», pp. 24-25, in *De grondwettelijke bevoegdheidsverdeling inzake leefmilieu*, red. BOCKEN, B., (1986); *idem*, «Répercussions de la régionalisation en matière d'environnement», *Actualités de droit*, (1991), 543-545.

⁹⁹ Titel I van het ARAB heeft uitsluitend nog betrekking op de openbare gezondheid en veiligheid in de buurt, terwijl de bescherming van de arbeid en van de werknemers genoegzaam door titel II e.v. wordt verzekerd. Wegens zijn bijzondere samenstelling is het niet denkbaar dat de arbeidsrechtbank bevoegd zou zijn voor een aangelegenheid die, sinds de inwerkingtreding van het koninklijk besluit van 19 februari 1991, geen verband houdt met de sociale betrekkingen tussen werkgever en werknemer (zie Brussel, 3 juni 1975, *J.T.*, 1975, 588). Op grond van artikel 155 Ger.W. kan de arbeidsauditeur, wiens bevoegdheid volgens die van de arbeidsrechtbank wordt bepaald, evenmin bevoegd zijn.

¹⁰⁰ Art. 1 Sv.

¹⁰¹ Cass., 28 januari 1975, *R.W.*, 1975-76, 37; openingsrede van procureur-generaal DEMANET van 4 september 1990 voor het Arbeidshof te Bergen, *J.T.T.*, 1990, 417-421, inz. 419.

¹⁰² Voor een uitgebreide bespreking, zie FAURE, M., *Preadvies milieustrafrecht*, Uitg. Maklu, 1990, 67-80.

door een particulier wordt toegelaten of wordt verboden ¹⁰³. Niet alleen wordt de milieubelastende activiteit aan het voorafgaand bezit van een vergunning onderworpen, maar door het opleggen van voorwaarden wordt de inhoud van het te beschermen ecologisch rechtsgoed volkomen door de overheid gedefinieerd en zelfs geïndividualiseerd. Dit kan zelfs tot straffeloosheid leiden wanneer een bepaalde vorm van verontreiniging niet in de exploitatievoorwaarden voorkomt ¹⁰⁴.

27. De strafbaarstelling van de niet-naleving van de in een vergunning omschreven administratieve verplichtingen heeft tot belangrijk gevolg dat de vergunning, als bestuurs-handeling, overeenkomstig artikel 107 van Grondwet aan het wettigheidstoezicht van de (straf)rechter wordt onderworpen ¹⁰⁵⁻¹⁰⁶, zowel wat haar externe als wat haar interne wettigheid betreft:

- uitwendig: de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven pleegvormen voor haar totstandkoming moeten zijn nageleefd, en de vergunning moet door de daartoe bevoegde overheid zijn afgeleverd;

- intern: bij het opleggen van de vergunningsvoorwaarden dient de overheid zich te richten naar de verdragen, de wetten en andere normen van algemene aard, en ook naar de beginselen van behoorlijk bestuur ¹⁰⁷: het gelijkheidsbeginsel ¹⁰⁸, het evenredigheidsbeginsel, het vertrouwensbe-

ginsel ¹⁰⁹. Het opleggen van nieuwe voorwaarden zonder aangepaste overgangstermijn, of zonder aangepaste subsidiëring schendt het redelijkheidsbeginsel. De ondernemer mag erop vertrouwen dat door overheidsmaatregelen zijn toestand niet van de ene dag op de andere volledig wordt gewijzigd. Daar hijzelf met investeringen en het betalen van milieuheffingen belangrijke financiële inspanningen moet leveren, mag hij terecht van deze overheid verwachten dat zij, van haar kant, voor de nuttige infrastructuurwerken en voorzieningen zorgt waardoor deze kosten een zinvol karakter zouden behouden ¹¹⁰.

28. In beginsel doet de vergunning voor degene die ze verkrijgt, rechten ontstaan die de overheid niet mag misken; achteraf mag de overheid de vergunning niet intrekken omdat zij bij vergissing en dus onregelmatig zou zijn verleend, wanneer die onregelmatigheid aan de overheid zelf te wijten is ¹¹¹. Zo is ook de ondernemer die de hem opgelegde lozingsvoorwaarden naleeft, gerechtigd te denken dat de door hem veroorzaakte verontreiniging binnen de door de overheid omschreven grenzen geschiedt en hij dan ook strafrechtelijk niet kan worden vervolgd ¹¹².

Bij het afleveren van een onwettige vergunning te wijten aan de overheid zelf, bij verkeerd advies of jarenlange gedoogzaamheid van de bevoegde overheid, zal de ondernemer zich, naar gelang van de omstandigheden, op onoverkomelijke dwaling kunnen beroepen ¹¹³. Het enkele feit dat de beklaagde slecht werd geadviseerd, zelfs door een geschikte persoon, kan daartoe echter niet volstaan ¹¹⁴.

¹⁰³ FAURE, M., *Preadvies milieurecht*, 61, nr. 72.

¹⁰⁴ FAURE, M., «Het milieustrafrecht in rechtsvergelijkend perspectief», *Panopticon*, 1991, 317-320.

¹⁰⁵ Over dit wettigheidstoezicht, zie ALLEN, A., *Algemene beginselen en grondslagen van het Belgisch publiek recht*, Uitg. Story, 1988, 203-208; LAGASSE, D., «L'évolution du contrôle des actes administratifs 'discrétionnaires' par le Conseil d'Etat de 1971 à 1986», *Adm. Publ.*, 1987, 216-241.

¹⁰⁶ Dit toezicht strekt zich uiteraard ook uit tot de wettigheid van het besluit dat de vergunningsplicht instelt, en zelfs tot de overeenstemming van de wet of het decreet met de internationale rechtswet, in zoverre deze rechtstreeks inwerkt op de interne rechtsorde. Vrijgesproken wordt de beklaagde, vervolgd wegens het overtreden van een vergunning verleend op grond van het koninklijk besluit van 10 juni 1976 houdende maatregelen tot inrichting van wedstrijden, test- en oefenritten met motorvoertuigen, genomen ter uitvoering van de wet van 18 juli 1973 betreffende de bestrijding van de geluidshinder, en die de onwettigheid van het koninklijk besluit opwerpt omdat het niet mede is ondertekend door de minister bevoegd voor het verkeer, hoewel zulk een medeondertekening vereist was op grond van artikel 4, 6°, van de wet van 18 juli 1973 (Corr. Hasselt, 9 oktober 1985). Het koninklijk besluit van 4 augustus 1986 houdende sectoriële lozingsvoorwaarden voor de sector van de meststoffenfabrieken (B.S., 6 september 1986) werd door de Raad van State vernietigd op grond van het ontbreken van de adviezen van de Gewestexecutieven, die weliswaar om advies werden gevraagd, maar daarop niet binnen de bepaalde termijn reageerden (R.v.St., nr. 32.760, 16 juni 1989, B.S., 10 oktober 1989).

¹⁰⁷ Deze normen van behoorlijk bestuur blijven nochtans ondergeschikt aan de wet. Een door de wet opgelegde verplichting heeft dan ook voorrang (Cass., 23 juni 1980, A.C., 1979-80, 1327, T.B.P., 1980, 501, met conclusie adv.-gen. LENAERTS).

¹⁰⁸ Zie de rechtspraak geciteerd door VAN HEUVEN, D., «Enkele beschouwingen over het gelijkheidsbeginsel», *R.W.*, 1990-91, (585), o.a. inzake hinderlijke inrichtingen: R.v.St., Nusgens, nr. 33.301, 27 oktober 1989, *Aménagement*, 1990/2, 100; R.v.St., Bouckaert, nr. 35.292, 28 juni 1990, *Aménagement*, 1991/1, 31; inzake stedenbouw, R.v.St., Anciaux Henry de Faveaux, nr. 34.018, 8 februari 1990).

Voor een toepassing op de lozingsvergunning, R.v.S., N.V. Talpe, nr. 24.243, 5 april 1984.

«De grondwettelijke regels van de gelijkheid der Belgen voor de wet en van de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling volgens bepaalde categorieën van personen zou worden ingesteld, voor zover voor het criterium van onderscheid een objectieve en redelijke verantwoording bestaat. Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld met betrekking tot het doel en de gevolgen van de overwogen maatregel; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat de aangewende middelen redelijkerwijze niet evenredig zijn met het beoogde doel» (Arbitragehof, nr. 80/89, 13 juli 1989, B.S., 2 september 1989, 15212; nr. 23/89, 13 oktober 1989, B.S., 8 november 1989, 18397). Zie ook UYTENDAELE, M., «La Cour d'arbitrage depuis 1989: une Cour constitutionnelle à vocation limitée?», *J.T.*, 1991, 265-269, inz. 266-267.

¹⁰⁹ Voor een bespreking van deze beginselen, SUETENS, L.P., «Algemene rechtsbeginselen en algemene beginselen van behoorlijk bestuur in het Belgisch administratief recht», *T.B.P.*, 1970, 379-396; *idem*, «Algemene beginselen van behoorlijk bestuur in de rechtspraak van de Raad van State», *T.B.P.*, 1981, 81-89.

¹¹⁰ Gent, 3e Kamer, 26 november 1990, i.z. V., onuitg.

¹¹¹ Inzake bouwvergunning: Cass., 10 september 1981, A.C., 1981-82, nr. 27, met noot.

¹¹² Zie FAURE, M., *Preadvies milieustrafrecht*, nrs. 79-81.

¹¹³ Cf. de rechtspraak geciteerd door FAURE, M., *Preadvies milieustrafrecht*, nr. 80; Cass., 27 maart 1984, A.C., 1983-84, 976; ARNOU, P., «Verkeerd advies als grond voor onoverwinnelijke dwaling», *R.W.*, 1983-84, 2782.

¹¹⁴ Cass., 29 november 1976, A.C., 1977, 359; Cass., 20 april 1982, A.C., 1981-82, 1009; Cass., 19 mei 1987, *R.W.*, 1987-88, 675, met noot VERSTRAETEN, R.

II. DE TOEPASSING VAN BOEK I VAN HET STRAFWETBOEK ¹¹⁵

§ 1. Artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980

29. Technisch-juridisch behoort het milieustrafrecht tot de bijzondere strafwetten waarop, overeenkomstig artikel 100 Sw., behoudens andersluidende bepaling, de algemene beginselen van boek I van het Strafwetboek – hoofdstuk VII en artikel 85 Sw. uitgezonderd – toepasselijk zijn.

Wat de wetten betreft, kan men in de werkelijkheid vaststellen dat dikwijls de regel de uitzondering is geworden. De bijzondere (milieu)wet bepaalt meestal zelf een bijzondere herhaling, evenals de strafbaarheid van de deelneming en de mogelijkheid om verzachtende omstandigheden in aanmerking te nemen.

Daarentegen kunnen, overeenkomstig artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, de decreten alleen de strafbare handelingen en de straffen omschrijven, zonder van de beginselen van boek I van het Strafwetboek te mogen afwijken. Ondanks hun karakter van bijzonder strafrecht kan geen beroep worden gedaan op artikel 100 van het Strafwetboek. De bijzondere wetgever heeft immers de principes van boek I eenvormig willen houden, en daarom uitdrukkelijk bepaald dat het geheel van de aangelegenheden vervat in boek I van het Strafwetboek tot de uitsluitende bevoegdheid van de nationale wetgever behoort. Het staat zelfs niet aan de decreetgever die aangelegenheden te regelen, ongeacht of hij ervan wil afwijken, ze bevestigen of ze al dan niet toepasselijk verklaren ¹¹⁶.

30. In het Vlaamse Afvalstoffendecreet werden daarom de artikelen die een bijzondere herhaling en een afwijkende regeling van de strafbare deelneming invoerden, alsook de werkgever burgerlijk aansprakelijk stelden voor de geldboeten van zijn aangestelden, vernietigd. Bijzondere verbeurdverklaring onder andere modaliteiten dan de artikelen 42 en 43 van het Strafwetboek is niet mogelijk, tenzij als loutere veiligheidsmaatregel, om gevaarlijke of schadelijke voorwerpen aan de omloop te onttrekken ¹¹⁷.

Nieuwe vormen van strafrechtelijke verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld van de rechtspersoon, of straffen zoals aanplakking, sluiting van de inrichting of beroepsverbod, kunnen door een milieudecreet niet worden opgelegd. Verstraeten spreekt in dit verband treffend van een verschraling van de wetgeving, in zoverre de decreetgever bij het herschikken van de materie waarvoor hij bevoegd is, vroegere wettelijke regelingen, bijvoorbeeld inzake bijzondere herhaling enz., niet kan overnemen ¹¹⁸.

31. De invoering van nieuwe sancties, onder de omschrijving van veiligheidsmaatregelen, biedt een oplossing. Zo bepaalt artikel 39, § 2, van het milieuvergunningsdecreet van

28 juni 1985 dat de strafrechter, bij wijze van veiligheidsmaatregel, het verbod kan uitspreken om de inrichtingen, die aan de oorsprong van de inbreuk liggen te exploiteren gedurende de termijnen die hij bepaalt. Deze sanctie werd verruimd tot de inbreuken met betrekking tot de vergunningen voor het lozen van afvalwater ¹¹⁹, voor de verwijdering of de verwerking van afvalstoffen ¹²⁰, en voor de opslag, vernietiging of wegwerking van giftige afval ¹²¹. Terecht merkt Verstraeten op dat, wil men de geest van de staatshervorming op het stuk van het strafrecht eerbiedigen en voorkomen dat de strenge bevoegdheidsafbakening van artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 wordt omzeild, de strafrechter een strenge inhoudelijke controle naar het bestaan van een effectieve gevaarssituatie voor personen of goederen zal moeten doorvoeren alvorens een dergelijke veiligheidsmaatregel op te leggen ¹²². Ook de duur van deze maatregel zal in verband met deze gevaarstoestand dienen te worden vastgelegd ¹²³.

32. In de praktijk zorgt de door de staatshervorming doorgedreven verscheidenheid van leefmilieuwetten voor haast onoverkomelijke moeilijkheden.

Zo zou het zich kunnen voordoen dat een parket van het Vlaamse landsgedeelte kennis krijgt van feiten gepleegd in Wallonië, wanneer de overtreder zijn activiteiten naar het Vlaamse gewest verlegt, en er samenhang bestaat tussen de feiten gepleegd in de twee gewesten, en in het belang van een goede rechtsbedeling de beoordeling door één enkele rechtbank moet geschieden.

Juridisch is, bij samenhang, de vervolging voor een Vlaamse rechtbank op grond van een overtreding van een Waals decreet mogelijk ¹²⁴⁻¹²⁵, maar in de praktijk kan dit leiden

¹¹⁹ Oppervlaktewaterenwet 26 maart 1971, artikel 32*sexies*, ingevoegd door het milieuvergunningsdecreet 28 juni 1985, artikel 41, § 1.

¹²⁰ Advaldecreet 2 juli 1981, artikel 26, ingevoegd door het milieuvergunningsdecreet van 28 juni 1985, artikel 41*bis*, § 1, zelf toegevoegd bij decreet van 12 december 1990 betreffende het bestuurlijk beleid, artikel 55, § 1.

¹²¹ Wet 22 juli 1974 op de giftige afval, artikel 6*bis*, ingevoegd door het milieuvergunningsdecreet 28 juni 1985, artikel 41*bis*, § 2, zelf toegevoegd door het decreet van 12 december 1990 betreffende het bestuurlijk beleid, artikel 55, § 1.

¹²² VERSTRAETEN, R., *gecit.*, 32.

¹²³ VAN REMOORTERE, F., «La question de la responsabilité pénale des personnes morales en droit de l'environnement», *R.D.P.*, 1991, 333-339, inz. 335.

¹²⁴ De principes inzake samenhang en ondeelbaarheid (o.a. artikel 227 Sv.) behoren immers tot de strafvordering, waarvoor uitsluitend de wetgever bevoegdheid heeft. Verder verwijst artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, in fine, uitdrukkelijk naar de bepalingen van boek I van het Strafwetboek, waaronder ook artikel 3 Sw. ressorteert: «Het misdrijf, op het grondgebied van het Rijk door Belgen of door vreemdelingen gepleegd, wordt gestraft overeenkomstig de bepaling van de Belgische wetten.» Aangenomen wordt dat de term «wetten» niet restrictief dient te worden geïnterpreteerd, en tevens ordonnances, provinciale en gemeentelijke reglementen, daaronder begrepen zijn (VANHOUDT, C., en CALLEWAERT, W., *Belgisch strafrecht*, I, nr. 390). Blijkbaar vallen ook decreten onder deze interpretatie.

¹²⁵ Daarenboven stemmen de ondeelbaarheid in de strafrechtspleging (art. 227 Sv.) en de eendaadse samenloop in het strafrecht (art. 65 Sw.) o.a. wegens het voorhanden zijn van een zelfde misdadige opzet met elkander overeen. Ingevolge de slotbepaling van

¹¹⁵ Voor een algemene bespreking van de problematiek, raadpleeg FAURE, M., «Het milieustrafrecht in rechtsvergelijkend perspectief», *Panopticon*, 1991, 323-327.

¹¹⁶ Arbitragehof, nr. 44 van 23 december 1987, *B.S.*, 27 januari 1988; nr. 50 van 17 maart 1988, *B.S.*, 14 april 1988; nr. 51 van 17 maart 1988, *B.S.*, 14 april 1988; nr. 1/89 van 31 januari 1989, *B.S.*, 3 maart 1989.

¹¹⁷ Arbitragehof nr. 1/89 van 31 januari 1989, *B.S.*, 3 maart 1989.

¹¹⁸ VERSTRAETEN, R., *Strafrechterlijke aspecten van de staatshervorming*, syllabus postuniversitair centrum West-Vlaanderen, (1990), 30.

tot aanzienlijke praktische moeilijkheden:

1) het is niet zo vanzelfsprekend voor de rechter om de wetgeving van het andere gewest grondig te kennen;

2) er bestaan aanzienlijke verschillen in de bestraffing: het exploiteren van een stortplaats zonder vergunning is in het Vlaamse Gewest strafbaar met een gevangenisstraf van acht dagen tot een jaar, in Wallonië met acht dagen tot zes maanden, met eventuele bekendmaking van het strafvonnis. Is artikel 65 Sw. hier zonder meer toepasselijk wanneer twee verschillende bestraffingen worden bepaald voor een zelfde tenlastelegging¹²⁶?

3) artikel 58, § 1, 3°, van het Waalse decreet legt de griffier de verplichting op om de dagvaardingen en de vonnissen kenbaar te maken aan de bevoegde ambtenaar van het Waalse Gewest. Een dergelijke kennisgeving wordt niet opgelegd aan de griffier van een in Vlaanderen gevestigde rechtbank¹²⁷!

Dit illustreert hoe een te ver doorgedreven verscheidenheid tot rechtsonzekerheid leidt, zodat gezegd mag worden dat het verbod om in de decreten van boek I van het Strafwetboek af te wijken, een wijze regeling inhoudt.

§ 2. Het moreel element van de milieumisdrijven

33. Is het wenselijk dat ieder gewest afzonderlijk het zedelijk bestanddeel van het milieumisdrijf bepaalt?

De desbetreffende principes, die niet afwijken van het gemeene strafrecht, kunnen als volgt worden samengevat;

1° ook wanneer de wet erover zwijgt, vereist het misdrijf een moreel bestanddeel;

2° meestal moet de vraag naar de aard van dit bestanddeel niet nader worden onderzocht, tenzij:

a) wanneer het uitdrukkelijk in de delictsomschrijving wordt vermeld;

b) wanneer een aansprakelijke natuurlijke persoon moet worden aangewezen;

c) facultatief, wanneer een opgeworpen grond van rechtvaardiging moet worden weerlegd.

Behoudens in deze gevallen wordt de schuld vermoed door het feit alleen dat de wet is overtreden.

artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 dient ook artikel 65 Sw. integraal te worden toegepast.

¹²⁶ Het betreft immers noch één gepleegde daad die meerdere misdrijven uitmaakt (concurfus idealis), noch verschillende handelingen die alle te zamen echter slechts één misdrijf uitmaken (voortgezet misdrijf), doch één zelfde incriminatie met verschillende bestraffing. Volgens B. JADOT, die dienaangaande verwijst naar het advies van de Raad van State inzake het Waalse decreet op de afvalstoffen (*Doc.Cons.Rég.Wall.*, 1983-84, nr. 113/1, 65), zou alleen de lichtste straf mogen worden toegepast (B. JADOT, «L'Etat, la Région et la protection de l'environnement», 104, voetnoot 180, in *De grondwettelijke bevoegdheidsverdeling inzake leefmilieu*, red. H. BOKKEN, Story, 1986).

¹²⁷ Ongeacht de vraag of een dergelijke formaliteit verenigbaar is met artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 en de rechtspraak van het Arbitragehof. Een beroep tot vernietiging, ingesteld tegen deze bepaling, werd door het Arbitragehof niet ontvankelijk verklaard (Arrest nr. 15/90, 5 april 1990, *B.S.*, 24 mei 1990, 10711).

a) Noodzaak van het moreel element

34. Materiële misdrijven, d.i. misdrijven waarbij het strafrechtelijk verwijt uitsluitend is gebaseerd op een uitwendige gedraging, bestaan niet in ons strafrechtstelsel¹²⁸.

«Strafbaarheid vereist de wetenschap dat een misdrijf wordt gepleegd», aldus het Hof van Cassatie met betrekking tot een vervolging wegens een misdrijf van illegale lozingen. De beklaagde, algemeen directeur van het bedrijf, hield staande dat hijzelf overtuigd was dat het afvalwater in een gesloten circuit werd opgevangen en geenszins werd geloosd¹²⁹.

Men zou deze overweging van het Hof van Cassatie kunnen vervolledigen: de strafbaarheid vereist wetenschap en vrije wil bij het plegen van het misdrijf¹³⁰. Zoals iedere menselijke gedraging berust immers ook het (milieu)misdrijf op het bewustzijn (de kennis) en het vrij handelen (d.i. zonder dwang) van de persoon. Er is geen grond tot bestraffing wanneer de dader handelt onder overmacht of onoverkomelijke dwaling, d.i. wanneer redelijkerwijze dient te worden aanvaard dat zijn bewustzijns- en/of vrij handelingsvermogen werden uitgeschakeld.

Met betrekking tot dit arrest vraagt procureur-generaal Krings zich af of daaruit niet kan worden afgeleid dat men niet kan worden veroordeeld als de onwetendheid te wijten is aan nalatigheid¹³¹.

Dit lijkt mij niet te moeten worden gevreesd. Welke de aard is of de intensiteit van «de wetenschap dat een misdrijf wordt gepleegd», wordt door het Hof van Cassatie in dat arrest niet gepreciseerd, en dit hoefde ook niet nu het hof van beroep de conclusie van de beklaagde niet had beantwoord en het arrest werd vernietigd wegens gebrekkige motivering: het misdrijf was aan de directeur van een bedrijf toegerekend zonder dat op de door hem opgeworpen rechtvaardigingsgrond was geantwoord.

Behoudens uitdrukkelijke andersluidende wettelijke bepaling, dient niet de subjectieve kennis van de dader als beoordelingscriterium, maar de «objectieve» wetenschap

¹²⁸ Cass., 12 mei 1987, *A.C.*, 1986-87, 1194, met conclusie adv.-gen. DU JARDIN. *Contra*: Corr. Bergen 24 oktober 1989, inzake afvalstoffen, bekritiseerd door QUARRE, M. en GORLÉ, F., «Chronique de jurisprudence», *R.D.P.*, 1990, 538.

¹²⁹ Cass., 10 oktober 1989, *A.C.*, 1989-90, nr. 86. Het hof van beroep had dit verweer verworpen op de overweging dat de waterlozing niet accidenteel gebeurde, dat de beklaagde bevoegd was om de vereiste vergunning aan te vragen en dat hij de bevoegdheid had de onwettige toestand te doen ophouden, daar hij na zijn verhoor daartoe opdracht gaf. Uit deze motivering kon niet worden afgeleid dat de beklaagde kennis had van het bestaan van de lozing, zodat het arrest werd vernietigd.

¹³⁰ Bedoeld wordt het vermogen om zijn wil aan te wenden, in tegenstelling tot dwangmatig handelen. Te onderscheiden van het «algemeen opzet», d.i. het gericht zijn van de wil op de in de delictsomschrijving vermelde bestanddelen, dus op het verboden handelen, op het verboden verzuim en, waar de wet het eist, op het verboden gevolg (RUBBRECHT, J., *Inleiding tot het Belgisch strafrecht*, 125; *Verslag van de Commissie voor de herziening van het Strafwetboek*, Brussel, (1979), 58), in tegenstelling tot de onachtzaamheid, waarbij het gevolg niet wordt gewild (TROUSSE, P.E., *Les Nouvelles, Droit pénal*, I-1, nrs. 2401 en 2403).

¹³¹ KRINGS, E., *Aspecten van de bijdrage van het Hof van Cassatie tot de rechtsvorming*, openingsrede, 3 september 1990, p. 44, nr. 53.

van de redelijke mens, geplaatst in dezelfde concrete toestand¹³². De gedraging van de verdachte moet worden getoetst aan de gedraging van zijn dubbelganger, d.i. de normaal-voorzichtige en vooruitziende persoon, in dezelfde feitelijke omstandigheden geplaatst¹³³. Anders gezegd, de goede trouw van de beklaagde, d.i. een wellicht goed bedoelde, doch verkeerde voorstelling van zaken, ontslaat hem niet van schuld: de dwaling moet onoverkomelijk zijn, d.b. ieder redelijk mens zou in de gegeven omstandigheden ook hebben gedwaald¹³⁴.

Het Hof van Cassatie bevestigde dit o.m. in een arrest van 8 september 1982¹³⁵. De beklaagde exploiteerde een stortplaats zonder vergunning. Vervolgd wegens overtreding van artikel 64 Stedebouwwet, beriep hij zich op zijn goede trouw daar hij ook het gemeentebestuur afval zag storten zonder vergunning en hij zich door dit voorbeeld gerechtigd kon achten om hetzelfde voor eigen rekening te doen. Wellicht, aldus beklaagde, was hij onvoorzichtig geweest, doch dit verantwoordde geen veroordeling wegens het uitvoeren of in stand houden van werken zonder vergunning, die opzet vereiste. Het Hof verwierp deze stelling met de overweging dat beklaagde niet louter onvoorzichtig was geweest, doch handelde met de wil op resultaat¹³⁶ en dat, wanneer die wil bezwezen is, de op dwaling gegronde goede trouw alleen dan het misdrijf uitsluit als de dwaling onoverkomelijk is.

Met deze zienswijze moet worden ingestemd. De strafbaarheid is immers gegrond op de opvatting dat de meeste mensen in staat zijn de wet en de feiten te kennen, en hun wil naar behoren te bepalen; dat men hun gedrag aan hen

kan toerekenen. Het is tevens onmogelijk om de talloze schakeringen in de verhouding tussen de wil van een enkeling en zijn maatschappelijk gedrag in een wettekst vast te leggen¹³⁷. De vrije en bewuste wil van de «redelijke mens», af te leiden uit de afwezigheid van onoverkomelijke dwaling of overmacht¹³⁸, of enig andere rechtvaardigingsgrond, vormt derhalve het minimumcriterium voor de strafbaarheid. De bedoeling, de drijfveren of motieven (bv. de verwezenlijking van de wederrechtelijke toestand) zijn daarentegen van geen belang, tenzij de wet de strafbaarheid tot het handelen met een bepaalde bedoeling beperkt zou hebben¹³⁹. Het opzet krijgt dan een welbepaalde betekenis, een concrete inhoud: het wordt een «bijzonder opzet»¹⁴⁰.

b) Nadere omschrijving van het moreel element

a. Principe: nadere omschrijving niet noodzakelijk

35. Bij de meeste milieumisdrijven bevat de wet geen aanduiding nopens het moreel element¹⁴¹. Voor de strafbaarheid volstaat dan het vrijwillig en bewust handelen. Dit laatste wordt verondersteld bij het plegen van de materiële handeling, die immers als de uiting van de vrije en bewuste wil moet worden aangemerkt¹⁴². Deze materiële en desbewuste overtreding van de wet levert op zich de fout op. De inbreuk is dan «wetens en willens» gepleegd¹⁴³, wanneer geen rechtvaardigingsgrond, zoals overmacht of onoverkomelijke dwaling, deze fout wegneemt. In tegenstelling tot de burgerlijke, quasi-delictuele fout die door de rechter moet worden omschreven, wordt in de milieuwetgeving, zoals in elke strafwet, duidelijk bepaald welke gedragingen (handelingen of onthoudingen) foutief zijn en strafrechtelijk worden betoeld.

Deze schuld door inbreuk kenmerkt zich door de onverschilligheid van de wetgever ten aanzien van de gemoedsgesteldheid van de dader¹⁴⁴; of deze nu handelt uit onachtzaamheid dan wel met opzet, is van geen belang. Niet de morele ingesteldheid van de overtreder, maar de instandhouding van het leefmilieu en de naleving van de daartoe ont-

¹³² LEGROS, R., *L'élément moral dans les infractions*, (1952), nr. 80. Dit geldt zelfs voor opzettelijke misdrijven: bij opzettelijke slagen wordt niet vereist dat de dader de gevolgen hiervan, nl. de verwondingen, kon voorzien, noch bij de aanranding der eerbaarheid de leeftijd van het slachtoffer bekend was.

¹³³ DUPONT, L. en VERSTRAETEN, R., *Handboek voor het Belgisch strafrecht*, nr. 448, p. 260.

¹³⁴ Cass., 6 oktober 1952, *Pas.*, 1952, I, 37; Cass., 29 november 1976, *A.C.*, 1977, 359; 27 maart 1984, *A.C.*, 1983-84, 976. Bijgevolg zou de enkele bewering van beklaagde dat hij niet wist dat de door hem verkochte afvalolie in werkelijkheid giftige afval was, op zich niet volstaan om de schuld uit te sluiten.

¹³⁵ *A.C.*, 1982-83, 37.

¹³⁶ Met «resultaat» wordt bedoeld het stellen van de daad zelf, alsook haar gevolgen, nl. de schending van het ecologisch rechtsgoed, in zoverre dit een bestanddeel vormt van het milieumisdrijf (algemeen opzet). Het is tegengesteld aan het ongewild schadelijk gevolg dat het «onopzettelijk» misdrijf kenmerkt. Opmerkelijk is de weglating van de zinsnede «à l'exclusion d'une volonté du résultat» (cf. *Pas.*, 1983, I, 33) in de Nederlandse vertaling van het arrest, waardoor de samenvatting in de Arresten van Cassatie nauwkeuriger is dan de tekst van het gepubliceerde arrest zelf. Volgens de Commissie voor de herziening van het Strafwetboek dient «opzet» te worden omschreven als de wil die positief gericht is op het verrichten van het strafbaar feit, de wil te doen wat de strafwet verbiedt en niet meer enkel de vrije wil die de vrije keuze inhoudt en bestaat in het afwezig zijn van enige dwang (*Verslag van de Commissie voor de herziening van het Strafwetboek*, Brussel, (1979), blz. 58).

Ook het arrest van het Hof van Beroep te Antwerpen (4 november 1987, *R.W.*, 1988-89, 541, met noot van MERCKX, D.) stelt het vereiste van het algemeen opzet. Zie ook VEKEMAN, R., *Ruimtelijke ordening en stedenbouw*, Uitg. Kluwer, nr. 284, pp. 279-280; DE SURRAY, R., *Traité pratique du droit de l'urbanisme et de l'aménagement du territoire*, Uitg. Story, (1979), nr. 421, p. 321.

¹³⁷ RUBBRECHT, J., *Inleiding tot het Belgisch strafrecht*, 125.

¹³⁸ Cass., 30 november 1976, *A.C.*, 1977, 369.

¹³⁹ RUBBRECHT, J., *gecit.*, 126.

¹⁴⁰ LEGROS, R., A.P.R., *Opzet*, nr. 24, p. 26.

¹⁴¹ Dikwijls bevat de milieuwet een artikel waarbij de overtreding van onverschillig welke bepaling van de wet of van haar uitvoeringsbesluiten, dan wel van de voorschriften van de op grond daarvan verleende vergunning strafbaar wordt gesteld. Een dergelijke omschrijving verwijst enkel naar de toepasselijke straf en omvat geenszins de voor de strafbare feiten constitutieve elementen (Cass., 11 december 1990), waaronder het zedelijk element, dat nader in het overtreeden wets- of vergunningsvoorschrift dient te worden opgezicht. Volgens de Raad van State voldoet een dergelijke formulering niet aan artikel 9 van de Grondwet en artikel 7 van het E.V.R.M. (advies R.v.S., betreffende het decreet inzake de bescherming van het leefmilieu tegen verontreiniging door meststoffen, *St. V.R.*, nr. 423 (1990-91), nr. 1, p. 143).

¹⁴² MARCHAL, A. en SCHEERS, J., «Une borne franchise: une nouvelle théorie de l'infraction», *R.D.P.*, 1983, 438, geciteerd in de conclusie van adv.-gen. DU JARDIN voor Cass., 12 mei 1987, *A.C.*, 1986-87, 1194.

¹⁴³ Cass., 22 september 1988, *A.C.*, 1988-89, 94. Dit is de zgn. fout door wetsovertreding («faute infractionnelle») van R. LEGROS.

¹⁴⁴ MARCHAL, A. en SCHEERS, J., *gecit.*, 441.

worpen normen vormen de hoofdbezorgdheid van de wetgever. Het ecologisch rechtsgoed moet immers evenzeer worden beschermd tegen mogelijke onachtzaamheden als tegen opzettelijke gedragingen. Vandaar de schuld die de wet verbindt aan de materiële handeling zelf, onverschillig of deze handeling uit nalatigheid dan wel uit opzet voortkomt ¹⁴⁵⁻¹⁴⁶.

36. Het stilzwijgen van de wet over het zedelijk bestanddeel van het (milieu)misdrijf heeft als gevolg dat geen aandacht hoeft te worden besteed aan het al dan niet bestaan van een aan de materiële handeling voorafgaande fout van de dader, die pas in rekening komt om de gegrondheid van een rechtvaardigingsgrond te beoordelen (zie infra).

Evenmin vertoont het enig belang of de dader opzettelijk, d.i. doelbewust in overtreding van de strafwet ¹⁴⁷ heeft gehandeld ¹⁴⁸.

Reeds in 1925 oordeelde het Hof van Cassatie dat de misdrijven betoegeld door artikel 2 van de wet van 5 mei 1888 op de hinderlijke Inrichtingen geen opzettelijk karakter vertonen en derhalve in de persoon van de beklaagde «geen opzet vereisen» ¹⁴⁹.

Bij arrest van 2 oktober 1984 verwierp het Hof het middel van een beklaagde die beweerde dat, bij gebrek aan opzet, de telastleggingen van storten en achterlaten van afval niet bewezen konden worden verklaard. Het Hof overweegt dat de overtreding die erin bestaat vuilnis of afval achter te laten een voortdurend misdrijf oplevert dat blijft bestaan zolang de dader, hetzij opzettelijk, hetzij uit nalatigheid aan de wederrechtelijke toestand geen einde heeft gemaakt ¹⁵⁰.

Hij die voorwerpen of stoffen deponereert of werpt in de wateren behorend tot het openbaar hydrografisch net, er vloeistoffen met schadelijke stoffen of zelfstandigheden in

loost of er gassen in brengt, overtreedt de artikelen 2 en 41, § 1, 1, van de Oppervlaktewaterenwet van 26 maart 1971. Zo begaat ook een fout hij die met overtreding van artikel 5 van deze wet, zonder voorafgaande vergunning of zonder naleving van de opgelegde voorwaarden afvalwater in diezelfde wateren loost. Beide artikelen stellen de rechtstreekse lozing op zich strafbaar, ongeacht of de dader opzettelijk dan wel uit onachtzaamheid handelde ¹⁵¹; voor de vaststelling van het misdrijf moet het openbaar ministerie bijgevolg geen voorafgaand gebrek aan vooruitzicht of voorzorg aantonen, zonder hetwelk de dader niet strafbaar zou zijn. Het verrichten van de materiële handeling bewijst de schuld ¹⁵².

Het reeds vermelde «lozingen»-arrest van 10 oktober 1989 ¹⁵³ benadrukt nochtans dat, voor de bestaansvereisten van dit misdrijf, deze materiële handeling op zich niet volstaat. De schuld, hoewel vereenzelvigd met de verboden handeling, moet effectief aanwezig zijn; de aangevoerde rechtvaardigingsgronden moeten beoordeeld worden aan de hand van het reëel bewustzijns- en wilsvermogen van de beklaagde, getoetst aan het «redelijk geestesvermogen» van de «goede huisvader» ¹⁵⁴.

b) b. Eerste uitzondering: het zedelijk element behoort tot de delictsomschrijving

37. Uitzonderlijk echter vermeldt de wet het opzet of de voorafgaande fout in de delictsomschrijving; de strafrechter moet dan het bestaan ervan vaststellen. Daartoe moet de rechter de wil van de wetgever nagaan, door te steunen op de tekst waardoor het misdrijf strafbaar wordt gesteld en op de aard ervan ¹⁵⁵.

¹⁴⁵ Cass., 30 november 1976, *A.C.*, 1977, 369. Een arrest van 31 januari 1944, *Pas.*, 1944, 179, verduidelijkt het moreel element als volgt: «Qu'en pareilles matières, la faute consiste en ce que l'auteur a violé librement une prescription légale ou réglementaire, de sorte que le fait peut lui être imputé; qu'en effet, en pareil cas, l'auteur est pénalement responsable de la contravention, il en est coupable; qu'il s'ensuit que contravention, pourvu qu'elle soit commise consciemment et librement, constitue une faute; que si, au contraire, elle est due à un cas fortuit, ou à la force majeure, elle ne peut être imputée à l'auteur et ne peut, dès lors, constituer une faute; Qu'en ce sens, on peut dire que les contraventions et les délits assimilés aux contraventions, sont des infractions purement matérielles à des prescriptions légales». Zie ook Cass., 6 maart 1934, *Pas.*, 1934, I, 207; Noot R.H. onder Cass., 6 oktober 1952, *Pas.*, 1952, 37; Cass., 12 mei 1987, *A.C.*, 1986-87, 1194, met conclusie adv.-gen. DUJARDIN.

¹⁴⁶ Voor een overzicht van de problematiek van de schuldvorm bij stilzwijgen van de wetgever en de dubbelzinnigheid van de rechtspraak op dit punt, zie DUPONT, L., en VERSTRAETEN, R., *Handboek van het Belgisch strafrecht*, Uitg. Acco, (1990), blz. 262-266. In zijn openingsrede wijst ook procureur-generaal KRINGS op deze dubbelzinnigheid.

¹⁴⁷ Volgens de Commissie voor de herziening van het Strafwetboek dient «opzet» te worden omschreven als de wil die positief gericht is op het verrichten van het strafbaar feit, de wil te doen wat de strafwet verbiedt en niet meer enkel de vrije wil die de vrije keuze inhoudt en bestaat in het afwezig zijn van enige dwang (*Verslag van de Commissie voor de herziening van het Strafwetboek*, Brussel, (1979), 58).

¹⁴⁸ Cass., 31 januari 1989, *A.C.*, 1988-89, 648.

¹⁴⁹ Cass., 2 maart 1925, *Pas.*, 1925, 164.

¹⁵⁰ Cass., 2 oktober 1984, *A.C.*, 1984-85, 186.

¹⁵¹ Te vergelijken met het werpen van stenen of andere voorwerpen die voertuigen, woningen, bouwwerken of afsluitingen kunnen bevuilen of beschadigen (art. 557, 4°, Strafwetboek). De wet stelt strafbaar hij die geworpen heeft, ongeacht zijn ingesteldheid, nl. of hij onvoorzichtig dan wel opzettelijk handelde (BELTJENS, *Droit criminel belge*, 751), i.t.t. artikel 552, 5°, Strafwetboek (het onopzettelijk bevuilen van een persoon) en artikel 90, 2°, Veldwetboek (het opzettelijk bevuilen van een drinkplaats). Zie LEGROS, R., *L'élément moral dans les infractions*, nr. 137, p. 111. Terecht bekritiseert FAURE, M. een vonnis van de Correctionele Rechtbank te Antwerpen die de verdachte van strafvervolgung wegens waterverontreiniging ontsloeg op grond dat artikel 41 Oppervlaktewaterenwet bijzonder opzet zou vereisen (*Preadvies milieustrafrecht*, Maklu Uitg., (1990), blz. 76, voetnoot 55).

Inzake nachtlawaai (art. 516, 1°, Sw.) is de overtreder strafbaar, onverschillig of hij opzettelijk dan wel uit nalatigheid handelde, zoals het nalaten om de aangepaste maatregelen te treffen ten einde te voorkomen dat het hondengeblaf nog langer de burens zou storen (Cass., 6 september 1983, *R.W.*, 1984-85, met noot DESCHEPER, L.).

¹⁵² Conclusie van adv.-gen. DU JARDIN voor Cass., 12 mei 1987, *A.C.*, 1984, 1194.

¹⁵³ *A.C.*, 1989-90, 189; cf. supra, nr. 34.

¹⁵⁴ Cf. nr. 34. Zie de verwijzingen onder dit arrest, verschenen in de Arresten van Cassatie, naar het cassatiearrest van 12 mei 1987 en het daaraan voorafgaand advies van advocaat-generaal DU JARDIN, evenals naar het arrest «Romain» van 6 oktober 1952; noot van DE SAEDELEER, N. onder voormeld arrest in *Aménagement*, 1990/4, 204. Zie ook VERHAEGEN, J., «L'élément fautif en matière de contraventions aux règlements», *R.D.P.*, 1988, 289-297; SCREVEVS, R. e.a., «Chronique semestrielle de jurisprudence», *R.D.P.*, 1988, 558.

¹⁵⁵ Cass., 16 september 1974, *A.C.*, 1975, 62.

De vrijwillige vernietiging of beschadiging van installaties voor waterzuivering¹⁵⁶, het zich verzetten tegen de uitvoering van de opdrachten van controle of toezicht¹⁵⁷ omvatten het bijzonder opzet als constitutief bestanddeel van het misdrijf.

In tegenstelling tot de rechtstreekse lozing stelt artikel 41, § 1, 1, van de Oppervlaktewaterenwet de indirecte lozing enkel strafbaar indien het deponeren, werpen, lozen, enz. door nalatigheid is uitgelokt, eventueel omdat (de beklagde) vaste of vloeibare stoffen... doen deponeren heeft op een plaats vanwaar ze langs natuurlijke weg in de beschermde wateren terecht kunnen komen¹⁵⁸. Merkwaardig is dat de wet zelf in dit geval één mogelijke vorm van nalatigheid nader omschrijft¹⁵⁹.

De schuld door onachtzaamheid is het gebrek aan vooruitzicht of voorzorg, waardoor bij het stellen van een bewust- en vrije daad, niet gewilde, strafbare gevolgen ontstaan¹⁶⁰. Evenzeer als het opzet onderstelt de onachtzaamheid een vrij en bewust handelen; deze wilsuiking betreft echter een daad die zich van het onachtzaamheidsdelict zelf onderscheidt, en dit laatste voorafgaat of begeleidt. Op zich hoeft het niet eens een strafbare daad te zijn¹⁶¹.

Deze schuld door onachtzaamheid mag niet worden verward met de schuld door wetsovertreding («faute infraccionnelle»)¹⁶², die per definitie steeds een strafbare daad vormt, doch niet noodzakelijk schade met zich meebrengt¹⁶³.

In het milieustrafrecht zijn beide schuldvormen niet altijd duidelijk van elkaar te onderscheiden. Dit houdt verband met het specifiek doel van het milieureglement om de verontreiniging zoveel mogelijk te beperken. In onze moderne samenleving is een bepaalde graad van verontreiniging onvermijdelijk. Technische normen zijn noodzakelijk om de aanvaardbare pollutiengrens te bepalen; overschrijding van deze grens wordt dan als het toebrengen van schade aan de ecologische rechtsgoederen aangemerkt.

In dit geval verenigt de overtreding van de norm (d.i. de schuld door inbreuk) in zich alle elementen van het onacht-

zaamheidsdelict, nl. de fout, de schade en het oorzakelijk verband tussen beide.

Zo zijn ook strafbaar zij die inrichtingen of toestellen onder zich hebben welke wegens nalatigheid of gebrek aan vooruitzicht van hunnentwege aan de oorsprong liggen van een verboden vorm van lawaai¹⁶⁴ of luchtverontreiniging¹⁶⁵.

Hij die met zijn muziekinstallatie de geluidsnorm overtreedt, veroorzaakt meteen geluidshinder. Ondanks de misleidende wettelijke formulering hoeft geen bijkomende, afzonderlijke fout of schade te worden bewezen: de overtreding van de geluidsnorm maakt op zichzelf een fout uit, en veroorzaakt de verboden geluidsoverlast¹⁶⁶.

b) c. Tweede uitzondering: de fout als grondslag voor de strafrechtelijke toerekenbaarheid

38. Niet zelden wordt het milieudelict door rechtspersonen binnen één of meer bedrijven gepleegd. Ook in dit geval zal de strafrechter voor de toerekening van het misdrijf aan de beklagde, een fysieke persoon, diens voorafgaande fout moeten aanwijzen.

Naar Belgisch strafrecht kan de voor de strafrechtelijke aansprakelijkheid vereiste schuld enkel bij natuurlijke personen bestaan, mede wegens de psycho-fysieke inhoud van dit begrip, nl. het handelen met vrije wil met een oordeel des onderscheids¹⁶⁷. Vandaar dat binnen de rechtspersoon dient te worden gezocht naar de dader door wiens schuld het materiële bestanddeel van het misdrijf kon worden gerealiseerd¹⁶⁸. Voor deze toerekening, waarbij naar het oorzakelijk verband tussen het misdrijf en de dader wordt gezocht, moet zijn fout kunnen worden bewezen: het is een fout die losstaat van het ten laste gelegde misdrijf doordat zij eraan voorafgaat, maar er toch tegelijk mee verbonden is doordat het deze voorafgaande fout is die het realiseren van het materiële bestanddeel mogelijk heeft gemaakt.

39. In de regel is de materiële uitvoerder van het misdrijf tevens de schuldige (materiële toerekenbaarheid). Niet zelden nochtans bepaalt de wet dat personen zoals beheerders, werkgevers, lasthebbers, enz., wegens hun leidinggevende functie, schuldig worden geacht voor een delictuele toestand, die door toedoen van hun werknemers of aangestelden kan zijn ontstaan (wettelijke toerekenbaarheid). De wet stelt hen aansprakelijk op grond van de veronderstelling dat zij, ondanks hun gezag, het misdrijf niet hebben verhindert en aldus hebben laten blijken van een gebrek aan vooruitzicht in de uitvoering van hun persoonlijke verplichtingen¹⁶⁹; deze voorafgaande fout, die de wet hier bedoelt,

¹⁶⁴ Art. 11, 1°, Geluidshinderwet.

¹⁶⁵ Art. 10, 1°, Luchtverontreinigingswet.

¹⁶⁶ Cass., 22 september 1988, A.C., 1988-89, 94: de materiële en bewuste overtreding van een wettelijke of verordeningsbepaling maakt op zichzelf een fout uit, die leidt tot de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de dader, mits die overtreding willens en wetens is begaan.

¹⁶⁷ GORLÉ, F., «Nogmaals over het morele bestanddeel van het misdrijf», R.W., 1980-81, 89, 92.

¹⁶⁸ DUPONT, L. en VERSTRAETEN, R., *Handboek van het Belgisch strafrecht*, Acco, 1990, 244, nr. 408.

¹⁶⁹ Bij overtredingen op de Stedebouwwet zijn zowel de eigenaar als de aannemer wettelijk toerekenbaar (artikel 64, tweede lid, Ste-

¹⁵⁶ Art. 41, § 1, 3, Oppervlaktewaterenwet.

¹⁵⁷ Art. 41, § 1, 4, Oppervlaktewaterenwet; art. 11, 3°, Geluidshinderwet; art. 56, 2°, Afvalstoffendecreet; art. 25, 3°, wet op gif-tige afval; art. 10, 3°, Luchtverontreinigingswet.

¹⁵⁸ Eveneens toepasselijk in geval van het indirecte lozen van afvalwater zonder vergunning of zonder naleving van de vergunningsvoorwaarden, d.i. inbreuk op de artikelen 5 en 41, § 1, 2°, Oppervlaktewaterenwet (Cass., 29 januari 1980, A.C., 1979-80, 618; Cass., 15 november 1989, R.D.P., 1990, 283).

¹⁵⁹ Het woord «eventueel» wijst aan dat het hier niet om een beperkende opsomming gaat, en onverschillig welke nalatigheid in aanmerking genomen kan worden.

¹⁶⁰ Daarbij zal de gedraging enkel foutief zijn indien haar nadelige gevolgen voorzienbaar en vermijdbaar waren. Zie daarover VERHAEGHEN, J., «L'imprudence punissable en législation et en jurisprudence belge», J.T., 1979, 349-355, inz. 351; DUPONT, L. en VERSTRAETEN, R., *Handboek van het Belgisch strafrecht*, 447; RUBRECHT, J., *Inleiding tot het Belgisch strafrecht*, 133.

¹⁶¹ BEKAERT, H., «Circonstances aggravantes de l'imprudence», R.D.P., 1954-55, 244; CONSTANT, J., *Traité élémentaire de droit pénal*, I, nr. 118, p. 172, en 135, p. 190; TROUSSE, P.E., *Les Nouvelles, Droit pénal*, I-1, nr. 2429, p. 382.

¹⁶² Supra, nr. 36.

¹⁶³ TROUSSE, P.E., *Les Nouvelles, Droit pénal*, I-1, nr. 2440.

hoeft dan, onder voorbehoud van rechtvaardiging, niet te worden bewezen.

Zo stelt voormeld artikel 41, § 1, 1, van de Oppervlaktewaterwet expliciet strafbaar degene «die door een bevel het deponeren, werpen, lozen, enz. uitlokt, eventueel omdat hij vaste of vloeibare stoffen (...) doen deponeren heeft op een plaats vanwaar ze langs natuurlijke weg in de beschermde wateren kunnen terecht komen». Voor de wetgever is de opdrachtgever de ware dader van de waterverontreiniging: zijn ondergeschikten zullen, hoewel materiële uitvoerders, vrijuit moeten gaan ¹⁷⁰. In een eerste stap blijft de taak van de rechter beperkt tot de vaststelling dat de wet de dader aanwijst, nl. diegene die een bevel gaf dat wederrechtelijke lozing tot gevolg had ¹⁷¹. Wanneer evenwel de beklagde er zich op beroept dat hij wel al het nodige deed wat in zijn bevoegdheid lag en de gepaste bevelen gaf die van een redelijk en voorzichtig mens konden worden verwacht om de lozing te verhinderen, zal de rechter deze beoordelen en eventueel tot het besluit komen dat geen schuld de beklagde treft ¹⁷².

Deze toerekenbaarheid kan ook impliciet uit de wet volgen.

Meestal is hetgeen door het milieurecht strafbaar wordt gesteld, het feit handelingen te verrichten die door de verschillende wetten en decreten aan vergunning onderworpen zijn, zonder dat een vergunning is verkregen of in strijd met de voorwaarden van de vergunningen of vereiste toelatingen ¹⁷³. Niet de milieubedreigende handeling op zich wordt hiermee verboden, wel het miskennen van de vergunningsverplichtingen. De verplichting om de vereiste toelatingen of vergunning aan te vragen berust in beginsel bij de eigenaar of exploitant van het bedrijf die dan ook voor de miskenning strafrechtelijk aansprakelijk is ¹⁷⁴.

40. Wanneer deze exploitant een rechtspersoon is, zal de rechter in concreto, aan de hand van het feitelijke organogram van de rechtspersoon, moeten nagaan aan welke fysieke persoon het misdrijf dient te worden toegerekend (rechterlijke toerekenbaarheid). Dit geschiedt door vaststelling van de wettelijke verplichting die door het bedrijf werd overtreden, en de aanwijzing van de fysieke perso(o)n(en) op wie deze verplichting rustte, in acht genomen de oorzaken van de verontreiniging ¹⁷⁵, de bevoegdheden en de onderlinge

taakverdelingen en verantwoordelijkheden binnen het bedrijf, zoals deze zijn afgesproken en daadwerkelijk worden opgenomen ¹⁷⁶⁻¹⁷⁷.

Wanneer uit de verklaringen en het organogram van een groot bedrijf blijkt dat het toezicht op de naleving van de Oppervlaktewaterwet en het algemeen beleid inzake afvalstoffen tot de verantwoordelijkheid behoort van een bijzondere aangestelde die voor die bijzondere taak ook wordt bezoldigd, dan begaat de bestuurder directeur-generaal geen persoonlijke fout wanneer hij gerechtigd was erop te vertrouwen dat door die aangestelde de vereiste toezichts- en veiligheidsmaatregelen zouden worden genomen ¹⁷⁸.

De aangewezen persoon moet evenwel in de mogelijkheid zijn geweest daadwerkelijk zijn bevoegdheden uit te oefenen ¹⁷⁹: zijn formele aanwijzing als verantwoordelijke vol-

van de oorzaak van de verontreiniging een allereerste vereiste is, wil men voorkomen dat de verkeerde persoon wordt gedagvaard.

¹⁷⁶ In de sfeer van de bedrijvigheid van de rechtspersoon zal deze plicht van de natuurlijke persoon o.m. blijken uit de statuten, overeenkomsten, richtlijnen of andere, feitelijke omstandigheden, zoals die zich in de werkelijkheid voordoen. De hoedanigheid van orgaan, aangestelde of lasthebber is niet vereist om als dader gestraft te worden: de heer en meester van deze rechtspersoon kan strafrechtelijk aansprakelijk zijn voor het strafbaar feit van de vennootschap, terwijl de materiële dader ervan, bv. een louter formele gedelegeerd bestuurder, kan worden vrijgesproken (Cass., 1 oktober 1973, *A.C.*, 1974, 105).

¹⁷⁷ Als criteria voor de toerekening kunnen worden aangehaald:

- de voorkennis van een gevaarstoestand en, daarbij aansluitend, de deskundigheid die redelijk van bepaalde personen, bv. ontwerpers, kan worden verwacht. Technische tekortkomingen vallen veeleer ten laste van de technisch directeur, administratieve tekortkomingen (bv. vergunningen) ten laste van hen die dienaangaande over de vereiste administratieve bevoegdheden beschikken;

- de gezagsfunctie: het bevel van de chef kan leiden tot niet-aansprakelijkheid van de uitvoerder. Misdrijven die veeleer het resultaat zijn van gebrekkige algemene omstandigheden waaronder de industriële activiteit wordt uitgeoefend, dan wel het gevolg zijn van een tekortkoming van een welbepaald lid van de onderneming, zullen de bestuurders worden aangerekend. Daarbij moet rekening gehouden worden met een geldende verdeling van de taken onder de beheerders of zaakvoerders (Cass., 13 februari 1967, *A.C.*, 1967, 734);

- de toezichtsfunctie;

Zie HANNEQUAERT, Y., «Imputabilité pénale et dommages survenus aux personnes et aux biens à l'occasion des activités de l'entreprise», *R.D.P.*, 1968-69, 409-488, inz. 450 e.v.

¹⁷⁸ Gent, 28 september 1990, 10e Kamer, in zake L., onuitgegeven; zie ook Brussel, 26 juni 1980, *R.W.*, 1980-81, 2008.

¹⁷⁹ Wanneer de strafbare feiten, nl. een onwettige prijsbepaling, niet beslist kunnen worden door de voorzitter van de Raad voor Maatschappelijk Welzijn, doch ontstaan uit een collegiaal genomen beslissing van dit orgaan, waarbij niet bewezen wordt dat de voorzitter zelf hetzij als orgaan, hetzij als aangestelde, hetzij als lasthebber daaraan heeft meegewerkt, kan het misdrijf hem niet worden toegerekend (Antwerpen, *R.W.*, 1985-86, 1850, met noot De SWAEF, M., «Over de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen»).

Hetzelfde geldt voor de directeur-generaal die geen lid is van de raad van bestuur en aan de vergaderingen ervan slechts deelneemt met raadgevende stem. Waar hij volgens de statuten belast is met de uitvoering van de beslissingen van deze raad, beslissingen waarover hij geen controle heeft en waartegen hij zich in rechte niet kan verzetten, treft hem dan ook geen strafrechtelijke aansprake-

debouwwet 29 maart 1962; LEGROS, R., «Le droit pénal dans l'entreprise», *J.T.T.*, 1977, 174, noot 50.

¹⁷⁰ LEGROS, R., *L'élément moral dans l'infraction*, nr. 39; DUPONT, L. en VERSTRAETEN, R., *Handboek van het Belgisch strafrecht*, nr. 411, p. 245.

¹⁷¹ LEGROS, R., *L'élément moral dans l'infraction*, nrs. 32 en 33.

¹⁷² LEGROS, R., «Imputabilité pénale et entreprise économique», *R.D.P.*, 1968-69, 376; DUPONT, L. en VERSTRAETEN, R., *Handboek van Belgisch strafrecht*, nr. 411, p. 246.

¹⁷³ BOES, M., *Enige bedenkingen over milieustrafrecht*, Studiedag te Leuven.

¹⁷⁴ Cass., 9 mei 1899, *Pas.*, 1899, I, 239. Dit is een vorm van wettelijke toerekenbaarheid; cf. LEGROS, R., *L'élément moral dans l'infraction*, nr. 43, p. 40.

¹⁷⁵ De onmiddellijke oorzaak is vaak technisch, de verdere oorzaak kan te wijten zijn aan een gebrek aan toezicht of een verkeerde bediening, dan wel een gebrek aan aangepaste bedrijfsuitrusting en investeringen. De verantwoordelijkheid zal telkens verschillend zijn. Vandaar ook dat een nauwkeurig onderzoek en een juist begrip

staat niet; wanneer deze aangestelde de vereiste deskundigheid mist, geen gezag opwekt of toegewezen krijgt, de nodige, bv. financiële, middelen niet krijgt, om zijn taken daadwerkelijk tot een goed einde te brengen, keert men terug tot de marginale beoordeling van het beleid van het hogere echelon om de strafrechtelijk aansprakelijke persoon te kennen¹⁸⁰.

Vaak kunnen verschillende fouten cumulatief werken: samen met de arbeider, materiële uitvoerder van het feit wegens eigen tekortkomingen, zal ook het daartoe bevoegde kaderlid (gedelegeerd-bestuurder, technisch directeur, ploegbaas, enz.) die de gevolgen van deze tekortkomingen moest voorzien en, zo mogelijk, beperken, verantwoording moeten afleggen.

Elke individuele fout moet worden bewezen: dit bewijs volgt niet uit de loutere aanwezigheid bij de beraadslagingen van een orgaan, bv. een raad van bestuur, waarvan de collectief genomen beslissingen de strafbare feiten veroorzaakten. Indien uit de notulen het stemgedrag van ieder van de aanwezige leden niet kan worden gekend (bv., bij gebrek aan eenparigheid van stemmen), bestaat er ten aanzien van de personen die aanwezig waren op dit college geen individuele gelijke verdeling van een collectieve strafrechtelijke verantwoordelijkheid¹⁸¹.

Dit zijn slechts enkele voorbeelden hoe het in de praktijk vaak onmogelijk voorkomt om de strafrechtelijk verantwoordelijke persoon aan te wijzen, vooral bij belangrijke, soms multinationale ondernemingen met complexe administratieve structuren en veelvuldige taakverdelingen en delegaties. Dit leidt tot vrijspraken.

Het invoeren van een strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon zou deze moeilijkheid oplossen; tot op heden heeft de wetgever hieraan geen gehoor verleend¹⁸².

b) d. Derde uitzondering: fout ter weerlegging van een rechtvaardigingsgrond

41. Het onderzoek naar de voorafgaande fout is ten slotte ook vereist wanneer de overtreder van de milieuwet een grond van rechtvaardiging aanvoert¹⁸³⁻¹⁸⁴.

lijkheid (Brussel, 17 januari 1979, *R.W.*, 1979-80, 1451, met noot DE VROEDE, P.).

¹⁸⁰ HANNEQUART, Y., *op.cit.*, 459.

¹⁸¹ Brussel, 24 april 1985, *R.W.*, 1985-86, 882, met noot DE SWAEF, M., «Over de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van rechtspersonen».

¹⁸² D'HAENENS, J., «Sanctions pénales et personnes morales», *R.D.P.*, 1975-76, 731; *Commissie voor de herziening van het Strafwetboek*, 1979, 98 e.v.

¹⁸³ De rechtsleer onderscheidt rechtvaardigings- en schuldsluitingsgronden (ook wel: objectieve en subjectieve gronden van rechtvaardiging). Bij gronden van niet-toerekenbaarheid (of schuldsluitingsgronden), zoals onoverkomelijke dwaling of morele dwang, blijft de gedraging wederrechtelijk, doch wegens een of ander kennis- of wilsgebrek ontbreekt het wettelijk vereiste schuldbestanddeel bij de dader. Hem treft dan ook geen strafrechtelijk verwijt, mits hij zichzelf niet door zijn fout in deze toestand heeft gebracht. Er is dan misdrijf maar geen schuld. De rechtvaardigingsgrond daarentegen ontnemt het wederrechtelijk karakter zelf van de gedraging. Er is dan geen misdrijf. Bij noodtoestand bv. kiest de dader bewust voor een maatschappelijk hoger belang, zelfs indien hij daarvoor de strafwet moet overtreden. Aldus de geneesheer die

Dikwijls wordt door de beklagde verwezen naar een financieel wankel toestand om de niet-naleving van de vergunningsvoorwaarden uit te leggen.

Een ondernemer werd vervolgd wegens het niet naleven van de voorwaarden van een lozingsvergunning. De plaatsing van een zeer dure zuiveringsinstallatie zou, naar werd beweerd, tot de ondergang van de onderneming hebben geleid. Uw arrest van 27 juni 1985, dat door de commentatoren op uiteenlopende wijze werd onthaald¹⁸⁵, zegt onder meer «dat door ieder redelijk mens kan worden aangenomen dat de beklagde, voor de keuze gesteld tussen een aanzienlijk kwaad zoals te dezen de ondergang en het failliet van zijn onderneming met alle zware economische en sociale gevolgen hiervan, en het plegen van een inbreuk op een minder zware strafbare norm, dit laatste verkiest waarbij hij een rechtsgoed van lagere orde opoffert voor een hogere.»

Dit is geen beroep op overmacht, maar eerder noodtoestand¹⁸⁶, gelet op de bewuste keuze die de dader maakte¹⁸⁷.

zijn beroepsgeheim schendt door de schuilplaats van een door hem verzorgde misdadiger te onthullen ten einde verdere aanslagen te voorkomen. Volgens het maatschappelijk bewustzijn is hij gerechtigd en zelfs verplicht zulks te doen; hij pleegt geen misdrijf. Een eventuele fout die hem in deze conflictsituatie heeft geleid, blijft volkomen onverschillig (Cass., 13 mei 1987, *A.C.*, 1986-87, 1203). In een kernachtige formule drukt P. FORIERS het verschil tussen overmacht en noodtoestand, wat de geestesgesteldheid van de dader betreft, als volgt uit: «Dans la plupart des cas de contrainte morale, l'agent sait qu'il fait mal; dans la plupart des cas d'état de nécessité, il croit bien faire» (*De l'état de nécessité en droit pénal*, 44, nr. 79). Het onderscheid tussen beide begrippen lijkt, wat de voorafgaande fout betreft, voor het milieurecht van minder belang te zijn.

¹⁸⁴ Verder werkt de rechtvaardigingsgrond ten gunste van alle deelnemers. Het feit zelf wordt gerechtvaardigd zodat elke rechtsgrond voor een vordering tot schadevergoeding ontbreekt. De grond van ontoerekenbaarheid betreft daarentegen de persoon en verschoont slechts die deelnemer bij wie hij aanwezig is. Bij krankzinnigheid of geestesstoornis blijft een vordering op grond van artikel 1386bis B.W. mogelijk.

¹⁸⁵ *R.W.*, 1986-87, 1691, met noot van VANDEPLAS, A.; FAURE, M., «Financiële problemen als rechtvaardigingsgrond voor milieuvcontreiniging», *R.W.*, 1988-89, 286.

¹⁸⁶ In hun handboek van Belgisch strafrecht (nr. 381) definiëren L. DUPONT en R. VERSTRAETEN de noodtoestand als een situatie waarin het overtreden van strafrechtsbepalingen en het schenden van strafrechtelijk beschermde rechtsgoederen en rechtsbelangen het enige middel is om andere — belangrijker — rechtsgoederen of rechtsbelangen te vrijwaren. De dader staat voor de keuze: hetzij de strafwet te eerbiedigen en te dulden dat iemands rechtsgoederen of rechtsbelangen geschonden worden; hetzij de strafwet te overtreden en een rechtsgoed van lagere orde op te offeren voor een rechtsgoed of rechtsbelang van een hogere orde. Juist wegens deze bewuste en beredeneerde keuze van de dader onderscheidt de noodtoestand zich van de overmacht die geacht wordt de wilsvrijheid aan te tasten en zodoende de (persoonlijke) schuld op te heffen. In de regel wordt noodtoestand geassimileerd met (morele) dwang, d.i. de omstandigheid waarbij de vrije wil van de dader werd uitgeschakeld of wanneer voor de dader, ten aanzien van een ernstig en dreigend gevaar, geen andere weg openstaat ter beveiliging van de belangen die hij bij voorrang boven alle andere verplicht en gerechtvaardigd is te beveiligen (Cass., 20 maart 1990, i.z. Pelkmans, onuitg.). Bij arrest van 13 mei 1987 (*A.C.*, 1986-87, 1203) erkende het Hof van Cassatie de noodtoestand als zelfstandige rechtvaardigingsgrond, en besliste daarbij dat de dader in beginsel deze mocht invoeren, zelfs al had hij door eigen schuld deze situatie ver-

Een fout van de dader, waardoor hij zelf deze noodtoestand heeft geschapen, verhindert in beginsel niet dat hij zich op die rechtvaardigingsgrond kan beroepen¹⁸⁸. Deze woorden van het Hof van Cassatie wijzen erop dat op het beginsel uitzonderingen kunnen bestaan. In een commentaar op dit arrest ziet De Nauw daarin de bevestiging van de stelling van P. Foriers¹⁸⁹, voor wie het feit dat de dader zelf aanleiding gaf tot de noodsituatie, strafrechtelijk onverschillig blijft, tenzij wanneer zijn fout zo ernstig en belangrijk is dat zij de oplossing van het (belangen)conflict overheerst¹⁹⁰.

42. Wat dit laatste betreft, legt de milieuwet, door het invoeren van een vergunningsstelsel, aan de vergunninghouder de verplichting op om zijn produktie dermate te beheersen, dat op elk ogenblik de verontreinigingsnormen kunnen worden nageleefd. De vergunninghouder begaat dan ook een fout indien hij, in zijn streven naar grotere rendabiliteit, zijn produktie opvoert zonder gelijktijdig, zonodig door bijkomende investeringen, in aangepaste saneringsmaatregelen te voorzien¹⁹¹.

De dreiging met een ernstig kwaad, voorwaarde van de noodtoestand, veronderstelt een plotselinge situatie waarmee een jarenlange aanhoudende wetsovertreding moeilijk verenigbaar lijkt. Het is dan ook aan de exploitant zo spoedig mogelijk aan de wetsovertreding een einde te maken, desnoods door zijn economische activiteit aan te passen.

Voor deze misdrijven, waarbij onachtzaamheid tot de delictstructuur behoort, zal het misdrijf bestaan wanneer de strafrechter vaststelt dat de wetsovertreding het gevolg is van een aan de beweerde noodtoestand voorafgaande fout van de dader, waardoor meteen alle vereiste elementen van het onachtzaamheidsdelict verenigd zijn¹⁹².

oorzaakt. In latere arresten vindt men echter de assimilatie van noodtoestand met morele dwang terug (bv. Cass., 20 maart 1990, i.z. Pelkmans, onuitg.).

¹⁸⁷ FAURE, M., «Financiële problemen als rechtvaardigingsgrond voor milieuverontreiniging», *R.W.*, 1988-89, 286. Cf. noot 98.

¹⁸⁸ Cass., 13 mei 1987, *A.C.*, 1986-87, 1203.

¹⁸⁹ DE NAUW, A., «La consécration jurisprudentielle de l'état de nécessité», *R.C.J.B.*, 1990, 593, inz. 604 e.v.

¹⁹⁰ «Le fait d'avoir été la cause de l'état de nécessité est en principe indifférent du point de vue pénal, sauf dans le cas où la faute est à ce point grave et à ce point importante qu'elle domine la solution du conflit» (FORIERS, P., *De l'état de nécessité en droit pénal*, 329-331, nrs. 500-502).

¹⁹¹ Vgl. Pol. Roeselaere, 23 juni 1988, *R.W.*, 1990-91, 195; Gent, 5e Kamer, 26 september 1984, in zake V., onuitg. In de strafzaak die het voorwerp uitmaakt van voormeld arrest van 27 juni 1985 had de eerste rechter opgemerkt «dat de wet van 26 maart 1971 de ondernemingen de vrije keuze laat om ofwel hun afvalwateren te laten behandelen door een zuiveringsinstallatie van de waterzuiveringsmaatschappij, ofwel zelf in te staan voor de zuivering ervan. Het behoorde beklaagde, vooraleer zijn keuze te maken, de financiële consequenties van beide mogelijkheden te onderzoeken. Is deze keuze eenmaal verricht, dan dienen de consequenties aanvaard te worden» (Corr. Brugge, 2 januari 1984, onuitg.). Een goed overwogen beleidsbeslissing, gekoppeld aan een degelijke financiële planning, hoort nu eenmaal tot de opdrachten die men normaal van een bedrijfsleider kan verwachten. Het arrest liet dit argument onbesproken.

¹⁹² DE NAUW, A., *gecit.*, 606. Niemand zal wellicht beweren dat de automobilist, die als gevolg van zijn verkeerde rijbeweging dreigt een groep voetgangers aan te rijden en hen op het laatste nippertje weet te ontwijken door op een muur in te rijden, niet aansprakelijk

43. M. Faure merkt pertinent op dat de beoordeling van de beweerde financiële onmogelijkheid om té strenge vergunningsvoorwaarden na te leven, een belangenafweging impliceert waarover zowel de wetgever¹⁹³ als de bestuurlijke overheid zich voordien reeds hebben uitgesproken, zodat de beoordelingsvrijheid van de rechter wordt beperkt en hij zich voor machtsoverschrijding dient te hoeden¹⁹⁴. De administratieve overheid wordt geacht bij het afleveren van de (lozings)vergunning rekening te houden met de economische haalbaarheid van de opgelegde voorwaarden, terwijl de vergunningsplichtige de bestaande administratieve rechtsmiddelen kan aanwenden indien hij met deze voorwaarden niet kan instemmen¹⁹⁵. Om te voorkomen dat de strafrechter dit opportuniteitsoordeel zou overdoen en aldus op de stoel van de administratie zou gaan zitten, moet hij zich, overeenkomstig artikel 107 van de Grondwet, beperken tot een wettigheidscontrole van de bestuurlijke handeling. Meer bepaald leidt de beoordeling van de noodtoestand tot een afweging van economisch-sociale belangen tegen de bescherming van het leefmilieu, en houdt zij verband met de opportuniteit, d.i. de interne wettigheid van de bestuurshandeling, waarvoor enkel controle bij wijze van marginale toetsing toegelaten is¹⁹⁶. Dit betekent dat alleen sanctioneerbaar is «de beslissing die buiten de marge valt waarbinnen naar redelijkheid verschillende beslissingen kunnen genomen worden» of nog een «beslissing die van die aard is dat geen enkel redelijk denkende overheidspersoon tot zodanige beslissing gekomen zou zijn». Aldus zou alleen op grond van manifest onredelijke voorwaarden mogen worden vrijgesproken, alsook bij situaties die bij het vastleggen van de vergunningsvoorwaarden voor de administratie niet voorzienbaar waren¹⁹⁷.

In die zin oordeelde uw Hof dat het van de kant van het Bestuur volstrekt onredelijk was om aan een bedrijf vergunningsvoorwaarden voor lozing in het oppervlaktewater op te leggen, terwijl dit bestuur zelf de waterloop als openbaar

is voor de verwondingen die de medeinzittende heeft opgelopen (vgl. TROUSSE, P.E., *Les Nouvelles, Droit pénal*, I-1, nr. 2728).

¹⁹³ Door een vergunningssysteem in te voeren en strafrechtelijk te sanctioneren gaf de wetgever niet alleen te kennen dat de economische activiteit diende te worden uitgeoefend met eerbiediging van het leefmilieu en derhalve daaraan was ondergeschikt, doch het hield tevens rekening met de financiële implicaties die dit voor de bedrijven zou meebrengen, door te voorzien in begeleidingsmaatregelen zoals subsidiëring, minder strenge sectoriële voorwaarden, overgangstermijnen, enz. (M. FAURE, *loc.cit.*, 293). Wat de door Faure aangehaalde overgangperiode van veertig maanden betreft, zoals voorzien door artikel 35 van het algemeen lozingsreglement, dient te worden opgemerkt dat dit artikel sedert 1 mei 1982 ophield gevolg te hebben (artikel 43 Oppervlaktewaterenwet van 26 maart 1971; Gent, 10e Kamer, 27 juni 1991, i.z. B).

¹⁹⁴ FAURE, M., *loc.cit.*, 292 e.v.

¹⁹⁵ Het voordien niet instellen van een administratief beroep staat nochtans het daaropvolgend wettigheidstoezicht geenszins in de weg (Cass., 7 november 1975, *R.C.J.B.*, 1977, 417 e.v.; Cass., 6 september 1984, *R.W.*, 1984-85, 2582).

¹⁹⁶ VAN GERVEN, W., *Hoe blauw is het bloed van de prins*, (1984), 52 e.v.; BOES, M., «Rechter en Bestuur. Redelijkheid, zorgvuldigheid en marginale toetsing», in *Liber amicorum Jan Ronse*; *idem*, «Bestuurlijke vrijheid en rechterlijke toetsing», *R.W.*, 1986-87, (1250), 1255 e.v.; ALEN, A., *op. cit.*, 263.

¹⁹⁷ FAURE, M., *loc. cit.*, 297.

riool bleef aanwenden en zelf in gebreke bleef om zowel de noodzakelijke infrastructuurwerken uit te voeren als om een aanvraag tot herziening van de lozingsvoorwaarden te behandelen. Gewezen werd op het opleggen van onverantwoorde kosten en bijdragen, die niet eens door de overheid werden uitgestaan, waardoor de concurrentiepositie van het bedrijf werd ondermijnd ¹⁹⁸.

c) Bewijslast

44. Samengevat: voor de milieudelicten is het stilzwijgen van de wet nopens het moreel bestanddeel de regel; de enkele vaststelling van het misdrijf in zijn materiële bestanddelen laat toe schuld te vermoeden. Een voorafgaande fout dient nochtans aangetoond wanneer de delictsomschrijving dit oplegt, of deze fout moet dienen om het misdrijf aan een natuurlijke persoon toe te rekenen, dan wel om een aangevoerde rechtvaardigingsgrond te weerleggen.

Op het openbaar ministerie berust de bewijslast ¹⁹⁹. De regels van deze bewijslast kunnen als volgt in herinnering worden gebracht:

1° bij ontstentenis van een wettelijke bepaling van het moreel bestanddeel, moet alleen de verwezenlijking van het materiële bestanddeel worden bewezen ²⁰⁰;

2° een fout moet slechts bewezen worden indien dit wettelijk vereist is, of om de door de beklagde aangevoerde rechtvaardigingsgrond te weerleggen. De wet kan deze fout nader omschrijven, bv. het deponeren van stoffen op een plaats waar zij op natuurlijke wijze in het water kunnen terecht komen ²⁰¹. Dit vergemakkelijkt de taak van het openbaar ministerie, dat enkel dergelijke locatie moet aantonen, tenzij de dader opnieuw desaangaande een rechtvaardigingsgrond zou inroepen;

3° de beklagde moet alleen het bewijs leveren dat de door hem aangevoerde omstandigheid dienend is, d.w.z. het bewijs van het misdrijf uitsluit, en niet ontbloomt is van enige

geloofwaardigheid. Het staat aan het openbaar ministerie het bewijs te leveren van onverschillig welk gegeven waaruit de ongegrondheid van de rechtvaardigingsgrond kan blijken ²⁰².

45. Deze regeling van het moreel bestanddeel bij milieu-misdrijven is weinig vatbaar voor kritiek, tenzij wellicht met betrekking tot de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon ²⁰³. Ook op dit punt lijken de voorgestelde hervormingen zo fundamenteel, dat zij enkel door middel van een eenvormige regeling, op te nemen in boek I van het Strafwetboek, zouden mogen geschieden ²⁰⁴. Regionale verschillen op dit punt zouden alleen tot bijkomende moeilijkheden leiden.

Boek I van het Strafwetboek biedt trouwens voor het milieurecht nog andere sancties die onvoldoende worden benut, zoals de teruggave, geregeld door artikel 44 van het Strafwetboek; ook de uitbreiding van de verbeurdverklaring tot de vermogensvoordelen die uit een misdrijf zijn verkregen, zoals ingevoerd door de wet van 17 juli 1990 ²⁰⁵, opent interessante perspectieven.

§ 3. De verbeurdverklaring

46. Artikel 42, 1°, van het Strafwetboek stelt als voorwaarde voor de bijzondere verbeurdverklaring dat het voorwerp «moet gediend hebben of bestemd was voor het plegen van het misdrijf». Daaruit volgt, aldus het Hof van Cassatie dat verbeurdverklaring alleen mogelijk is bij misdrijven waarbij (bijzonder) opzet als moreel bestanddeel is vereist ²⁰⁶. Het ontbreken van een dergelijk vereiste bij de meeste milieumisdrijven laat bijgevolg het uitspreken van de bijzondere verbeurdverklaring als straf niet toe, zelfs niet wanneer in concreto een dergelijk opzet er zou zijn ²⁰⁷. De bijzondere wet kan daarvan afwijken, de decreetgever echter niet, tenzij hij de bijzondere verbeurdverklaring op ondubbelzinnige wijze als veiligheidsmaatregel ²⁰⁸ opvat.

¹⁹⁸ Gent, 3e Kamer, 26 november 1990, i.z. V., onuitg. Reeds de eerste rechter had de (al te strenge) vergunningsvoorwaarden toegeschreven aan een «administratieve vergissing» en tot rioolnormen gereduceerd doch tevens de telastlegging voor een deel bewezen verklaard op grond van de overweging «dat, ongeacht de aangevraagde nieuwe vergunning en de gevoerde onderhandelingen tussen de diverse bevoegde instanties, beklagde diende te zorgen dat de geloosde afvalwaters minstens zouden voldoen aan de rioleringsnormen door desnoods een adequate zuiveringsinstallatie te plaatsen. Het plaatsen van een dergelijke installatie is economisch niet onoverkomelijk, strikt noodzakelijk voor het milieu en onafhankelijk van een globale oplossing ter zake van zuivering van rioolwater» (Corr. Oudenaarde, 25 september 1989, i.z. V.). De niet-uitvoering van de riolering door de overheid vormt daarentegen geen grond van overmacht voor de aanwezigheid van verboden stoffen, daar deze stoffen ook niet in de riolering mogen worden geloosd (Antwerpen, 8e K., 15 juni 1990, i.z. V.; Cassatieberoep verworpen door Cass., 9 april 1991, A.R. 4820).

¹⁹⁹ LEGROS, R., *L'élément moral dans l'infraction*, nr. 383.

²⁰⁰ Cass., 6 maart 1934, *Pas.*, 1934, I, 207; Cass., 12 mei 1987, A.C., 1986-87, 1194, met conclusie adv.-gen. DU JARDIN; commentaar op dit arrest door VERHAEGHEN, J., «L'élément fautif en matière de contraventions aux règlements», *R.D.P.*, 1988, 289; Cass., 31 januari 1989, A.C., 1988-89, 648.

²⁰¹ Artt. 2 en 42, § 1, 1°, Oppervlaktewaterenwet van 26 maart 1971.

²⁰² Cass., 22 december 1975, A.C., 1976, 497; Cass., 9 februari 1982, A.C., 1981-82, 760.

²⁰³ D'HAENENS, J., «Sanctions pénales et personnes morales», *R.D.P.*, 1975-76, 731; *Commissie voor de herziening van het Strafwetboek*, (1979), 98 e.v.; FAURE, M., *Preadvies milieustrafrecht*, 147.

²⁰⁴ F. VAN REMOORTERE, «La question de la responsabilité pénale des personnes morales en droit de l'environnement», *R.D.P.*, 1991, 311-371, inz. 354-357; F. DE RUYCK, «Over de problematiek van de rechtspersonen in het strafrecht naar Belgisch en Duits recht: de administratieve weg?», *R.W.*, 1990-91, 1251-1267.

²⁰⁵ B.S., 15 augustus 1990.

²⁰⁶ Cass., 20 september 1988, A.C., 1988-89, 78, *R.W.*, 1988-89, 1128, met noot VANDEPLAS, A. Volgens A. DE GEEST zou deze voorwaarde enkel gelden voor de zaken die gediend hebben om het misdrijf te plegen (bv. de vervoermiddelen), en zou zelfs bij onopzettelijke misdrijven de goederen die het voorwerp van het misdrijf uitmaken (bv. de vervoerde afval) kunnen worden verbeurdverklaard (A.P.R., *Verbeurdverklaring*, nr. 45).

²⁰⁷ Cf. vorige noot; D'HAENENS, J., «Is een synthese van de beugeling in de bijzondere strafwetten te realiseren?», *R.W.*, 1963-64, (471-488), 482; VAN REMOORTERE, «La question de la responsabilité pénale des personnes morales en droit de l'environnement», *R.D.P.*, 1991, nr. 43, p. 340.

²⁰⁸ Arbitragehof, nr. 44, 23 december 1987, B.S., 27 januari 1988; nr. 50, 17 maart 1988, B.S., 14 april 1988; nr. 51, 17 maart 1988, B.S., 14 april 1988; nr. 1/89, 31 januari 1989, B.S., 3 maart 1989.

Het zou wellicht wenselijk zijn, om zelfs bij het stilzwijgen van de wet nopens het moreel bestanddeel, de verbeurdverklaring van artikel 42, 1°, Sw. toe te laten, telkenmale wanneer bij de dader opzet wordt vastgesteld.

47. Bij de wet van 17 juli 1990 werd een artikel 42, 3°, in het Strafwetboek ingevoegd waardoor de bijzondere verbeurdverklaring werd uitgebreid tot de vermogensvoordelen die rechtstreeks uit een misdrijf zijn verkregen, op de goederen en waarden die in de plaats ervan zijn gesteld en op de inkomsten uit de belegde voordelen. Deze facultatieve strafmaatregel strekt zich uit tot alle misdrijven, ook voor elke inbreuk op de sociale, de economische en fiscale wetgeving²⁰⁹.

Gelet op de ruime betekenis van het begrip vermogensvoordeel²¹⁰ kan ook de besparing van kosten hieronder worden verstaan. De verbeurdverklaring zou dan ook kunnen worden uitgesproken ten laste van een onderneming die, om kostenbesparende redenen, jarenlang ongezuiverd water zou lozen of afval zou dumpen met ernstige concurrentievervalsing voor de andere bedrijven tot gevolg.

Niettemin zijn er ook hier moeilijkheden die door de rechtspraak zullen dienen te worden opgelost²¹¹.

De rechtsleer²¹² neemt aan dat de verbeurdverklaring van vermogensbestanddelen niet geldt voor onopzettelijke misdrijven. Wat echter met de inbreuken op louter reglementaire bepalingen, waarbij het (bijzonder) opzet geen bestanddeel is van het misdrijf, d.i. het merendeel van de milieumisdrijven? Artikel 42, 3°, van het Strafwetboek lijkt dan wel toepasselijk, gelet op het voorbeeld aangehaald door de minister van Justitie van de verbeurdverklaring van de winst behaald in een bedrijf, dat in strijd met de wettelijke en reglementaire bepalingen, zonder in het bezit te zijn van de vereiste administratieve vergunning wordt geëxploiteerd²¹³.

De vermogensvoordelen moeten geen eigendom zijn van de beklagde, maar moeten in zijn eigen vermogen worden teruggevonden²¹⁴. Daarbij is het voldoende dat de beklagde de zaken onder zich houdt, dat hij ze nog in zijn bezit heeft, zelfs al is dit niet noodzakelijk een materieel bezit²¹⁵. Milieumisdrijven worden zeer dikwijls gepleegd in het kader van de rechtspersoon, in wiens vermogen de voordelen zul-

len terechtkomen. Vooral bij eenmansvennootschappen zal het niet eenvoudig zijn om beide vermogens van elkaar te onderscheiden²¹⁶. Te meer daar de rechtspersoon, als derde, zal kunnen beweren recht te hebben op de te verbeuren zaak, ingevolge het nieuwe artikel 43bis, laatste lid, van het Strafwetboek. Men mag zich afvragen of in dit geval de verbeurdverklaring van een gelijkwaardig bedrag, overeenkomstig het tweede lid van ditzelfde artikel, geen voorkeur verdient.

De raming van deze vermogensvoordelen zal evenmin gemakkelijk zijn en eventueel de aanstelling van een deskundige vereisen. De rechter zal daarbij het principe in acht moeten nemen dat een afzonderlijke uitspraak nopens de schuld en de straf niet toegelaten is²¹⁷. Ook voor de onderzoekers zal het een bijkomende opdracht vormen om de gegevens en documenten aan te brengen die het de rechter mogelijk zullen maken nopens het vermogensvoordeel of zijn equivalentwaarde te oordelen.

§ 4. De teruggave

48. Het opleggen van straffen²¹⁸ treft de dader van het milieumisdrijf, maar verandert niets aan de illegale toestand die door de schending van de milieuwet is ontstaan. Het betaamt nochtans niet dat de dader van een misdrijf, na het ondergaan van een soms minieme straf, blijvend voordeel zou halen uit zijn onrechtmatige daad²¹⁹. De materiële gevolgen van het misdrijf dienen zoveel mogelijk te worden uitgewist, door het herstellen van de oude toestand, zodat uit niets nog blijkt dat een misdrijf is gepleegd. Dit rechtsbeginsel²²⁰ komt tot uiting in de artikelen 44 Strafwetboek en 161 en 189 van het Wetboek van Strafvordering, die de teruggave regelen, alsook in talrijke bijzondere wetten waarbij o.m. de afbraak der werken, de verwijdering der afvalstoffen, enz. wordt opgelegd. Daar deze teruggave (in de ruime zin) ook strekt tot het algemeen belang, dient zij in beginsel ambtshalve te worden bevolen, zonder dat de benadeelde partij daarom gevraagd heeft, en is het openbaar ministerie bevoegd om deze teruggave te vorderen²²¹.

De vraag rijst nochtans of bij gebreke van een uitdrukkelijke bepaling in de bijzondere wet, een dergelijke teruggave op grond van voormeld artikel 44 van het Strafwetboek en de artikelen 161 en 189 van het Wetboek van Strafvordering kan worden bevolen.

Voor een kritiek op deze rechtspraak, zie VERSTRAETEN, R., *Strafrechtelijke aspecten van de staatsvorming*, syllabus postuniversitair centrum West-Vlaanderen, 1990, blz. 21.

²⁰⁹ *Parl.St.*, Senaat, 1989-90, nr. 890/2, verslag, 25.

²¹⁰ NI. elk goed of elke waarde, roerend of onroerend, lichamenlijk of onlichamelijk, zodra het, als buit, een rechtstreekse band vertoont met het gepleegde misdrijf. Opzettelijk werd door de wetgever het woord «vermogensvoordeel» verkozen boven het begrip «goederen of waarden», voorgesteld door de Raad van State, omdat vermogensvoordeel ruimer is en even duidelijk (*Parl.St.*, Kamer, 1989-90, verslag, 987-4, p. 4).

²¹¹ Voor een algemene bespreking van de problematiek, zie VANDEPLAS, A., *De verbeurdverklaring van vermogensvoordelen*, Postuniversitaire lessencyclus van bijzonder strafrecht voor rechtspractici, KUL, 1991; DE SWAEF, M., «De bijzondere verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen uit misdrijven», *R.W.*, 1990-91, 491-493.

²¹² VANDEPLAS, A., *gecit.*, 12, nr. 26.

²¹³ *Parl.St.*, Kamer, 1989-90, memorie, 987-1, p. 6, met verwijzing naar het advies van de Raad van State, p. 11.

²¹⁴ VANDEPLAS, A., *gecit.*, 8, nr. 19.

²¹⁵ VANDEPLAS, A., *gecit.*, 11, nr. 23.

²¹⁶ VANDEPLAS, A., *gecit.*, 8, nr. 19.

²¹⁷ Cass., 24 januari 1977, *A.C.*, 1977, 578, met noot R.-A. D.; Cass., 8 mei 1979, *R.W.*, 1979-80, 2162, met noot; Cass., 14 juni 1983, *R.W.*, 1983-84, 1970, met noot VANDEPLAS, A.

²¹⁸ Voor een uitvoerige bespreking van de verschillende soorten straffen bij milieudelicten, zie FAURE, M., *Preadvies milieustrafrecht*, Uitg. Maklu, 1990, 87 e.v.

²¹⁹ Cass., 27 maart 1899, *Pas.*, 1899, I, 153 tot 164, inz. 163.

²²⁰ Een arrest van het Hof van Cassatie van 19 juli 1909, *Pas.*, 1909, 353, heeft het over de algemene rechtsbeginselen bekrachtigd door de artikelen 161 en 189 van het Wetboek van Strafvordering («les principes généraux du droit consacrés par les articles 161 et 189 du code d'instruction criminelle...»).

²²¹ TROUSSE, P.E., in *Les Nouvelles, Droit pénal*, I-1, 265 en 266, nrs. 1568 en 1569; VANHOUDT, C. en CALLEWAERT, W., *Belgisch strafrecht*, 2e uitg., 1976, 933, nrs. 1877 en 1878.

Reeds in een arrest van 11 december 1922 heeft het Hof van Cassatie geoordeeld dat, enkel op grond van artikel 161 Sv., aan de directeur van een bedrijf, strafrechtelijk verantwoordelijk voor feiten van waterverontreiniging, geldig kon worden bevolen om de illegale lozingspunten te verwijderen, hoewel hijzelf er niet de eigenaar van was ²²².

In een recent arrest ²²³ ging uw Hof in op de vordering van het openbaar ministerie om, aansluitend op de veroordeling wegens het exploiteren van een hinderlijke inrichting zonder vergunning, met toepassing van artikel 44 van het Strafwetboek, de afbraak en de verwijdering van de niet vergunde installaties te bevelen. Op vordering van het openbaar ministerie werd daartoe een dwangsom opgelegd.

Als principe opgenomen in boek I van het Strafwetboek, geldt de teruggave voor alle milieudecreten, zonder dat een desbetreffende bijzondere bepaling noodzakelijk is, laat staan toegelaten zou zijn ²²⁴.

Eindbeschouwingen

49. De milieuwetgeving werd door een auteur vergeleken met een «reguleringsketen». De opeenvolgende elementen van het milieubeleid, de normering, de aflevering van vergunningen, het toezicht en de handhaving zijn nauw met elkaar verbonden. De opvolging van deze bestanddelen van het milieubeleid is niet mogelijk als niet eerst uitvoering wordt gegeven aan het voorafgaand bestanddeel. Maar dan nog zal het milieubeleid falen als uiteindelijk de handhaving gebrekkig functioneert. De spreekwoordelijke ketting is zo sterk als haar zwakste schakel ²²⁵.

Na alle voorgaande beschouwingen zoudt U kunnen vrezen dat de schakel die ons aanbelangt, bijzonder zwak is.

«Nemo censetur ignorare legem». Is het nog ernstig te stellen dat de beklaagde willens en wetens de strafbare daad heeft gesteld, en geacht wordt iedere dag het Belgisch Staatsblad te lezen, met het risico wegens overconsumptie aan milieureglementering maaglijder te worden?

Er is een dringende behoefte aan herschikking en afslanking van deze regulering, indien zij haar doel – de inperking van de verontreiniging en de verbetering van het leefklimaat – beter wil betrachten.

Naast de vermelde herstructurering en vereenvoudiging van de milieudiensten binnen het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, bestaat bij dit bestuur ook de wil om samen te werken met de gerechtelijke diensten ²²⁶. Samenwerking en coördinatie van het bestuurlijk en gerechtelijk optreden lijkt inderdaad de obligate handhavingsmethode voor de toekomst.

Het verlenen van uitgebreide controlebevoegdheden aan bijzondere ambtenaren beantwoordt ontegenzegglijk aan een reële behoefte. Van de gewone politiemag mag immers niet worden verwacht dat hij de inflatie van allerlei wetgevingen zou beheersen, en zich telkens in alle materies zou specialiseren. De mogelijkheden van deze ambtenaren zijn nochtans ook beperkt. Voor de opsporing van misdrijven ontbreekt het hen inderdaad aan politieke opleiding. Samenwerking met ervaren politiemensen is onontbeerlijk.

Bij het bestuur bestaat de neiging om de overtredingen van de milieuwetten – zoals in andere domeinen – buiten het parket om af te handelen. Ook wanneer de toezichthoudende ambtenaar taken van gerechtelijke politie uitoefent, wordt uiterst zelden de procureur des Konings ingelicht. Het bestuur zou er zich bewust van moeten zijn dat precies in de aanvangsfase van de opsporingen vaak cruciale onderzoeksverrichtingen dienen te worden uitgevoerd, waarvan alleen de procureur des Konings, die de zaak voor de rechtbank zal dienen aan te brengen, de juiste draagwijdte kan inzien. Hier rijst wellicht een probleem van samenwerking in breder verband.

Ook voor het parket is een goede samenwerking met het bestuur de beste weg voor efficiënte wetshandhaving. Het ontbreekt de parketten immers aan deskundige informatie over de werkelijke milieuproblemen dat een verantwoord strafbeleid mogelijk moet maken. Deze informatie moet door het bestuur worden verstrekt. Samenspraak tussen administratie en openbaar ministerie, met inachtneming van ieders eigenheid en onafhankelijkheid, moet nog worden opgebouwd.

In de parketten wordt een herstructurering noodzakelijk, zonder dat vooralsnog aan de oprichting van milieurechtbanken of -parketten hoeft te worden gedacht. In het ressort van het Hof werd een werkgroep van parketmagistraten opgericht die tot doel heeft inzake milieucriminaliteit tot een betere opsporing te komen en derhalve tot meer verzorgde strafinformaties inzake milieucriminaliteit. In elk parket van eerste aanleg werd één magistraat belast met de coördinering en de opvolging van alle milieudossiers in het arrondissement. Hij leidt het opsporingsonderzoek, verstrekt de nodige richtlijnen aan de politiediensten en zorgt voor de contacten met de bijzondere inspectiediensten. De vaststelling dat de milieucriminaliteit steeds meer de grenzen van één arrondissement overschrijdt, noopt ook tot samenspraak met de ambtgenoten uit andere arrondissementen. Er wordt gestreefd naar een verbetering van de bewijstechnieken gelinkt op de vereisten gesteld door de wet en de rechtspraak, waarbij niet in het minst ook het recht van verdediging de nodige aandacht krijgt. Ook politiediensten moeten daarbij worden betrokken, zodat als uiteindelijk resultaat een draaiboek van concrete richtlijnen kan worden opgesteld, dat nauwkeurige en bewijskrachtige vaststellingen mogelijk moet maken.

Aan de rechtbanken komt het dan toe de gepaste bestraffing uit te spreken, zonder welke de meest sluitende bewijsoverlevering van de schuld een slag in de lucht blijft.

Daarenboven moeten wij ervoor waken dat de sectoriële compartimentering van het milieurecht niet wordt gekoppeld aan een regionale compartimentering van het opsporings- en vervolgingsbeleid. Milieucriminaliteit kent immers geen grenzen, wel integendeel: de praktijk leert dat gewetenloze misdadigers handig misbruik maken van de verschil-

²²² *Pas.*, 1923, I, 105.

²²³ Gent, 3e Kamer, 16 januari 1991, in zake C. en P., onuitg. Tegen dit arrest is cassatieberoep ingesteld.

²²⁴ Zie evenwel Arbitragehof, nr. 44, 23 december 1987, *B.S.*, 27 januari 1988, inzake artikel 59 van het afvalstoffendecreet van 2 juli 1981, en de kritiek van VERSTRAETEN, R., *gecit.*, 25 en 33.

²²⁵ VAN ROSSUM, G.J., «De politie krijgt een groene pet. Het beleid rond milieu en politie», 84, in *Justitiële verkenningen*, jrg. 16, nr. 3, 1990, Uitg. Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum van het Nederlands Ministerie van Justitie.

²²⁶ Cf. Mina-plan, 1990-95, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 1990, III.17.

len en lacunes in de regionale wetgevingen, en dat zij, bij gerechtelijk optreden, hun activiteiten naar veiliger oorden, d.i. meestal naar een ander gewest verleggen. Ik moge volstaan met te verwijzen naar de problematiek van de stortplaatsen in Waals-Brabant, die pas in een zeer recent verleden en op korte tijd is ontstaan, doch door haar gevolgen voor de volksgezondheid en de natuurlijke omgeving dreigt uit te groeien tot het grootste en het duurste milieuschandaal dat ons land ooit heeft gekend. De strafvervolgingen werden ingesteld door een Vlaams parket, hoewel de afval werd aangevoerd uit het buitenland, en de misdrijven hoofdzakelijk in Wallonië werden gepleegd.

Tot besluit van dit reeds te lang betoog zij het mij toegestaan uit het merkwaardig boekje van M. Vanholder over het Belgisch milieurecht te citeren: «Een coherente en

streng milieuwetgeving, een milieu-gevoelige rechtspraak en een efficiënte administratieve organisatie van het milieu-beheer zijn noodzakelijke voorwaarden om een milieubeleid te kunnen voeren dat voldoende waarborgen biedt voor het behoud van een bewoonbare wereld. Deze voorwaarden op zichzelf volstaan nochtans niet omdat zij moeten gedragen worden door het milieu- en welzijnsbesef van de ganse bevolking en door de wil van eenieder die beleidsverantwoordelijkheid draagt om in de hiërarchie van beleidsopties aan de milieuzorg de plaats toe te kennen die zij verdient»²²⁷.

²²⁷ M. VANHOLDER, *Belgisch milieurecht, Wetgeving en reglementering*, 9, in Monografieën Leefmilieu nu, Uitg. Stichting Leefmilieu, 1973.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

4 JULI 1991

Voorzitter: mevr. Petry

Rapporteurs: de hh. Martens en De Greve

Advocaten: mrs. Gillet en Duquesne

Openbaar ambt – Rust- en overlevingspensioen – Cumulatiebeperking – Grondrechten – Gelijkheid

Art. 40bis van de wet van 5 augustus 1978, in die wet ingevoegd bij art. 2 van het K.B. nr. 30 van 30 maart 1982 en later gewijzigd, houdt geen schending in van art. 6 Gw.

D. t/ Belgische Staat

I. Onderwerp

Bij vonnis van 2 maart 1990 heeft de elfde kamer van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Nijvel in een zaak met betrekking tot een overlevingspensioen aan het Arbitragehof de volgende prejudiciële vraag gesteld:

«Wordt artikel 6 van de Grondwet geschonden door artikel 40bis van de wet van 5 augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen, in die wet ingevoegd bij artikel 2 van het koninklijk besluit nr. 30 van 30 maart 1982 tot wijziging van de wetgeving betreffende de pensioenen van de overheidssector, vastgesteld op machtiging van de wet van 2 februari 1982 tot toekenning van bepaalde bijzondere machten aan de Koning, gewijzigd bij artikel 92 van de wet van 15 mei 1984 houdende de maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen, bij artikel 22, 2°, van het koninklijk besluit van 29 januari 1985 tot vaststelling van de toepassingsmodaliteiten van sommige bepalingen van boek I van de wet van 15 mei 1984 houdende de maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen, en bij de artikelen 51 en 52 van de programmawet van 6 juli 1989?»

II. De feiten en de voorgaande rechtspleging

Andrée S., overleden op 5 februari 1989, genoot tijdens haar leven twee pensioenen:

– als ambtenaarsweduwe ontving zij sinds 1 oktober 1978 ten laste van het Ministerie van Financiën een jaarlijks overlevingspensioen van 121.584 fr.;

– als gepensioneerde bediende ontving zij van de Rijksdienst voor werknemerspensioenen een jaarlijks rustpensioen van 112.138 fr.

Met toepassing van artikel 40bis, in de wet van 5 augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen ingevoegd bij artikel 2 van het koninklijk besluit nr. 30 van 30 maart 1982, werd de cumulatie van haar pensioenen beperkt tot «110% van de helft van de maximumwedde van de weddeschaal verbonden aan de laatste graad» van haar overleden echtgenoot.

Voor Andrée S. kwam die beperking neer op:

– toegestaan maximum:

$$\frac{283.974 \times 110\%}{2} = 156.185 \text{ fr.}$$

– verminderd overlevingspensioen:

156.185
 – 112.138 (rustpensioen)
 44.047

Andrée S. daagde de Belgische Staat voor de Rechtbank van Eerste Aanleg te Nijvel om het verschil te verkrijgen tussen haar oorspronkelijk en haar geplafonneerd overlevingspensioen. In haar dagvaarding en eerste conclusie vroeg zij de rechtbank artikel 40bis van de wet van 5 augustus 1978 buiten toepassing te laten omdat het in strijd was met tal van in België direct werkende internationale verdragen, en met het beginsel van de verworven rechten schond.

In haar op 5 januari 1990 ingediende «tweede additionele conclusie» liet Nicole D., dochter van Andrée S., die na de dood van haar moeder het geding had hervat, gelden dat voormeld artikel 40bis een schending inhield van artikel 6

van de Grondwet; de rechtbank wees haar vordering toe en stelde de voormelde prejudiciële vraag.

...

IV. Ten aanzien van alle aangevoerde discriminaties tesamen

B.2.1. Het overlevingspensioen is in de overheidssector ingesteld om te voorkomen dat de echtgenoot van een ambtenaar na diens overlijden voor materiële moeilijkheden komt te staan. Het wordt gefinancierd door een inhouding op de wedde van de gehuwde en ongehuwde ambtenaren, en binnen de door de wet vastgestelde grenzen toegekend aan degene die op de datum van het overlijden van zijn echtgenoot sinds ten minste één jaar gehuwd is. Gebaseerd als het is op het solidariteitsstreven, is het niet verwant met een verzekeringsovereenkomst, noch met een uitgestelde wedde: door de inhoudingen op zijn wedde verzekert de ambtenaar van een overlevingspensioen niet zijn echtgenoot, maar alle weduwen en weduwnaars van ambtenaren die, bij ontstentenis van zulk een pensioen, gevaar zouden lopen zonder middelen van bestaan te vallen.

B.2.2. Het rustpensioen is bestemd om de werknemer na het beëindigen van zijn functie een inkomen te verzekeren. Het wordt met name berekend op basis van de loopbaan van de werknemer en van de in de loop van die loopbaan verdiende bezoldigingen. In de openbare sector staat het gelijk met een uitgestelde wedde; het wordt niet gefinancierd door inhoudingen op de wedde van de ambtenaar. In de particuliere sector wordt het met name gefinancierd uit door de werkgevers en de werknemers afgedragen bijdragen.

B.2.3. Door het overlevingspensioen van weduwen en weduwnaars die bovendien een rustpensioen genieten te verminderen, heeft de wetgever aan de hand van een objectief criterium een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën van pensioengerechtigden: enerzijds degenen die door hun eigen arbeid het recht hebben verworven op een rustpensioen; anderzijds zij die, omdat zij geen bezoldigde arbeid hebben verricht, geen recht hebben op zulk een pensioen. Die categorieën worden vastgesteld volgens een aan het nagestreefde doel, zoals beschreven in B.2.1, aangepast criterium.

B.2.4. De vergelijking met degene die verscheidene rustpensioenen cumuleert, is niet pertinent omdat de twee types van pensioen verschillen naar doelstelling, financieringswijze en toekenningsvoorwaarden.

B.2.5. De vergelijking met degene die een overlevingspensioen en een rustpensioen cumuleert waarvan één ten laste valt van de particuliere sector, wijst geen discriminatie aan. Immers, artikel 40bis van de wet van 5 augustus 1978 is krachtens het derde lid van de eerste paragraaf van toepassing op de cumulatie van een overlevingspensioen met een rustpensioen, ongeacht of dit laatste ten laste van de schatkist dan wel van een particulier fonds komt. Anderzijds voorzien de bepalingen die gelden voor de pensioenen van zowel de loontrekkenden als van de zelfstandigen, in vergelijkbare cumulatiebeperkingen als artikel 40bis van de wet van 5 augustus 1978. Het artikel heeft trouwens tot doel de op de pensioenen van de overheidssector toepasselijke regels te harmoniseren met die welke in de particuliere sector van kracht zijn.

B.2.6. Weliswaar had de bestreden bepaling in 1982 enkel betrekking op weduwen en treft ze ook thans nog wat haar

gevolgen betreft een groter aantal vrouwen dan mannen. Toch blijkt daaruit geen discriminatie op grond van het geslacht.

Het in B.2.1 in herinnering gebrachte solidariteitsstreven getrouw, heeft de wetgever er rekening mee gehouden dat, wanneer de weduwe van een ambtenaar zelf een winstgevende bezigheid heeft uitgeoefend, zij door de dood van haar echtgenoot niet alle middelen van bestaan verliest.

De wetgever heeft door het beperken van de cumulatie van overlevings- en rustpensioen geen discriminatie in het leven geroepen ten nadele van de weduwen, maar heeft een instituut gewijzigd dat hij eerder uitsluitend in hun voordeel had ingesteld en waardoor vooral zij in feite begunstigd blijven hoewel, sedert de inwerkingtreding van de wet van 15 mei 1984, het overlevingspensioen ook aan weduwnaars wordt toegekend.

B.2.7. Ten slotte heeft de wetgever, door de cumulatie binnen de in artikel 40bis, § 1, eerste lid, vastgestelde grenzen toe te staan en in het vijfde lid van dezelfde paragraaf een minimumbedrag vast te leggen, een mogelijk onevenredig effect van een onvoorwaardelijk cumulatieverbod kunnen voorkomen.

B.2.8. De wetgever heeft de cumulatie van een overlevings- en rustpensioen beperkt en hiermee een maatregel genomen die op een objectief en redelijk criterium berust, die verband houdt met het nagestreefde doel, niet onevenredig is met dat doel en losstaat van enige discriminatie naar kunne, ongeacht het aantal mannen of vrouwen waarop die maatregel op een bepaald moment betrekking heeft.

Om die redenen,

Het Hof zegt voor recht: Artikel 40bis van de wet van 5 augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen, in die wet ingevoegd bij artikel 2 van het koninklijk besluit nr. 30 van 30 maart 1982 tot wijziging van de wetgeving betreffende de pensioenen van de overheidssector, vastgesteld op machtiging van de wet van 2 februari 1982 tot toekenning van bepaalde bijzondere machten aan de Koning, achtereenvolgens gewijzigd bij artikel 92 van de wet van 15 mei 1984 houdende de maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen, bij artikel 22, 2°, van het koninklijk besluit van 29 januari 1985 tot vaststelling van de toepassingsmodaliteiten van sommige bepalingen van Boek I van de wet van 15 mei 1984 houdende de maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen, en bij de artikelen 51 en 52 van de programmawet van 6 juli 1989, houdt geen schending in van artikel 6 van de Grondwet.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 9 APRIL 1991

Voorzitter: de h. D'Haenens

Rapporteur: de h. De Peuter

Openbaar ministerie: de h. Declercq (andersluidende conclusie)

Advocaat: mr. Eerdekens

Gewijsde (Rechterlijk) — Strafzaken — Kracht van gewijsde — Begrip — Definitieve vrijspraak — Veroordeling op de burgerlijke vordering — Vernietiging op cassatieberoep van beklaagde — Macht van de rechter na verwijzing

Wanneer de correctionele rechtbank, op het hoger beroep van het openbaar ministerie en van de burgerlijke partij, de door de politierechtbank uitgesproken vrijspraak heeft bevestigd, maar de beklaagde heeft veroordeeld tot betaling van een schadevergoeding op grond van een fout die niet met de feiten van de telastlegging te maken heeft, kan, na vernietiging van deze laatste beslissing op het alleen door de beklaagde ingestelde cassatieberoep, de rechter naar wie de zaak verwezen is, het feit van de telastlegging nog bewezen verklaren en de beklaagde veroordelen om aan de burgerlijke partij schadevergoeding te betalen.

M. t/ K. e.a.

Conclusie van advocaat-generaal R. Declercq

De eiser Addi M. was voor de Politierechtbank te Tongeren (Maaseik) gedagvaard wegens overtreding van artikel 9.6, en van artikel 19.3, 5°, van het Wegverkeersreglement. Hij werd vrijgesproken. De tegen hem gestelde burgerlijke partij, Martinus K., werd afgewezen.

Op het hoger beroep van de burgerlijke partij en van het openbaar ministerie werd door de Correctionele Rechtbank te Tongeren de vrijspraak op strafgebied integraal bevestigd, terwijl nochtans M. tot de helft van de door de burgerlijke partij gevorderde schade werd veroordeeld, op grond van een onvoorzichtigheid die met de twee telastleggingen niets te maken had. De rechtbank verklaarde trouwens geen enkel misdrijf bewezen. De oorspronkelijke telastleggingen steunden hierop dat M. zijn fiets bereed, terwijl de correctionele rechtbank ervan uitging dat niet kon worden uitgemakkt of hij zijn fiets bereed dan wel als voetganger zijn fiets met de hand leidde.

De veroordeling van M. werd, door uw arrest van 7 februari 1989, gecasseerd omdat een strafrechter slechts schadevergoeding aan de burgerlijke partij kan toekennen wanneer hij vaststelt dat die schade voortvloeit uit een als misdrijf omschreven feit dat hij bewezen verklaart ¹.

Als verwijzingsrechter oordeelde de Correctionele Rechtbank te Hasselt dat het bewezen was dat M. op het ogenblik van de aanrijding zijn fiets bereed en bovendien dat hij, alvorens links af te slaan, verzuimde de vluchtheuvel aan zijn linkerzijde te laten. De rechtbank verklaarde dus bewezen het feit van de eerste telastlegging die in de oorspronkelijke dagvaarding M. ten laste was gelegd.

In zijn cassatiemiddelen stelt eiser dat de rechtbank te Hasselt hem niet op burgerlijk gebied mocht veroordelen.

De middelen zijn niet helemaal nauwkeurig gesteld. Zo zegt eiser om te beginnen dat de rechtbank te Hasselt dezelfde fout beging als de rechtbank te Tongeren en dus om dezelfde reden zou gecasseerd moeten worden. Dat is niet zo. De rechtbank te Tongeren veroordeelde hem voor een fout die vreemd was aan de hem ten laste gelegde misdrijven. De rechtbank te Hasselt integendeel veroordeelde hem voor een misdrijf waarvoor hij wel degelijk vervolgd was volgens de inleidende dagvaarding. De rechtbank te Hasselt beging dus niet dezelfde fout als de rechtbank te Tongeren. Ware het zo geweest, dan had uw Hof over deze voorziening uitspraak moeten doen met verenigde kamers, wat nu niet het geval is.

Een tweede fout in eisers redenering bestaat hierin dat hij het zo voorstelt alsof, na een vrijspraak op strafgebied, de strafrechter nooit de civielrechtelijke vordering kan inwilligen. Die regel is juist in eerste aanleg waar de rechter zich zou tegenspreken als hij schadevergoeding zou toekennen op grond van een misdrijf dat hij niet bewezen verklaart. Maar het is niet meer juist als, ingevolge de beperkte devolutive kracht van een rechtsmiddel van de burgerlijke partij, de rechter op verzet of in hoger beroep, uitspraak doet over de civielrechtelijke vordering zonder gehinderd te zijn door een strafrechtelijke vrijspraak die kracht van gewijsde verkreeg ².

De vraag die hier onderzocht moet worden, is of de rechtbank te Hasselt nog bij machte was M. tot schadevergoeding te veroordelen, *gelet op de stand van de rechtspleging*.

Juist zoals de eiser zelf, in het voorstellen van zijn middelen, tot ongepaste veralgemeningen overging, zou het ook verkeerd zijn de oplossing van het probleem te zoeken in algemeenheden die op zichzelf door niemand betwist worden, maar die geen oplossing bieden in de bijzondere omstandigheden waarin de zaak zich voordoet.

Het zou niet helpen eenvoudig te herinneren aan de regel volgens welke de appelrechter, in geval van hoger beroep van de burgerlijke partij tegen een vonnis van vrijspraak, het recht en de plicht heeft te onderzoeken of het misdrijf bewezen is en, zo ja, over de civielrechtelijke rechtsvordering uitspraak te doen. Dat kon met recht en reden gezegd worden in een vorig stadium van deze procedure, want ook al zou de procureur des Konings te Tongeren geen hoger beroep hebben ingesteld tegen de vrijspraak door de politierechtbank, toch zou de Correctionele Rechtbank te Tongeren het volste recht gehad hebben om, op het hoger beroep van de burgerlijke partij, over de tegen M. gerichte vordering tot schadevergoeding, gegrond op de feiten van de telastlegging, uitspraak te doen.

Een andere algemene regel inroepen, namelijk dat, na cassatie, de partijen binnen de perken van de verwijzing worden teruggeplaatst in de toestand waarin ze zich bevonden vóór de gecasseerde uitspraak, brengt ons niet veel vooruit. Want die regel, die een nuttig vertrekpunt betekent om in het algemeen de draagwijdte van een cassatie te situeren en die vooral onderstreept dat de partij die cassatie krijgt, niet te lijden heeft onder wat te haren nadele in de gecasseerde uitspraak wordt beslist ³, moet, volgens de omstandigheden, eigen aan elke zaak, gecorrigeerd worden. Dat blijkt zeer duidelijk in de verschillende gevallen waarin U een beperkte cassatie of een cassatie zonder verwijzing uitspreekt.

De essentiële vraag betreft de positie waarin de Correctionele Rechtbank te Tongeren zich bevond toen ze over het hoger beroep tegen het vonnis van de politierechtbank moest beslissen. Ze moest, zowel op strafgebied als op burgerlijk gebied, vrij oordelen of M. zich schuldig gemaakt had aan de hem ten laste gelegde overtredingen van de artikelen 9.6 en 19.3, 5°, van het Wegverkeersreglement. Ze kon die

² Zie Cass., 8 okt. 1974, *R.W.*, 1974-75, 955; Cass., 7 dec. 1982, *A.C.*, 1982-83, 492; Cass., 4 juni 1986, *A.C.*, 1985-86, nr. 619; Cass., 15 sept. 1987, *A.C.*, 1987-88, nr. 29.

³ Cass., 7 jan. 1987, *AR* 5157, *A.C.*, 1986-87, nr. 265; Cass., 10 febr. en 3 mei 1988, *A.C.*, 1987-88, nrs. 355 en 536; Cass., 13 dec. 1988, *A.C.*, 1988-89, nr. 221.

¹ Cass., 26 en 27 sept. 1990, *A.C.*, 1990-91, nrs. 40 en 43.

misdrijven rekwalificeren, wat niet ter sprake kwam. Onder geen voorwendsel kon of mocht ze, in het kader van de tegen M. ingestelde vorderingen, uitspraak doen over fouten die vreemd waren aan het ten laste gelegde.

Nu ze toch over zulk een fout uitspraak deed en daarop een onwettige burgerlijke veroordeling van M. liet steunen, rijst de vraag welke betekenis het *cassatieberoep* van M. kon hebben, het enige rechtsmiddel dat tegen de uitspraak van Tongeren werd ingesteld.

De beklagde kon onmogelijk zijn cassatieberoep richten tegen zijn vrijspraak op strafgebied, evenmin tegen de impliciete doch zekere afwijzing van de burgerlijke partij, voortvloeiend uit die vrijspraak. Die twee dispositieven waren definitief verworven, nu niemand er geldig tegen opkwam.

Het cassatieberoep kon enkel gericht zijn tegen het laatste dispositief van het vonnis, namelijk dat waardoor de rechtbank, volledig buiten de ingestelde vorderingen beslissend, een veroordeling tot schadevergoeding uitsprak, zonder dat iemand dat vroeg of aan de strafrechter kon vragen.

Zo iets komt nochtans meer voor en regelmatig is uw Hof verplicht dergelijke onwettige beslissingen te casseren. Uw rechtspraak is nu definitief gevestigd: als de strafrechter een beklagde vrijsprekt en hem bij die gelegenheid voor een andere fout op burgerlijk gebied toch veroordeelt, dan wordt dit dispositief gecasseerd *zonder verwijzing*⁴. Hoe kan het anders? Als er geconstateerd wordt dat de veroordeling uitgesproken werd zonder dat de vordering daartoe ingesteld was of kon worden ingesteld, heeft een verwijzing geen zin. De verwijzingsrechter zou enkel kunnen vaststellen dat er geen vordering is waarover hij te beslissen heeft.

In deze zaak constateert men dat de cassatie van het vonnis van de rechtbank te Tongeren uitgesproken werd *met verwijzing*. Wat kon het gevolg zijn van dit moeilijk te verklaren dictum? Men zou kunnen denken dat, na cassatie, de verwijzingsrechter zijn rechtsmacht niet mag afwijzen. Dat is ongetwijfeld zo, in deze zin dat het aangewezen gerecht niet mag weigeren uitspraak te doen onder voorwendsel dat een andere rechter bevoegd zou zijn, m.a.w. hij mag uw arrest niet tegenspreken⁵. Anderzijds is het zeker dat een verwijzing na cassatie geen rechtsvorderingen in het leven kan roepen en niet tot gevolg kan hebben dat een rechtbank zou moeten beslissen over het inwilligen van een niet-bestaande rechtsvordering.

Wanneer het Hof een strafrechtelijke veroordeling casseert omdat de strafvordering verjaard is, en bij onachtzaamheid, tegen de vaste rechtspraak in⁶, een verwijzing naar een andere rechtbank zou bevelen, is het duidelijk dat de verwijzingsrechter over niets meer te oordelen heeft. Hij zou toch niet kunnen zeggen dat de strafvordering niet verjaard kan zijn omdat anders de verwijzing geen zin zou hebben.

De rechtbank te Hasselt kon zich aan de verwijzing niet onttrekken. Maar zij moest zich ertoe beperken vast te stellen dat geen uitspraak ten gronde in de plaats kon worden gesteld van het gecasseerde dispositief, dat zij zelf evenmin als de rechtbank te Tongeren de macht had om een burger-

lijke veroordeling te doen steunen op een fout die buiten de telastlegging viel.

Noch het cassatieberoep van M. tegen het Tongerse vonnis noch het cassatiearrest zelf konden iets te maken hebben met het vonnis in zoverre het M. vrijsprak en voor het ten laste gelegde buiten de zaak stelde.

Langs een andere weg komt men, steeds steunend op uw gevestigde rechtspraak, tot hetzelfde besluit dat de door het nu bestreden vonnis uitgesproken burgerlijke veroordeling onwettig is.

Wanneer het cassatieberoep van een beklagde wordt ingewilligd, mag de verwijzingsrechter deze nooit meer burgerlijk veroordelen op grond van feiten waarvoor hij in een vorige fase van de procedure definitief werd vrijgesproken. Dat besliste U met uw arrest van 16 mei 1989⁷. Deze rechtspraak heeft niets te maken met de vraag of de toestand van de eiser in cassatie, die gelijk krijgt, door de verwijzingsrechter mag worden verzaamd. Het is eenvoudig de vraag of op bepaalde beslissingen nog kan worden teruggekomen ingeval de rechtspleging wordt voortgezet ingevolge het gegrond verklaard rechtsmiddel van de betrokken partij zelf.

Als men het principe van het arrest van 16 mei 1989 eenvoudig toepast op de huidige zaak, merkt men dat de Correctionele Rechtbank te Hasselt, statuerende ingevolge het cassatieberoep van M., ten onrechte is teruggekomen op wat definitief verworven was voor deze beklagde.

Eisers eerste middel is in zoverre gegrond.

Ik besluit tot cassatie van de beslissing op de tegen eiser gerichte civielrechtelijke vordering.

Arrest

Gelet op het bestreden vonnis, op 22 juni 1989 in hoger beroep en op verwijzing gewezen door de Correctionele Rechtbank te Hasselt;

Gelet op het arrest van het Hof van 7 februari 1989;

Overwegende dat verweerster sub 1 wegens overtreding van de artikelen 418, 420 van het Strafwetboek en 12.3.1, tweede lid, a, van het Wegverkeersreglement en eiser wegens overtreding van de artikelen 9.6, 19.3, 5°, van het Wegverkeersreglement vervolgd werden voor de Politierechtbank te Maaseik; dat de verweerders sub 2 en 3 als civielrechtelijk aansprakelijken gedagvaard werden en eiser zich tegen de drie verweerders en de verweerder sub 2 zich tegen eiser burgerlijke partij hadden gesteld;

Dat voornoemde politierechtbank bij vonnis van 5 januari 1988 eiser vrijsprak en verweerster sub 1 wegens beide telastleggingen veroordeelde en op civielrechtelijk gebied zich onbevoegd verklaarde wat de vordering van de verweerder sub 2 tegen eiser betrof en de drie verweerders veroordeelde om aan eiser een voorschot te betalen, een deskundige benoemde en de behandeling van de zaak onbepaald uitstelde;

Dat op hoger beroep van het openbaar ministerie en van de drie verweerders de Correctionele Rechtbank te Tongeren bij vonnis van 21 april 1988 op penaal gebied de vrijspraak van eiser bevestigde, de verweerster sub 1 vrijsprak van de tweede telastlegging en haar veroordeelde wegens de eerste telastlegging, en op civielrechtelijk gebied verklaarde dat eiser «voor de helft zelf verantwoordelijk (was) voor het

⁴ Cass., 16 april 1985, A.C., 1984-85, nr. 483; Cass., 13 nov. 1990, A.C., 1990-91, nr. 147.

⁵ Cass., 8 maart 1988, A.C., 1987-88, nr. 429.

⁶ Cass., 12 sept. en 14 nov. 1989, A.C., 1989-90, nrs. 23 en 161.

⁷ Cass., 16 mei 1989, A.C., 1988-89, nr. 528.

tot stand komen van het ongeval en de schadelijke gevolgen ervan», eiser veroordeelde om aan de verweerder sub 2 de helft te betalen van de door laatstgenoemde geleden schade en de drie verweerders veroordeelde om aan eiser een voorschot te betalen en de zaak verwees naar de eerste rechter voor verdere afdoening;

Dat de correctionele rechtbank haar beslissing liet steunen op onder meer de volgende overwegingen: «Dat Addi M., rechtstreeks gedaagde partij, terecht vrijgesproken werd van de tegen hun gerichte telastleggingen; dat deze telastleggingen enkel betrekking hebben op bestuurders, waaromtrent twijfel bestaat; dat een persoon die een fiets aan de hand geleidt, zich dient te gedragen naar de regels voor de voetgangers; (...) dat op burgerlijk gebied de rechtbank evenwel van oordeel is dat Addi M. geenszins met de nodige voorzorg en voorzichtigheid de rijbaan overgestoken heeft; dat hij in het een of het andere geval rekening had dienen te houden met de bestuurders die hij had kunnen voorzien en zo nodig had dienen te stoppen om hun doorgang te verlenen; dat rekening houdend met bovengenoemde elementen, de burgerlijke partij Addi M. voor de helft verantwoordelijk is voor het tot stand komen van het ongeval en de schadelijke gevolgen ervan»;

Dat op de voorziening van eiser het Hof bij arrest van 7 februari 1989 het vonnis van de Correctionele Rechtbank te Tongeren vernietigde in zoverre het uitspraak deed over de civielrechtelijke vordering van de verweerder sub 2 tegen eiser en van eiser tegen de verweerders behoudens in zoverre de beslissing inhield dat Sabine K. voor minstens de helft aansprakelijk is voor het tot stand komen van het ongeval en de schadelijke gevolgen ervan;

Dat de Correctionele Rechtbank te Hasselt op verwijzing bij vonnis van 22 juni 1989 oordeelt dat «de fouten door beide bestuurders begaan in gelijke mate bijgedragen (hebben) tot het tot stand komen van het ongeval» en dat «een ieder voor de helft verantwoordelijk is voor de schade door het ongeval ontstaan» en eiser veroordeelt om aan de burgerlijke partij Martinus K. (verweerder sub 2) de helft van diens schade te betalen en de drie verweerders veroordeelt om aan eiser een voorschot te betalen, de aanstelling van een deskundige bevestigt en de zaak voor afdoening verwijst naar de Politierechtbank te Maaseik;

A. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de vordering van de verweerder sub 2 tegen eiser:

Over het geheel van eisers middelen, als volgt gesteld:

...

Overwegende dat de appelrechter, op het ontvankelijk hoger beroep van de burgerlijke partij tegen een vrijsprekend vonnis, ook al is dat op penaal gebied ingevolge de ontstentenis van aanwenden van rechtsmiddelen door het openbaar ministerie definitief geworden, wat de civielrechtelijke vordering betreft moet nagaan of het als misdrijf aangemerkte feit, dat aan die civielrechtelijke vordering ten grondslag ligt, bewezen is en of het de burgerlijke partij schade heeft berokkend;

Overwegende dat de partijen voor de verwijzingsrechter binnen de perken van de verwijzing werden teruggeplaatst in de toestand waarin ze zich bevonden vóór het vernietigde vonnis van de Correctionele Rechtbank te Tongeren van 21 april 1988;

Overwegende dat de verwijzingsrechter niet dezelfde beslissing neemt als de Correctionele Rechtbank te Tongeren op 21 april 1988 en niet oordeelt over de tegen eiser gerichte strafvordering; dat hij vaststelt dat die beslissing over de strafvordering in kracht van gewijsde is gegaan, en vervolgens, binnen de perken van de verwijzing, zoals boven omschreven, onderzoekt of eiser de als misdrijf bestempelde feiten heeft gepleegd die aan de civielrechtelijke vordering van de verweerder sub 2 tegen hem ten grondslag liggen; dat hij oordeelt dat die feiten bewezen zijn en hebben bijgedragen tot het tot stand komen van het ongeval;

Overwegende dat de door eiser aangevoerde tegenstrijdigheid tussen, eensdeels, de vaststelling dat op strafgebied het vonnis waarbij eiser werd vrijgesproken in kracht van gewijsde is gegaan en, anderdeels, het oordeel dat eiser schuld heeft aan de hem ten laste gelegde feiten, niet bestaat;

Overwegende dat in strafzaken, wanneer de wet geen bijzonder bewijsmiddel voorschrijft, de feitenrechter de geloofwaardigheid en de juistheid van de verklaringen van de partijen in feite beoordeelt;

Overwegende dat de verwijzingsrechter eiser op civielrechtelijk gebied veroordeelt, maar niet op grond van schuld die hij zou hebben aan overtreding van de artikelen 72.2 en 77.4 van het Wegverkeersreglement, waarvoor hij niet vervolgd werd; dat eiser vervolgd werd wegens overtreding van artikel 9.6 van het Wegverkeersreglement ter zake dat hij, zoals de rechtstreekse dagvaarding omschrijft, «nagelaten heeft de vluchtheuvel of verkeersgeleider aan zijn linkerzijde te laten alvorens links af te slaan», en wegens overtreding van artikel 19.3, 5°, van voornoemd reglement ter zake dat hij «door bij het uitvoeren van een manoeuver zijn draai niet zo ruim mogelijk genomen heeft, waardoor hij de rijbaan die hij zou inslaan, rechts zou oprijden»; dat de verwijzingsrechter rekening houdt met «de behoeften van het verkeer» en met «de aanwezigheid van een doorlopende witte lijn» om te besluiten dat eiser «verzuimde de twee vluchtheuvels aan zijn linkerzijde te laten alvorens links af te slaan», aldus zijn beslissing omtrent de civielrechtelijke vordering niet baserende op andere strafbare feiten dan die welke vervat zijn in de tegen eiser ingestelde vervolging;

Overwegende dat de middelen voor het overige opkomen tegen de beoordeling van de feiten door de rechter;

Dat de middelen niet kunnen worden aangenomen;

...

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 17 APRIL 1991

Voorzitter: de h. Stranard

Rapporteur: de h. Willems

Openbaar ministerie: de h. Janssens de Bisthoven

Advocaat: mr. Delahaye

1. Straf – Zwaarste straf – 2. Bedrieglijk onvermogen – Bestanddelen

1. Wanneer twee straffen bestaan uit een gevangenisstraf met hetzelfde maximum en een geldboete waarvan de ene verplicht en de andere facultatief is, is deze laatste straf niettemin de

zwaarste als het maximum ervan hoger is dan het maximum van de andere straf.

2. *Het in art. 490bis Sw. omschreven misdrijf is voltooid wanneer de twee voorwaarden die samen het materiële bestanddeel van het misdrijf vormen, verenigd zijn aan de zijde van de dader, nl. het bewerken van het eigen onvermogen en het niet voldoen aan zijn verplichtingen.*

D. t/ F.

Gelet op het bestreden arrest, op 19 november 1990 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

...
Over het tweede middel : schending van de artikelen 25, 65, 80, 83, 196 en 214 van het Strafwetboek,

doordat het arrest, met bevestiging van het beroepen vonnis, beslist dat alle sub I van zaak I en sub A, B, C, D, E van zaak II aan eiser ten laste gelegde misdrijven een voortgezet misdrijf vormen wegens eenheid van opzet, zodat enkel de zwaarste straf mocht worden uitgesproken, en eiser, met wijziging van het beroepen vonnis wat de duur van de gevangenisstraf betreft, veroordeelt tot een gevangenisstraf van 18 maanden en hem, met bevestiging van het vonnis, veroordeelt tot een geldboete van 200.000 Belgische frank,

terwijl, krachtens artikel 65 van het Strafwetboek, in geval van voortgezet misdrijf, alleen de zwaarste straf mag worden uitgesproken; de zwaarste straf te dezen die is welke staat op de telastlegging A van zaak II, namelijk gemeenrechtelijke valsheid in geschrifte, aangezien, zelfs bij aanneming van verzachtende omstandigheden, zoals de raadkamer heeft toegegeven, de straf luidens de artikelen 25, 80, 83, 196 en 214 van het Strafwetboek ten minste een maand tot vijf jaar gevangenis en 26 tot 2.000 frank geldboete bedraagt, terwijl, wat de telastleggingen B en C van de zaak II betreft, de artikelen 340 W.I.B. en 73bis van het B.T.W.-Wetboek valsheid in belastinggeschriften straffen met een gevangenisstraf van een maand tot vijf jaar en een geldboete van 10.000 frank tot 500.000 frank of één van die straffen alleen; wanneer een wanbedrijf wordt gestraft met een verplichte gevangenisstraf die hetzelfde minimum en hetzelfde maximum heeft als de – slechts facultatief uit te spreken – gevangenisstraf voor een ander wanbedrijf en bovendien het eerste misdrijf, waarop dezelfde gevangenisstraf staat, de verplichting meebrengt om een geldboete uit te spreken, terwijl die verplichting niet bestaat voor het tweede, de zwaarste straf die is welke bestaat uit een verplichte gevangenisstraf en een verplichte geldboete, ongeacht het respectieve bedrag van die geldboeten; de door het arrest uitgesproken straf bijgevolg niet naar recht is verantwoord;

Overwegende dat, wanneer twee straffen, zoals te dezen, bestaan uit een gevangenisstraf met hetzelfde maximum en een geldboete waarvan de ene verplicht en de andere facultatief is, deze laatste straf niettemin de zwaarste is als het maximum ervan hoger is dan het maximum van de andere straf;

Dat het middel faalt naar recht;

Over het derde middel : schending van artikel 490bis van het Strafwetboek,

...

In zoverre het middel betrekking heeft op de op de burgerlijke rechtsvordering gewezen beslissing :

Overwegende dat het in artikel 490bis van het Strafwetboek omschreven misdrijf voltooid is wanneer de twee voorwaarden die samen het materiële bestanddeel van het misdrijf vormen verenigd zijn aan de zijde van de dader, namelijk het bewerken van het eigen onvermogen en het niet voldoen aan zijn verplichtingen ;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat verweerster, na eerst «vergeefs te hebben gepoogd beslag te leggen op de opbrengst van de exploitatie van het restaurant, nadien enkel beslag heeft doen leggen op de huurgelden van de aan (eiser) toebehorende panden, hetgeen, althans na de periode van het misdrijf, volstond om haar rechten te voldoen»;

Overwegende dat het arrest, nu het niet vaststelt dat de overblijvende, voor beslag vatbare goederen van eiser gedurende die periode niet volstonden voor de gedwongen tenuitvoerlegging van zijn verplichtingen, niet naar recht verantwoord is ;

Dat het middel in zoverre gegrond is ;

...

NOOT – De bepaling van de zwaarste straf

1. Als verscheidene straffen worden opgelegd, nl. gevangenisstraffen waarvan het maximum hetzelfde is en geldboeten waarvan het maximum verschilt, wordt geen rekening gehouden met het minimum van de gevangenisstraffen, maar alleen met de geldboeten waarvan het maximum het hoogste is (Cass., 11 december 1972, *Pas.*, 1973, I, 344 ; Cass., 16 september 1974, *Pas.*, 1975, I, 53 ; J. Nypels, *Le code pénal belge interprété*, 3e ed., I, p. 50, nr. 32 ; J. Constant, *Traité élémentaire de droit pénal*, I, p. 113, nr. 68 ; C.J. Vanhoudt en W. Calewaert, *Belgisch strafrecht*, 2e ed., I, p. 155, nr. 358).

2. Met het verplicht of facultatief karakter van een straf – gevangenisstraf zowel als geldboete – wordt slechts rekening gehouden om de zwaarste straf te bepalen ingeval de aard, de duur of het bedrag dezelfde zijn (J. Nypels, *o.c.*, I, p. 50, nr. 33 ; P.E. Trousse, *Les principes généraux du droit pénal positif belge*, nr. 260 in *Nov., Dr. pén.*, I, 1).

3. Inzake het bedrieglijk onvermogen wordt verwezen naar Cass., 19 november 1985, *R.W.*, 1985-86, 2831, en de noot van L. Dupont.

A. Vandeplass

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 6 MEI 1991

Voorzitter : de h. Rauws

Rapporteur : mevr. Baeté-Swinnen

Openbaar ministerie : de h. Lenaerts, procureur-generaal

Advocaat : mr. Houtekier

Ziekte- en invaliditeitsverzekering – Arbeidsongeschiktheid – Invaliditeit – Einde – Primaire arbeidsongeschiktheid – Erkenning – R.I.Z.I.V. – Bevoegdheid

De rechter vermag ten aanzien van het R.I.Z.I.V. niet te beslissen ter zake van de arbeidsongeschiktheid van een gerechtigde wiens staat van invaliditeit sedert drie maanden of langer een einde heeft genomen.

R.I.Z.I.V. t/ S.

Gelet op het bestreden arrest, op 26 februari 1988 door het Arbeidshof te Gent, afdeling Brugge, gewezen;

Overwegende dat het arrest de beslissing van de Geneeskundige Raad voor Invaliditeit van eiser bekrachtigt, volgens welke verweerder vanaf 19 september 1984 niet meer arbeidsongeschikt was in de zin van artikel 56 van de Ziekte- en Invaliditeitswet;

Dat het arrest vaststelt dat de adviserend geneesheer van de verzekeringsinstelling van verweerder deze opnieuw arbeidsongeschikt heeft erkend vanaf 15 maart 1985 tot 13 mei 1985, en dat het, overeenkomstig het advies van de door het arbeidsgerecht aangestelde deskundige, beslist ten aanzien van eiser dat verweerder arbeidsongeschikt was, in de zin van artikel 56 van de Ziekte- en Invaliditeitswet, vanaf 15 maart 1985 tot en met 30 juni 1985;

Overwegende dat, krachtens artikel 50, tweede lid, van de Ziekte- en Invaliditeitswet, het tijdvak van invaliditeit wordt onderbroken wanneer de gerechtigde gedurende drie maanden of langer niet meer de staat van invaliditeit bezit bedoeld in artikel 56 van dezelfde wet; dat daaruit volgt dat de gerechtigde die na zo een periode opnieuw arbeidsongeschikt wordt erkend, zich alsdan bevindt in de staat van primaire arbeidsongeschiktheid bepaald bij de artikelen 46 en 56 van de bedoelde wet;

Dat uit het in artikel 48 van de Ziekte- en Invaliditeitswet bepaalde blijkt dat de beslissing omtrent het bestaan van de staat van primaire arbeidsongeschiktheid enkel toekomt aan de adviserend geneesheer van de verzekeringsinstelling van de gerechtigde, zodat eiser zodanige staat niet vermag te erkennen noch de duur ervan vast te stellen;

Overwegende dat het arrest derhalve alle voormelde wetsbepalingen schendt, door te dezen verweerders vordering tegen eiser gegrond te verklaren en, ten aanzien van laatstbedoelde, te beslissen dat verweerder, wiens staat van invaliditeit op 19 september 1984 een einde nam, vanaf 15 maart 1985 tot en met 30 juni 1985 arbeidsongeschikt was in de zin van artikel 56 van de Ziekte- en Invaliditeitswet;

Dat het middel in zoverre gegrond is;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 10 MEI 1991

Voorzitter-rapporteur: de h. Caenepeel

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaten: mrs. Houtekier en Bützler

Borgtocht en garantie – Borg – Gehoudenheid

De gehoudenheid van de borg voor de schuld waarvoor hij zich borg gesteld heeft, hangt niet af van het vereiste dat eerst de hoofdschuldenaar uitgewonnen is.

P.V.B.A. A. en V. t/ D.

«Gelet op het bestreden arrest, op 20 februari 1989 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

...

Over het tweede middel: schending van de artikelen 2011, 2021, 2022, 2023 en 2024 van het Burgerlijk Wetboek, 1413 en 1415 van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het arrest de vordering van tweede eiser om de intrekking te bevelen van de beschikking op eenzijdig verzoekschrift verleend door de beslagrechter te Antwerpen op 25 maart 1986, waarbij aan verweerder toelating verleend werd ten laste van tweede eiser bewarend beslag op roerend goed te leggen voor een bedrag van 13.147.380 frank en om voor recht te zeggen dat deze intrekking als opheffing zal gelden van het bewarend beslag op roerend goed gelegd bij exploit van het ambt van gerechtsdeurwaarder S. te Antwerpen op 26 maart 1986 en om verweerder te veroordelen om aan tweede eiser te betalen een schadevergoeding van 100.000 frank, ongegrond verklaart op grond dat het in deze beslagprocedure irrelevant is of tweede eiser al dan niet handelaar is, of hij zich al dan niet in het kader van zijn beroepsactiviteiten borg heeft gesteld, dat het ook irrelevant is dat een borgstelling slechts een bijkomstig contract is, of dat artikel 2021 van het Burgerlijk Wetboek zou moeten worden toegepast; dat immers de persoonlijke borgstelling van tweede eiser voldoende is om te beantwoorden aan de zekere, opeisbare, vaststaande of voor een voorlopige raming vatbare schuldvordering,

terwijl de borg jegens de schuldeiser niet tot betaling gehouden is dan bij gebreke van de hoofdschuldenaar, wiens goederen vooraf moeten worden uitgewonnen wanneer de borg dit vordert met toepassing van artikel 2021 van het Burgerlijk Wetboek; het arrest dan ook ten onrechte beslist dat het irrelevant is of artikel 2021 van het Burgerlijk Wetboek zou moeten worden toegepast en dat de persoonlijke borgstelling van tweede eiser voldoende is om te beantwoorden aan de opeisbare schuldvordering; de schuld van tweede eiser, indien zijn voorrecht van uitwinning ingevolge artikel 2021 van het Burgerlijk Wetboek toegepast wordt, immers niet opeisbaar is zolang de hoofdschuldenaar niet is uitgewonnen (schending van de artikelen 2011, 2021, 2022, 2023 en 2024 van het Burgerlijk Wetboek) en het arrest, zonder die toepassing te onderzoeken, niet wettig toelating kan geven om bewarend beslag te leggen wegens die schuldvordering waarvan de opeisbaarheid geenszins vaststond en die evenmin zeker of vaststaand was (schending van de artikelen 1413 en 1415 van het Gerechtelijk Wetboek);

Overwegende dat eiser er zich in zijn conclusie toe beperkte aan te voeren dat de borg niet tot betaling gehouden is «bij gebreke van de schuldenaar, wiens goederen vooraf moeten worden uitgewonnen», en dat derhalve «de eventuele schuldvordering ten opzichte van de borg niet zeker, vaststaand en opeisbaar is zolang de hoofdschuldenaar niet is uitgewonnen»;

Overwegende dat de gehoudenheid van de borg voor de schuld waarvoor hij zich borg gesteld heeft, niet afhangt van het vereiste dat eerst de hoofdschuldenaar uitgewonnen is;

Dat het arrest derhalve het bovenvermelde verweer van eiser terecht verwerpt;

...

NOOT – Bewarend beslag ten laste van de borg

Kan de schuldeiser bewarend beslag leggen ten laste van de borg alvorens de hoofdschuldenaar is uitgewonnen. Deze vraag wordt door het Hof van Cassatie terecht bevestigend beantwoord.

Luidens artikel 2011 B.W. verplicht hij die zich voor een verbintenis borg stelt, zich jegens de schuldeiser, die verbintenis te voldoen «indien de schuldenaar niet zelf daaraan voldoet». Zodra de gewaarborgde verbintenis opeisbaar is geworden en de hoofdschuldenaar in gebreke blijft daaraan te voldoen, beschikt de schuldeiser over een opeisbare vordering ten laste van de borg. Een voorafgaande ingebrekestelling is overbodig. De omstandigheid dat de borg nog over het voorrecht van uitwinning beschikt, dingt aan die gebondenheid niets af. Deze zienswijze is nagenoeg onomstreden en vindt steun in de wetsgeschiedenis. «Le mot même que l'exception porte, aldus Laurent, prouve que c'est une dérogation à la rigueur des principes; on l'appelle un *bébéfice*, c'est-à-dire une faveur, parce qu'elle déroge au droit strict du créancier» (*Principes*, XXVIII, 214, nr. 204; De Page, *Traité*, VI, 865, nr. 878; Dekkers, *Handboek*, II, 765, nr. 1351; *R.P.D.B.*, Compl. V, tw. «Cautionnement», nr. 189). Het gaat dus om een «voorrecht», dat bovendien allereerst door de borg moet worden gevorderd en waarvan de toekenning verder aan talrijke vereisten is onderworpen.

In het geval dat aanleiding gaf tot het geannoteerde arrest, had de schuldeiser bewarend beslag gelegd op de roerende goederen van de borg. In zijn verzet tegen dit beslag doet de borg gelden dat hij over het voorrecht van uitwinning beschikt en dat diensgevolge, zolang de hoofdschuldenaar niet werd uitgewonnen, het beslag niet kon worden gelegd c.q. gehandhaafd. De schuldvordering waarvoor het beslag werd gelegd is, zo wordt betoogd, niet opeisbaar en voldoet dus niet aan de voorwaarden van de artt. 1413 en 1415 Ger.W. (zie in dezelfde zin nog: Hof Antwerpen, 17 mei 1977, *R.W.*, 1977-78, 1571). Het Hof van Cassatie verwerpt terecht dit verweer: de gehoudenheid van de borg voor de schuld waarvoor hij zich borg heeft gesteld, hangt niet af van het vereiste dat eerst de hoofdschuldenaar is uitgewonnen.

Kan de schuldeiser ook beslag leggen ten laste van de borg voordat de hoofdschuld opeisbaar is geworden? Wordt de schuld van de borg eerst opeisbaar wanneer de hoofdschuldenaar in gebreke blijft, dan is het niettemin zo dat de borg van bij het aangaan van de borgtocht een (waarborg)verbintenis op zich neemt t.a.v. de schuldeiser. Dat de gehoudenheid van de borg in dat stadium nog voorwaardelijk is, sluit niet uit dat de schuldeiser onder omstandigheden bewarend maatregelen kan treffen, bijvoorbeeld wanneer gevreesd wordt dat de hoofdschuldenaar zijn verbintenissen niet zal nakomen en ook de uitwinning van de borg gevaar loopt (zie bij Simler, Ph., *Cautionnement*, Parijs, 1982, 279-280, nr. 274. Bv. Cass.fr., 1 februari 1977, *Bull.civ.*, 1977, IV, nr. 33; Cass.fr., 1 maart 1971, *Bull.civ.*, 1971, IV, nr. 65). Art. 1415, tweede lid, Ger.W., dat bewarend beslag toelaat tot zekerheid van schuldvorderingen inzake te vervallen periodieke inkomsten, wordt aangegrepen om een dergelijk beslag ook toe te laten wanneer de nakoming van een voorwaardelijke of zelfs een eventuele schuldvordering in de toekomst gevaar loopt (zie hierover De Leval, G., *Traité des saisies*, Luik, 1988, 301, nr. 154 e.v.; Stranart, A.-M., *Les conditions géné-*

rales des saisies conservatoires», T.B.H., 1985, (739), 751 en 758).

Eric Dirix

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 13 MEI 1991

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Verheyden

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaat: mr. Dassesse

Arbeidsovereenkomst – Einde – Dringende reden – Feiten – Bekendheid – Termijn – Begrip

Art. 35 W.A.O. wordt geschonden door het arrest dat oordeelt dat een bedrijf zodanig georganiseerd moet zijn dat de meerderen of de bevoegde chefs in het bedrijf de constitutieve gegevens die als een dringende reden tot ontslag kunnen worden aangemerkt, ten spoedigste ter kennis moeten brengen van de enige persoon die het recht heeft iemand te ontslaan.

N.V. D. t/ H.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 mei 1990 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

...

Overwegende dat het arrest, ter verwerping van het aanbod van eiseres om te bewijzen dat de persoon, die gerechtigd was om verweerder te ontslaan, in de namiddag van 17 juni 1988 afwezig was en eerst op maandag 20 juni 1988 van de litigieuze feiten kennis had, oordeelt dat «het bedrijf zodanig georganiseerd moet zijn dat de hiërarchische leden of de bevoegde chefs in het bedrijf, de constitutieve elementen die als een dringende reden tot ontslag kunnen worden aangemerkt, ten spoedigste ter kennis moeten brengen van de enige persoon die het recht heeft iemand te ontslaan»;

Dat het arrest, door zodanige verplichting op te leggen, artikel 35, eerste lid, van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten schendt, aangezien het hieraan een voorwaarde toevoegt die het niet inhoudt;

...

HOF VAN BEROEP TE GENT

6e KAMER – 26 MAART 1991

Voorzitter: de h. Decorte

Raadsheren: mevr. Schoonjans en de h. Lefebvre

Advocaat-generaal: de h. Declercq

Advocaten: mrs. Monard en Quatacker

Slagen en verwondingen – Tatoeage

Een tatoeage die technisch perfect is uitgevoerd en geen letsels van allergie veroorzaakt, vormt geen opzettelijke slagen of verwondingen in de zin van de artt. 392-398 Sw.

L. en G. t/ M.

Uit de elementen van het dossier en meer speciaal uit het verslag van 6 maart 1990 van prof. dr. W.B. blijkt dat de door verweerder uitgevoerde tatoeage op de rechter bovenarm van S.L. technisch perfect uitgevoerd werd en dat er geen letsels van allergie aanwezig waren op het tatoeageprodukt, zodat in casu de verweerder noch opzettelijke slagen, noch opzettelijke verwondingen in de zin van de artikelen 392-398 van het Strafwetboek toegebracht heeft aan S.L.

NOOT – *Tatoeage, piercings en de strafwet*

1. Op 13 juli 1989 is een 17-jarige jongeman alleen op vakantie aan onze Belgische kust. Bij een wandeling door Oostende komt hij voorbij de zaak van een aldaar gevestigde beroepstatoeëerder en hij wordt gefascineerd door de kunstige handigheid, waarmee betrokkene allerlei figuren te voorschijn tovert in de menselijke huid. De jongeman besluit ook in zijn rechter bovenarm een tatoeage te laten aanbrengen ter grootte van een vuist. De tatoeage wordt technisch perfect uitgevoerd en er doet zich geen enkel probleem van allergie of ontsteking voor. Desondanks zijn de ouders van de betrokkene geenszins opgetogen wanneer zoonlief hun zijn nieuw lichaamssieraad komt onthullen. Meer zelfs, in gemeen overleg wordt beslist de tatoeage heelkundig te laten verwijderen. Dit bleek enkel te kunnen onder algehele verdoving en het gaf bovendien aanleiding tot blijvende esthetische schade. Een stuk huid van het achterbeen diende te worden verwijderd om op de bovenarm te worden getransplanteerd. Bovendien liepen de kosten van deze ingreep ook behoorlijk hoog op.

2. De ouders besloten het daarbij niet te laten en dienden een klacht in wegens opzettelijke slagen tegen de beroepstatoeëerder. Het openbaar ministerie seponde na onderzoek de zaak. De ouders lieten daarop de beroepstatoeëerder rechtstreeks dagvaarden voor de Correctionele Rechtbank te Brugge op grond van de telastlegging opzettelijke slagen en verwondingen (art. 398 Sw.).

Bij vonnis van 2 mei 1990 sprak de Correctionele Rechter vrij met de motivering dat de beklaagde bij het aanbrengen van een tatoeage niet het oogmerk had om de persoon van de getatoeëerde aan te randen in de zin van art. 392 Sw.

Tegen deze uitspraak werd alleen hoger beroep ingesteld door de ouders, zodat de zaak louter op burgerlijk vlak opnieuw diende beoordeeld te worden voor het Hof van Beroep te Gent.

3. In bovenstaand arrest heeft het hof uiteindelijk de uitspraak van de eerste rechter bevestigd, maar wel op basis van een andere motivatie. Het hof was van oordeel dat een technisch perfect uitgevoerde tatoeage, waarbij geen letsels van allergie optreden, noch opzettelijke slagen, noch opzettelijke verwondingen vormen in de zin van art. 398 Sw.

Tegen dit arrest werd geen cassatieberoep ingesteld, zodat het definitief geworden is.

4. De tatoeagepraktijk vond dus blijkbaar genade zowel in de ogen van de brugse strafrechter, als bij het Hof van Beroep te Gent. Wie tatoeëert, zou in de regel geen opzettelijke slagen toebrengen in de zin van art. 398 Sw. Het Hof van Beroep te Gent vereiste daartoe wel bijkomend dat de tatoeage technisch perfect wordt uitgevoerd.

5. Deze oplossing ligt nochtans niet zo voor de hand. Tatoeëren bestaat erin figuren aan te brengen in de lederhuid (die onder de opperhuid ligt), door deze erin te snijden of te prikken en daarna de wondjes met een kleurstof in te wrijven.

Door aldus te handelen vervult de tatoeëerder principieel zowel het materiële als het moreel bestanddeel van het misdrijf opzettelijke slagen en verwondingen (art. 398 Sw.).

Het misdrijf opzettelijke slagen uit art. 398 Sw. is immers voltrokken zodra de drie constitutieve elementen verenigd zijn :

- een «slag» of een «verwonding» toebrengen ;
- aan een andere levende menselijke persoon ;
- en dit opzettelijk in de zin van art. 392 Sw.

Die o.a. P. Arnou, «Opzettelijk doden en het opzettelijk toebrengen van lichamelijk letsel», in *Bijzonder strafrecht voor rechtspractici*, Acco, Leuven, 1990, pp. 57-62).

6. De strafwet zelf geeft geen definitie van de begrippen «slagen» of «verwondingen», maar klassiek verstaat men onder «slag» elke schok of stoot tegen een menselijk lichaam, waardoor het in bruske aanraking komt met een ander voorwerp van een harde aard (zie bv. Cass., 28 november 1932, *Pas.*, 1933, I, 31), terwijl men onder «verwonding» verstaat ieder uitwendig of inwendig letsel, hoe licht ook, dat aan het menselijk lichaam van buitenuit wordt toegebracht door een mechanische of chemische oorzaak, die op de lichaamsgesteldenis inwerkt (zie bv. Cass., 18 februari 1987, *R.D.P.*, 1987, 689).

Daar de tatoeëerder met een hard voorwerp snijdt of prikt in de menselijke huid en aldus wondjes veroorzaakt (die dan met kleurstof ingewreven worden), pleegt hij bij het tatoeëren van andermans lichaam zeker het materiële bestanddeel van het misdrijf opzettelijke slagen in de zin van art. 398 Sw.

Het is daarbij geenszins nodig dat het tatoeëren onzorgvuldig uitgevoerd is of verdere ontstekingen of allergie veroorzaakt.

Het loutere insnijden of inprikken van de huid, waarbij wondjes ontstaan, is voldoende om «slagen» of «verwondingen» op te leveren in de zin van art. 398 Sw., ook al brengen deze wondjes geen meerdere ziektes of aandoeningen teweeg en ook al is de tatoeage technisch perfect uitgevoerd.

Ten onrechte werd dan ook in de onderhavige zaak door het Hof van Beroep te Gent op dit element gesteund om opzettelijke slagen of verwondingen uit te sluiten.

7. De tatoeëerder brengt de slagen en verwondingen verder ook opzettelijk teweeg.

Het opzet uit art. 392 Sw. is het gewoon, algemeen opzet. Voldoende is dat de dader willens en wetens de persoon van de ander heeft aangerand. Dit opzet bestaat dus van zodra de aanranding van het slachtoffer gewild is en niet tot stand komt door loutere onachtzaamheid of toeval. Enig bijzonder opzet, zoals het oogmerk om te schaden of nadeel toe te brengen, is geenszins vereist ; het is voldoende de slagen of verwondingen werkelijk gewild toe te brengen en dit ongeacht de bedoelingen of drijfveer, die men daarbij heeft. Ook slagen en verwondingen toegebracht voor de grap of vanuit de meest lofwaardige bedoelingen, zijn dus opzettelijk (zie reeds het Verslag Haus in J. Nypels, *Législation criminelle de la Belgique*, III, p. 197, nr. 5).

Het is duidelijk dat de tatoeëerder het insnijden of inprikken van de huid gewild uitvoert en niet bij onachtzaamheid of toeval. Er is bij hem dus wel degelijk opzet in de zin van

art. 392 Sw., dit in tegenstrijd tot hetgeen door de Correctionele Rechtbank te Brugge werd beslist.

8. Er kan ons inziens dan ook enkel besloten worden dat bij het tatoeëren zowel het materieel als het moreel element van het misdrijf opzettelijke slagen uit art. 398 Sw. tot stand komt.

9. Te vermelden is nog dat de toestemming van het slachtoffer te dezen zonder enige invloed is.

Strafwetten zijn principieel van openbare orde en private overeenkomsten kunnen eraan geen afbreuk doen (zie o.a. L. Dupont en R. Verstraeten, *Handboek Belgisch Strafrecht*, Acco, Leuven, 1990, p. 233, nr. 392). Ook geneesheren die op uitdrukkelijk verzoek van hun patiënten lichamelijke verminkingen aanbrengen, zijn strafbaar ingevolge art. 398 Sw. (P. Arnou, «De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de geneesheer», in A. Heyvaert (red.), *Juridische aspecten van de geneeskunde*, Kluwer, Antwerpen, 1989, p. 168, nr. 12; R. Kruithof, «Tendenzen inzake medische aansprakelijkheid», *VI. T. Gez.*, 1982-83, 185).

10. Betekent dit daarom nu ook dwingend dat het tatoeëren automatisch strafbaar zal zijn overeenkomstig de art. 398 e.v. Sw.? Dit hoeft nog niet noodzakelijk het geval te zijn. Men neemt immers aan dat bepaalde activiteiten, die op zichzelf zowel het materieel als het moreel bestanddeel van het misdrijf opzettelijke slagen opleveren, toch niet strafbaar zijn ingevolge de artt. 398 e.v. Sw., omdat deze activiteiten door de wet zelf uitdrukkelijk of impliciet worden toegelaten of geduld (L. Dupont en R. Verstraeten, *o.c.*, p. 234, nr. 393).

11. Dit is meer bepaald het geval met :

– *Chirurgische ingrepen*. De chirurg brengt bij het uitvoeren van zijn ingreep gewild slagen en verwondingen toe aan de patiënt. Toch neemt men aan dat de wetgever dit toelaat door het organiseren van het medisch beroep zelf (Corr. Brussel, 27 september 1969, *Pas.*, 1969, III, 115; P. Arnou, «De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de geneesheer», in *o.c.*, p. 166-172);

– *Sportactiviteiten*. Ook hier neemt men aan dat in de regel sport als activiteit door de wetgever wordt geduld, ook al kunnen daarbij soms zware slagen opzettelijk worden toegebracht, zoals bij boksen of gevechtssporten (J.M. Poupart, «Homicide et lésions volontaires», in *Les Nouvelles, Droit pénal*, IV, nrs. 6753-6757; C.J. Vanhoudt en W. Calewaert, *Belgisch strafrecht*, II, tweede druk, p. 442-445, nrs. 887-891);

– *Ouderlijke bestraffingen*. Het uitoefenen van de ouderlijke macht zou het recht in zich houden om aan de kinderen bepaalde lichte vormen van lichamelijke slagen toe te brengen. Betwist wordt of een dergelijk tuchtigingsrecht ook bestaat voor leraars of opvoeders (J.M. Poupart, «Homicide et lésions volontaires», in *o.c.*, IV, nrs. 6758-6760).

12. Deze immuniteit vereist wel dat diegene die er zich beroept, binnen de toegelaten grenzen is gebleven van de activiteit, die door de wet wordt toegelaten of geduld. Aldus zal een geneesheer wel strafbaar zijn wegens opzettelijke slagen, wanneer hij experimenteel onderzoek uitvoert zonder voldoende curatief of preventief doel voor zijn patiënt (Corr. Charleroi, 29 maart 1983, *Rev. Rég.Dr.*, 1983, 248).

13. In deze zin zou men dan ook kunnen argumenteren dat het tatoeëren, als vorm van lichamelijke versiering, één van die door de wetgever gedulde activiteiten vormt, die aldus strafrechtelijke immuniteit geniet.

Tatoeëren blijkt historisch een belangrijke vorm van lichaamsversiering te zijn. Opgravingen tonen aan dat het in de oude culturen druk werd beoefend. In het Oude Rome was het zeer geliefd, maar onder invloed van het Christendom nam de praktijk af vanaf de vierde eeuw na Christus. Toch zou bv. onder de kruisvaarders de gewoonte bestaan hebben om hun reizen en heldendaden door tatoeages vast te leggen. In de laatste eeuwen is tatoeage in de Westerse cultuur afgenomen, in tegenstelling tot de meeste vreemde culturen, waar de praktijk onverminderd bleef bloeien. Volgens sommigen hangt dit samen met de opkomst van de mode, die bij de Westerse mens een verlangen naar afwisseling van lichaamsversiering zou hebben doen ontstaan, die onverenigbaar zou zijn met versiering door (blijvende) tatoeages. Ook in het Westen bleef tatoeage nochtans sterk verspreid in bepaalde groepen (bv. zeelieden). Dit bracht bij andere maatschappelijke groepen, waar de praktijk niet meer werd toegepast, een zekere negatieve ingesteldheid tegenover tatoeage mee. Toch zou men kunnen stellen dat zulks niet belet dat tatoeëren ook in onze cultuur nog steeds een maatschappelijk voldoende aanvaard fenomeen is gebleven om geacht te worden door de wet te worden geduld en hierdoor strafrechtelijke immuniteit te genieten.

14. Hetzelfde kan trouwens ook worden gezegd van bepaalde vormen van piercing, waarbij lichaamsdelen worden doorprikt of doorboord om versiering mogelijk te maken (bv. voor het dragen van juwelen).

Aldus mag men aannemen dat de juwelier die de oren van een meisje doorprikt ten einde oorkingen aan te brengen, geniet een strafrechtelijke immuniteit, hoewel hij hierdoor opzettelijk slagen of verwondingen toebrengt. Ook het doorboren van de neusvleugels om sieraden aan te brengen zal allicht nog onder deze immuniteit vallen, hoewel deze vorm van versiering in onze cultuur niet zo gebruikelijk is. De vraag kan wel worden gesteld of binnen onze huidige maatschappelijke opvattingen andere vormen van piercing immuniteit genieten. Men kan hier denken aan het doorboren van de lippen of aan erotisch getinte piercings op de borsten of de geslachtsdelen.

15. Problematisch zijn o.i. ook bepaalde vormen van lichaamsverminking, die in andere culturen nochtans algemeen als sieraad worden aanvaard. We denken aan het vervormen van de schedel, het inbinden van voeten, het uitrekken van de lippen door het plaatsen van houten plaatjes, enz. Normaal zouden wij geneigd zijn te stellen dat dergelijke vormen van «lichaamsversiering» in onze cultuur geen genade kunnen vinden en niet door de strafwet worden geduld.

Dit kan tot problemen leiden bij alhier gevestigde vreemdelingen wier cultuur dergelijke praktijken als normale vormen van lichaamsversiering kent en die zulks dan ook geenszins als strafbare feiten zullen ervaren.

16. De immuniteit van het tatoeëren (of piercen) verdwijnt niet omdat de tatoeage (of de piercing) onzorgvuldig zou zijn uitgevoerd en aldus verder lichamelijk leed zou hebben veroorzaakt, zoals allergie of ontstekingen. Een handeling, die op zichzelf geen opzettelijke slagen oplevert, kan dit ook niet worden omdat ze onzorgvuldig is uitgevoerd. Wel zal er sprake kunnen zijn van onopzettelijke slagen of verwondingen (art. 418 Sw.), voortvloeiende uit een gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg (cf. in de geneeskunde : P.

Arnou, «De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de geneesheer», in *o.c.*, p. 171, nr. 23).

Patrick Arnou

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 15 MEI 1991

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplas

Raadsheren: de hh. Luyckx en Renaers

Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven

Advocaat: mr. Van der Straten

Alcohol – Drankslijterij – Strafvervolgning

De strafvervolgning wegens het exploiteren van een drankslijterij is luidens art. 43 van het K.B. van 3 april 1953 en art. 281, § 2, van de Algemene wet inzake douane en accijnzen uitsluitend aan het Bestuur toevertrouwd als op de misdrijven slechts vermogensstraffen kunnen worden toegepast. Een hoger beroep van de procureur des Konings is derhalve niet ontvankelijk.

Belgische Staat t/ Op de B.

Overwegende dat het hoger beroep van de beklagde regelmatig is naar vorm en termijn; dat echter het hoger beroep van de procureur des Konings te Mechelen niet ontvankelijk is daar de strafvervolgning wegens het exploiteren van een drankslijterij luidens artikel 43 van het koninklijk besluit van 3 april 1953 en artikel 281, § 2 van de Algemene wet inzake douane en accijnzen uitsluitend aan het Bestuur toevertrouwd als op de misdrijven slechts vermogensstraffen kunnen worden toegepast;

Overwegende dat de verjaring van de strafvordering regelmatig werd gestuit door de oproeping van de zaak op de terechtzitting van 13 december 1990 voor dit Hof;

Overwegende dat de feiten van de telastlegging bewezen zijn gebleven bij de behandeling van de zaak ter terechtzitting en dat ze blijkbaar door de beklagde ook nooit werden betwist;

Overwegende dat de uitgesproken straf wettelijk is en de beslissing niet voor kritiek vatbaar is;

...

NOOT—Zie, in dezelfde zin, Hof Antwerpen, 22 mei 1981, *R.W.*, 1981-82, 2898, en de noot van A. Vandeplas; Cass., 23 oktober 1985, *R.W.*, 1986-87, 791; R. Janssens de Bisthoven, «Overwegingen omtrent de bestaffing van de sluikerij ter zake van douane», *R.W.*, 1959-60, 54.

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

2e KAMER – 8 NOVEMBER 1990

Voorzitter: de h. Boes

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Magerman en Jansen

Advocaten: mrs. Beuselinck loco Martens en Delwaide

Bescherming van het loon – Niet-betalen – Misdrijf – Schuld – Materieel feit

Aan de E.V.R.M.-verdragsregel dat een ieder die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, voor onschuldig wordt gehouden totdat zijn schuld volgens de wet wordt bewezen, wordt geen afbreuk gedaan doordat sociale misdrijven, waarvan het zedelijk bestanddeel de fout of de schuld is, wettig bewezen zijn door de materiële vaststelling van de bij de wet strafbaar gestelde feiten. De materiële feiten zijn, door hun omschrijving als misdrijf door de wet, in se foutief en leveren, behoudens een rechtvaardigingsgrond, de vereiste fout op.

V. t/ N.V. R.

Overwegende dat de oorspronkelijke vordering van appellant (...) *ex delicto* is ingesteld; dat, terwijl appellant aanvankelijk stelde dat zijn vordering op voortdurende misdrijven steunde, in een latere conclusie gesteld is dat de ingeroepen tekortkomingen t.z.v. verschuldigde betalingen geen voortdurende misdrijven zijn, maar een voortgezet misdrijf uitmaken, zodat, met toepassing van artikel 26 van de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering, de verjaring van de burgerlijke vordering op basis van dit voortgezet misdrijf pas vijf jaar na de voltooiing van de laatste tekortkoming bereikt is, mits geen feiten in aanmerking kunnen worden genomen die van de daaropvolgende gescheiden zijn door een langere periode dan de verjaringstermijn van de strafvordering (Dupont, L., «Het begrip voortgezet misdrijf en de problematiek van de verjaring van de burgerlijke rechtsvordering *ex delicto* m.b.t. het arbeidsovereenkomstenrecht», *Soc. Kron.*, 1988, 361; Arbrb. Brussel, 25 april 1988, *Soc. Kron.*, 1988, 376); dat deze verjaring van openbare orde is, zoals in het arrest van het Hof van Cassatie van 19 oktober 1987 is benadrukt;

Overwegende dat het regelmatig niet betalen door de werkgever, zijn aangestelden of lasthebbers, van de verschuldigde lonen, indexatieverhogingen, commissielonen, jaareindepremies en vakantie gelden, zonder enige rechtvaardiging in te roepen, een voortgezet misdrijf kan uitmaken; dat een voortgezet of collectief misdrijf (niet te verwarren met het voortdurend misdrijf) uit verscheidene gedragingen bestaat, die elk afzonderlijk als aflopende misdrijven strafbaar zijn, doch die geacht worden samen slechts één misdrijf uit te maken wegens de eenheid van misdadig opzet; dat de term «eenheid van misdadig opzet» in deze context niet dezelfde betekenis heeft als opzet in de zin van het vereiste morele bestanddeel van de intentionele misdrijven; dat met deze term met betrekking tot het collectief of voortgezet misdrijf de onderlinge verbondenheid van de verschillende strafbare handelingen door een eenheid van doel of verwezenlijking is bedoeld, in die zin dat deze verschillende strafbare gedragingen als één complexe gedraging en als dusdanig als één feit dienen te worden beschouwd;

Vordering «*ex delicto*»

Overwegende dat appellant het bewijs moet leveren dat een aangestelde of lasthebber (eventueel een orgaan van de vennootschap) van geïntimeerde de aangevoerde misdrijven heeft gepleegd en appellant daardoor de opgevorderde schade ten belope van 5.735.989 fr. heeft geleden (jaren 1954-1978);

Overwegende dat het niet betalen door de werkgever, zijn aangestelde of lasthebber, op de hiertoe door de wet bepaalde tijdstippen van het op gezette tijden verschuldigde loon een misdrijf is luidens de artikelen 9 en 42, 1°, van de Loonbeschermingswet 1965; dat vóór de inwerkingtreding van deze wet het niet betalen van het verschuldigde loon door de werkgever, zijn lasthebbers of aangestelden, strafbaar was gesteld door artikel 10 van de wet van 16 augustus 1887 tot regeling van de uitbetaling der bezoldiging van de bij een arbeidsovereenkomst verbonden werknemers;

Overwegende dat het niet betalen door de werkgever, zijn aangestelde of lasthebber, van de in een algemeen verbindend verklaarde C.A.O. bepaalde minimumlonen en indexatieverhogingen insgelijks een misdrijf is op basis van artikel 56, 1°, van de C.A.O.-wet van 5 december 1968; dat vóór de inwerkingtreding van deze wet dergelijke inbreuken op algemeen verbindend verklaarde C.A.O.'s strafbaar waren gesteld door artikel 16 van de besluitwet van 9 juni 1945 tot vaststelling van het statuut van de paritaire comités;

Overwegende dat, luidens artikel 54, 2°, van het K.B. van 28 juni 1971 houdende aanpassing en coördinatie van de wetbepalingen betreffende de jaarlijkse vakantie van de werknemers, aan de werkgever, zijn aangestelden of lasthebbers die niet of niet binnen de voorgeschreven termijn of volgens de reglementaire modaliteiten het verschuldigde vakantiegeld hebben betaald, strafrechtelijke sancties kunnen worden opgelegd; dat vóór de inwerkingtreding van deze wet deze tekortkomingen, gepleegd door dezelfde personen, strafbaar waren gesteld door artikel 59 van het K.B. van 9 maart 1951 tot coördinatie der wetten en besluitwetten betreffende het jaarlijks verlof der loonarbeiders en door artikel 69 van het K.B. van 5 april 1958 tot vaststelling van de algemene modaliteiten van uitvoering van de wetten betreffende het jaarlijks verlof der loonarbeiders;

Overwegende dat voormelde misdrijven slechts als bewezen kunnen worden verklaard als het moreel bestanddeel aanwezig is, namelijk de schuld of de fout van de dader; dat voor deze misdrijven niet vereist is dat de dader opzettelijk heeft gehandeld; dat bij deze niet-opzettelijke misdrijven de vervolgende partij of de partij die op het misdrijf steunt, de materialiteit van de feiten moet bewijzen; dat, wanneer dit bewijs is geleverd, de schuld van de dader vermoed wordt; dat, indien de dader een omstandigheid inroept die zijn fout zou uitsluiten, hij dit wettelijk vermoeden dient om te werpen (Cass., 20 september 1954, *Arr. Cass.*, 1955, 14); dat, wanneer de werkgever, aangestelde of lasthebber een grond van rechtvaardiging inroept, zoals bijvoorbeeld overmacht, en wanneer deze bewering niet ontbloomt is van elk element van geloofwaardigheid, het openbaar ministerie of de partij die het misdrijf aanvoert, hoort de onjuistheid van deze bewering te bewijzen (Cass., 24 juni 1957, *Arr. Cass.*, 1957, 900, met noot);

Overwegende dat artikel 6.2 van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens bepaalt dat een ieder die wegens een strafbaar feit vervolgd wordt, voor onschuldig wordt gehouden totdat zijn schuld volgens de wet bewezen wordt; dat aan deze verdragsregel geen afbreuk wordt gedaan door te oordelen dat de sociale misdrijven, waarvan het zedelijk bestanddeel de fout of de schuld is, wettig bewezen zijn door de materiële vaststelling van de bij de wet strafbaar gestelde feiten; dat dit niet wil zeggen dat het misdrijf wettig bestaat door het enkele materiële bestaan

van die feiten; dat men zich also enkel uitspreekt over de wijze waarop die misdrijven moeten worden bewezen; dat de materiële feiten in dit verband, door hun omschrijving als misdrijf door de wet, in se foutief zijn, zodat, behoudens een rechtvaardigingsgrond, die handelingen of verzuimen de vereiste fout opleveren;

...

ARRONDISSEMENTSRECHTBANK TE GENT

27 MEI 1991

Voorzitter: de h. Matthys

Rechters: de hh. De Schrijver en Remue

Openbaar ministerie: de h. Dubrulle

Advocaten: mrs. Dewever en De Groote

Burgerlijke rechtspleging – Dagvaarding – Nietigheid – Vordering – Toelaatbaarheid – Voorafgaande beslissing – Verwijzing naar arrondissementsrechtbank.

Alvorens de zaak naar de arrondissementsrechtbank te verwijzen, moet de geadieerde rechter zich uitspreken over de nietigheid van de dagvaarding en de toelaatbaarheid van de vordering.

S. t/ S. en D.

Overwegende dat eiser bij gerechtsdeurwaardersexploot van 25 juni 1990 de verweerders voor de Vrederechter te Deinze heeft doen dagvaarden om «gedaagden zich solidairlijk te zien en te horen veroordelen om te betalen aan verzoeker de som van 519.108 frank, met de vergoedende rente, de rechterlijke rente en de kosten van het geding» omdat «zij een fout begingen door dit goed onder zich te houden hoewel zij hiertoe geen recht hadden en zij dan ook gehouden zijn de schade te vergoeden die verzoeker leed»;

Overwegende dat er voorts sprake is van een vonnis van de Vrederechter te Deinze gewezen op 22 oktober 1986, na hoger beroep bevestigd, waarbij de door eiser aan verweerders gedane opzegging «geldig werd verklaard en gezegd dat die uitwerking zou hebben op 1 februari 1987»;

Overwegende dat de verweerders bij conclusie van 11 december 1990 primair een exceptie van *obscuri libelli* en de nietigheid van de dagvaarding opwierpen, omdat in de dagvaarding niet bepaald werd welke fout bedoeld werd, een contractuele of een quasi-delictuele; dat ingevolge de rechtspraak van het Hof van Cassatie samenloop van beide soorten aansprakelijkheid verboden was en, bij afwezigheid van keuze door eiser, zij hun verdediging niet konden voorbereiden;

Overwegende dat zij daarbij subsidiair van oordeel waren dat niet de vrederechter doch de rechtbank van eerste aanleg volstrekt bevoegd was om kennis te nemen van het geschil;

Overwegende dat eiser in zijn conclusie van 31 december 1990 meent dat de dagvaarding duidelijk vermeldt dat er schadevergoeding verschuldigd is, omdat de verweerders, als pachters het goed dat zij van eiser huurden vanaf 1 februari 1987 te zijner beschikking moesten stellen en dit slechts op

4 mei 1990 gedaan hebben; dat also hun contractuele fout en de door eiser geleden schade vaststond;

Overwegende dat de verweerders bij conclusie van 12 februari 1991, met verwijzing naar rechtspraak en rechtsleer, oordeelden dat een nietige dagvaarding «niet kan worden rechtgezet door een latere toelichting bij conclusie»; dat het juist is, zoals eiser in zijn conclusie aanvoert, dat, indien het om een pachtovereenkomst zou gaan, de vrederechter volstrekt bevoegd is; dat die rechtsgrond echter niet in de inleidende akte werd ingeroepen;

Overwegende dat zij voorts, met aanhaling uit vroegere vonnissen van de vrederechter, menen dat het niet gaat om een pachtovereenkomst, en bij tegeneis de ten onrechte betaalde pachtgelden terugvorderen, en 25.000 frank schadevergoeding vragen wegens tergend en roekeloos gedrag;

Overwegende dat, bij conclusie van 20 februari 1991, eiser meent dat het hetzij over een pachtovereenkomst hetzij over een bezit zonder titel of recht gaat, betwistingen die tot de bevoegdheid van de vrederechter behoren; dat hij dan ook, aangezien hieromtrent betwisting bestaat, de verwijzing naar de arrondissementsrechtbank vraagt;

Overwegende dat, in een laatste conclusie van 1 maart 1991, de verweerders laten gelden dat eiser «toch eens moet weten wat hij wil; dat hij de verwijzing naar de arrondissementsrechtbank vraagt, hoewel zij, althans niet primair, «de onbevoegdheid van de vrederechter hebben opgeworpen»;

Overwegende dat de vrederechter trouwens, volgens hen, niet in staat is zijn bevoegdheid te beoordelen daar eiser nu eens stelt dat het een pachtovereenkomst is zodat de vrederechter wel bevoegd zou zijn en dat later beweert dat het om een bezetting zonder recht noch titel zou kunnen gaan zodat de vrederechter niet bevoegd zou zijn; dat de arrondissementsrechtbank het probleem van de bevoegdheid evenmin zou kunnen oplossen;

Overwegende dat verweerders stellen dat «het logische en enig mogelijk gevolg de nietigverklaring van de dagvaarding is»;

Overwegende dat de vrederechter bij vonnis van 20 maart 1991 heeft beslist, gelet op artikel 661 van het Gerechtelijk Wetboek, de zaak naar de arrondissementsrechtbank te verwijzen, daar de verweerders hem onbevoegd verklaren en «aanlegger dientengevolge verwijzing naar de arrondissementsrechtbank vordert»;

Overwegende dat voormeld artikel 661 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat de griffie het dossier van de rechtspleging zendt aan de griffie van de rechter naar wie de zaak verwezen is; dat de verwijzing naar de arrondissementsrechtbank moet geschieden op grond van artikel 639 of 640 van het Gerechtelijk Wetboek;

Overwegende dat uit de motivering van het vonnis van de vrederechter mag worden besloten dat hij uitspraak deed met toepassing van artikel 639 van het Gerechtelijk Wetboek; dat artikel 639, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat, wanneer de bevoegdheid van de rechter voor wie de zaak aanhangig is, betwist wordt, de eiser vóór de sluiting van de debatten de verwijzing naar de arrondissementsrechtbank kan vorderen;

Overwegende dat de verweerders primair de nietigheid van de dagvaarding doch niet de onbevoegdheid van de vrederechter hebben opgeworpen; dat zij dit duidelijk in hun conclusie van 1 maart 1991 hebben gesteld;

Overwegende dat de vrederechter dan ook de zaak niet met toepassing van artikel 639 van het Gerechtelijk Wetboek naar de arrondissementsrechtbank kon verwijzen;

Overwegende dat daarbij, volgens een deel van de rechtspraak, de geadieerde rechter trouwens eerst de toelaatbaarheid van de vordering vóór de volstreckte bevoegdheid moet onderzoeken (Gent, 14 maart 1983, *R.W.*, 1984-85, 690; Arrondrb. Gent, 24 september 1990, *A.R.* nr. 19/90, onuitg.; anders: Antwerpen, 25 mei 1983, *R.W.*, 1983-84, 2554, met noot Laenens, J.; Arbrb. Brussel, 4 december 1973, *J.T.*, 1974, 103; Broeckx, K., «De vicieuze regeling van bevoegdheidsgeschillen», *T. Vred.*, 1989, 227 e.v.; Gutt, E. en Linsmeau, J., *R.C.J.B.*, 1982, 221, nr. 34; Laenens, J., *T.P.R.*, 1979, 253, nr. 3);

...

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 16 april 1991

Verkeer — Richtingsverandering — Naar links afslaan onder dekking van groen licht — Tegenligger die door het rode licht rijdt — Verplichting aan tegenliggers voorrang te verlenen — Niet toepasselijk

«Overwegende dat de appelrechters (Corr. Antwerpen, 31 mei 1990) om eiser te veroordelen ervan uitgaan dat — welke ook de stand van de verkeerslichten geweest moge zijn en dus zelfs indien voor verweerster het licht op rood stond, welke mogelijkheid zij niet uitsluiten — Eiser in elk geval toch krachtens artikel 19.4 van het Wegverkeersreglement voorrang moest verlenen aan verweerster die voor hem geen onvoorzienbare hindernis opleverde;

«Overwegende dat naar luid van artikel 6.2 van het Wegverkeersreglement de verkeerstekens gaan boven de verkeersregels; dat daaruit volgt dat indien voor eiser het groene licht brandde en voor verweerster het licht op rood stond, artikel 19.4 van het Wegverkeersreglement geen toepassing kan vinden;

«Overwegende dat de appelrechters door eiser te veroordelen als gezegd terwijl er twijfel bestaat over de stand van de verkeerslichten hun beslissing niet naar recht verantwoordt.»

(Voorzitter: de h. D'Haenens — Rapporteur: de h. De Peuter — Openbaar ministerie: de h. Tillekaerts — In de zaak: M. e.a. t/ S.)

NOOT — Zie Cass., 6 november 1990, *R.W.*, 1990-91, 1034.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 2 mei 1991

Verzekering — Motorrijtuigen — Vordering van benadeelde tegen verzekeraar — Verjaring — Niet volgens wet van 17 april 1878, maar volgens art. 10 van de wet van 1 juli 1956

Het bestreden arrest (Hof Gent, 17 april 1987) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat het Benelux-Gerechtshof, uitspraak doende op de bij arrest van 6 april 1989 gestelde vraag, in zijn arrest van 21 december 1990 voor recht verklaart: 'De benadeelde verbeurt zijn in artikel 6 van de Gemeenschappelijke Bepalingen bedoelde eigen vordering die met toepassing van artikel 10 van dezelfde bepalingen nog niet verjaard is, niet doordat zijn civielrechtelijke vordering tegen de aansprakelijke met toepassing van de nationale wetgeving verjaard zou zijn';

«Overwegende dat reeds in 's Hofs arrest van 6 april 1989 is vastgesteld dat uit het bestreden arrest blijkt dat te dezen de termijn bedoeld in artikel 26 van de wet van 17 april 1878 voor verstreken wordt gehouden, terwijl de termijn bedoeld in artikel 10 van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen het nog niet zou zijn;

«Dat het bestreden arrest, in zoverre het de vordering van eiser tegen verweerster, verzekeraar van verweerder, afwijst op grond dat ze krachtens de wet van 17 april 1878 verjaard is, en het aldus de toepassing van artikel 10 van de wet van 1 juli 1956 uitsluit, daardoor deze laatste wetsbepaling schendt.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Soetaert – Openbaar ministerie: de h. Janssens de Bisthoven – Advocaten: mrs. Bützler en De Gryse – In de zaak: L.C.M. t/ D. en N.V. V.)

NOOT – Zie Benelux-Gerechtshof, 21 december 1990, *R.W.*, 1990-91, 1082, met conclusie van advocaat-generaal Lenaerts; Cass., 20 maart 1991, *R.W.*, 1991-92, 157.

Hof van Cassatie (3e Kamer), 3 juni 1991

Verjaring – Dagvaarding waarin werknemer kiest voor uitvoering en ontbinding van de arbeidsovereenkomst, met voorbehoud voor vordering wegens beëindiging – Bij conclusie later ingestelde vordering tot betaling van opzeggingsvergoeding – Geen stuiting door de dagvaarding

Het bestreden arrest (Arbh. Brussel, 15 juni 1990) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat de dagvaarding de verjaring stuit voor de in de dagvaarding vervatte vordering alsook voor de vorderingen die daarin virtueel begrepen zijn;

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat verweerder bij dagvaarding van 4 januari 1988 'het volgende vordert: 1° te doen vaststellen en voor recht te zeggen dat hij vanaf 16 september 1987 niet langer arbeidsongeschikt is, 2° bijgevolg (eiseres) te horen veroordelen om haar contractuele en wettelijke verplichtingen te zijnen aanzien uit te voeren door hem de overeengekomen arbeid te verschaffen en hem het overeengekomen loon te betalen, 3° (eiseres) te horen veroordelen om hem voor de periode van 15 september 1987 tot 31 december 1987 achterstallig loon te betalen ten bedrage van 350.000 frank onder voorbehoud van een nadere bepaling van dit bedrag bij de verdere behandeling van de zaak, 4° (eiseres) bovendien te horen veroordelen om hem het nog te vervallen loon vanaf 1 januari 1988 te betalen ten

bedrage van een maandelijks geldsom van 100.000 frank onder voorbehoud van een nadere bepaling van dit bedrag bij de verdere behandeling van de zaak, 5° hem akte te horen verlenen van het feit dat hij, indien (eiseres) haar verplichtingen te zijnen aanzien niet uitvoert binnen vijftien dagen na de betekening van het te wijzen vonnis, zich gerechtigd zal achten de niet-uitvoering van de contractuele verplichtingen door de vennootschap te zijnen aanzien te beschouwen als een beëindiging van de tussen de partijen bestaande arbeidsovereenkomst ten nadele van de vennootschap, 6° bovendien de vennootschap te horen veroordelen tot de wettelijke en gerechtelijke interesten alsook tot de kosten, met inbegrip van de rechtsplegingsvergoeding';

«Overwegende dat hieruit blijkt dat verweerder had gekozen voor de uitvoering van de tussen hem en zijn werkgever bestaande arbeidsovereenkomst en voor de ontbinding van die overeenkomst indien de werkgever zijn verplichtingen niet zou uitvoeren binnen vijftien dagen na het te wijzen vonnis;

«Dat in die vorderingen noch expliciet noch impliciet een vordering begrepen is tot betaling van een compensatoire opzeggingsvergoeding wegens beëindiging van een arbeidsovereenkomst die voor de dagvaarding zou hebben plaatsgehad;

«Dat het in het exploit gemaakte voorbehoud van het recht om later een rechtsvordering wegens beëindiging van de arbeidsovereenkomst in te stellen niet als een grond tot sluiting van die rechtsvordering kan worden aangemerkt;

«Dat het arbeidshof, door te beslissen dat de vordering tot betaling van een compensatoire opzeggingsvergoeding die was ingeleid bij wege van een conclusie, neergelegd op 7 januari 1989, dus meer dan één jaar na de beëindiging van de arbeidsovereenkomst die volgens het arrest heeft plaatsgehad op 21 oktober 1987, niet verjaard was, op grond dat zij begrepen was in de vordering, ingesteld bij de dagvaarding van 4 januari 1988 die de verjaring ervan had gestuit, de artikelen 2244 van het Burgerlijk Wetboek en 15 van de wet betreffende de arbeidsovereenkomsten schendt.»

(Voorzitter: de h. Marchal – Rapporteur: mevr. Charlier – Openbaar ministerie: de h. Leclercq – Advocaten: mrs. Kirkpatrick en Bützler – In de zaak: N.V. U. t/ B.)

NOOT – De conclusie van het openbaar ministerie zal t.z.t. gepubliceerd worden in de *Pasicrisie*.

Hof van Cassatie (2e Kamer), 5 juni 1991

Wegverkeer – Voorrang – Van rechts uit een wandelstraat komende bestuurder

Eisers middel tegen het bestreden vonnis (Corr. Namen, 23 oktober 1990) wordt om de volgende redenen afgewezen:

«Overwegende dat de voorrangsplicht als bedoeld in artikel 12.3.1 van het Wegverkeersreglement een algemene strekking heeft en losstaat van het rijgedrag van de voorrangsgerechtigde bestuurder, voor zover de nadering van laatstgenoemde kan worden voorzien;

«Overwegende dat het vonnis eiser veroordeelt wegens overtreding van die wettelijke bepaling op grond dat «niet kan worden ontkend dat een voor het verkeer opengestelde

voetgangersstraat, zoals de rue du Collège (waaruit verweerder gereden kwam), een openbare weg is; dat de rechter op onaantastbare wijze en in feite oordeelt of een gedeelte van de openbare weg ingericht is voor het verkeer en als een rijbaan moet worden aangemerkt; dat zulks klaarblijkelijk te dezen het geval is; dat aldus de regels betreffende de voorrang van rechts van toepassing zijn»;

«Dat het vonnis op de conclusie van eiser, ten betoge dat verweerder een maneuver in de zin van artikel 12.4 van het Wegverkeersreglement uitvoerde toen hij een voetpad overstak om te komen op de straat waar het ongeval zich voerde, en dat hij aldus voorrang moest verlenen aan de overige weggebruikers antwoordt «dat een maneuver (een rijbeweging) impliceert die hinder kan veroorzaken voor het verkeer en met een belangrijke richtingverandering gepaard kan gaan; dat zulks te dezen niet het geval is; dat, wat (eiser) een voetpad noemt een voortzetting lijkt te zijn van de (door verweerder) gevolgde rijbaan en dat de toegang tot die rijbaan trouwens vergemakkelijkt wordt door de aanwezigheid van een verlaagde trottoirband; dat bovendien noch de snelheid (van verweerder) noch zijn positie op de rijbaan van die aard waren dat zijn nadering niet kon worden voorzien»;

«Overwegende dat het vonnis, door aldus op grond van die vaststellingen en overwegingen te beslissen dat verweerder, gelet op de omstandigheden van deze zaak, geen maneuver uitvoerde en dat eiser hem voorrang verschuldigd was krachtens artikel 12.3.1 van het Wegverkeersreglement, regelmatig met redenen is omkleed en naar recht is verantwoord.»

(Voorzitter: de h. Stranard – Rapporteur: de h. Simonet – Openbaar ministerie: mevr. Liekendael – Advocaat: mr. Kirkpatrick – In de zaak: M. t/ B.)

Hof van Cassatie (3e Kamer), 10 juni 1991

Inkomstenbelastingen – Onroerende voorheffing – Opdecimen voor provincie en gemeente – Art. 297bis W.I.B. – N.M.B.S. – Vrijstelling

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 12 februari 1990) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat de bepaling van artikel 297bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, krachtens welke de administratie of instelling belast met het beheer van een goed van de Staat verantwoordelijk is voor de betaling van de onroerende voorheffing die op dat goed betrekking heeft, er niet aan in de weg staat dat eiseres van de betaling van opcentiemen op de voorheffing wordt vrijgesteld;

«Dat die bepaling niet toepasselijk is op eiseres, bij wie de Staat het genot en recht van exploitatie van onroerende goederen heeft ingebracht en die over die goederen een beschikkingsrecht bezit, zodat zij die goederen niet beheert voor rekening van de Staat;

«Overwegende dat het arrest, dat oordeelt dat eiseres aanvullende opcentiemen op de onroerende voorheffing moet betalen voor rekening van de Staat, artikel 297bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen schendt.»

(Voorzitter: de h. Rauws – Rapporteur: de h. Verougstraete – Openbaar ministerie: de h. Lenaerts, procureur-

generaal – Advocaten: mrs. Gérard en Claeys Bouuaert – In de zaak: N.M.B.S. t/ Belgische Staat)

BOEKEN

C.P.J. GOORDEN, **Rechtsbevoegdheid in het bestuursrecht. Een rechtsvergelijkende studie naar het bevoegdheidsvraagstuk in het bestuursrecht**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1990, 351 pp.

In de nochtans vrij omvangrijke Nederlandse bestuursrechtelijke literatuur staat het begrip «bestuursorgaan» – vgl. met het Belgische begrip «administratieve overheid» (art. 14, gec. wetten op de Raad van State) – zeker niet voorop. Het proefschrift waarop de auteur tot doctor promoveerde aan de K.U.Brabant (Tilburg) voorziet dan ook in een nuttige aanvulling.

Van rechtsbevoegdheid in het bestuursrecht is sprake als «een persoon of college op directe of indirecte wijze aan een wettelijk voorschrift de bevoegdheid ontleent om in het kader van de uitoefening van een bestuurstaak voor andere rechtssubjecten bindende besluiten te nemen» (p. 3).

Als uitgangspunt neemt de auteur het bestuursorganisatierecht. Naast een algemene inleiding, bevat het proefschrift drie delen:

- deel A: een analyse van het begrip rechtsbevoegdheid in het Nederlandse bestuursrecht en de praktische toepassing daarvan;
- deel B is rechtsvergelijkend en behelst een beschrijving van de Duitse en de Franse bestuursorganisatie; zoals veelal in Nederlandse proefschriften, blijft België buiten beschouwing;
- deel C is dan een samenvatting, conclusies en aanbevelingen.

De meeste van die aanbevelingen zullen vlot instemming verkrijgen, komen zelfs als evident voor; aldus bijvoorbeeld:

- gelet op de in de jurisprudentie gesignaleerde – (lees: in de rechtspraak aangewezen) – onduidelijkheden m.b.t. het gebruik van de rechtsfiguren delegatie en mandaat verdient het aanbeveling om bij herziening van de bestaande wetgeving en bij het ontwerpen van nieuwe wetgeving aandacht te besteden aan de algemene regels betreffende de bevoegdheidstoedeling aan publiekrechtelijke rechtssubjecten (p. 313);

- aan de administratieve rechter zou expliciet de opdracht moeten worden gegeven een onderzoek in te stellen naar de rechtsbevoegdheid van het publiekrechtelijk rechtssubject, voordat tot de inhoudelijke beoordeling van een besluit wordt overgegaan (p. 316);
- ten behoeve van de duidelijkheid betreffende de rechtsbevoegdheid zou de administratieve rechter... de bevoegdheidsvraag als een zelfstandig toetsingscriterium dienen te onderzoeken (p. 323).

L.P.S.

H. SINGER-DEKKER, **Justitiële documentatie en de verklaring omtrent het gedrag**, Studiepockets strafrecht nr. 1, Uitgave W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1991, 160 pp.

De auteur, Hannie Singer-Dekker, is emerita hoogleraar strafrecht en strafvordering aan de Rijksuniversiteit te Groningen. In 1980 promoveerde zij aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen cum laude op het proefschrift *Justitiële documentatie en antecedentenonderzoeken*.

De registratie en het opslaan van persoonsgegevens met een uitgesproken negatieve inhoud kan funeste gevolgen hebben voor de justitiabele. Over het gebruik en de aanwending van deze data bestaat in Nederland sedert 1959 een tamelijk uitgebreid complex van regelingen, die ten dele vastliggen in de Wet op de justitiële documentatie en op de verklaringen omtrent het gedrag van 15 augustus 1955 (de «Wet JDVG»). De wet trad in werking op 1 januari 1959.

De auteur beoogt met haar werk de lezer op de hoogte te stellen van de regels zoals ze thans bestaan, afgezien van hun juistheid of toepassing. Zij hoopt hiermee enige klaarheid te scheppen in de grote verwarring die over het bestaan en de inhoud van die regels heerst.

In het eerste deel geeft mr. Singer-Dekker een omschrijving van de begrippen «verklaring omtrent het gedrag» en «justitiële documentatie». Wij onthouden hieruit dat de gedragsverklaring wordt afgegeven door de burgemeester op basis van gegevens die bij de justitiële documentatiedienst bekend zijn. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van de geschiedenis van de gedragsverklaring tot 1896, de ontwikkeling van de registratie van strafrechtelijke gegevens tot 1954 en de gedragsverklaring in de periode 1896 tot 1954.

In het tweede deel gaat de auteur uitvoerig in op de regeling sinds het in werking treden van de wet op de justitiële documentatie en op de verklaringen omtrent het gedrag. Van een veroordeling wegens overtreding wordt slechts dan een strafblad aangelegd indien een vrijheidsstraf is opgelegd (p. 26). Het systeem van de Wet JDVG is dat de rehabilitatietermijn principieel vier jaar bedraagt. Een strafblad wordt verwijderd na verloop van acht jaar bij alle veroordelingen waarbij een gevangenisstraf of plaatsing in een rijkswerk-inrichting is opgelegd (art. 7, lid 2, Wet JDVG).

De Wet JDVG schrijft vrij nauwkeurig voor waarop de burgemeester mag letten als hij een verklaring over het gedrag behandelt (art. 27 wet JDVG). Hij kan zich laten adviseren door gemeentelijke commissies van advies of, bij ontstentenis, via de Reclassering. De burgemeester beschikt over dertig dagen om te beslissen over een verklaring over het gedrag. De termijn kan maximaal tot tweemaal dertig dagen worden verlengd (art. 29 Wet JDVG).

De betrokkene kan binnen veertien dagen na ontvangst van de weigering een klaagschrift indienen bij de griffie van de arrondissementsrechtbank (art. 30, lid 1, Wet JDVG). De beroepsprocedure wordt uitvoerig in de wet geregeld.

Het algemeen documentatieregister (het AD) is een register voor intern gebruik en de inhoud kan dan ook bij een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) worden vastgesteld.

Art. 11 van de Wet JDVG bepaalt aan welke instanties de justitiële documentatiedienst inlichtingen verstrekt. Als zodanig heeft de politie geen recht op de gegevens uit de justitiële documentatie (p. 83). In het Besluit inlichtingen justitiële documentatie van 1958 worden op gedetailleerde wijze de instanties aangeduid die recht hebben op inlichtingen uit het AD. De Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) en Militaire Inlichtingendienst (MID) hebben een meer omvattend recht op inlichtingen in verband met benoeming en ontslag van hun personeel. De Wet JDVG regelt niets omtrent de politieregisters. De Wet persoonsregistraties kent het recht van de belanghebbende op kennisneming en verbetering van zijn gegevens (artt. 28 e.v. Wet pers.reg.). Dit inzage- en correctierecht vormt het vierde deel van de studie.

In een slotbeschouwing is de auteur van oordeel dat het aantal uitzonderingen op het beginsel dat over criminele antecedenten uitsluitend langs de omweg van de verklaring over het gedrag inlichtingen mogen verstrekken, aanzienlijker is geworden dan verwacht. De ingevoerde waarborgen hebben slechts zeer ten dele aan hun doel beantwoord. Geen wettelijke regeling, hoe goed bedoeld ook, kan ongewenst gebruik van strafrechtelijke gegevens geheel voorkomen. Volgens de auteur is de Wet JDVG al bij al een bijzonder stuk moderne wetgeving gebleken.

Voor de verduidelijking geeft mr. Singer-Dekker een globale schets van de wet politieregisters en het besluit politieregisters.

De studie van prof. mr. H. Singer-Dekker heeft de grote verdienste dat zij op een bevattelijke en heldere manier een overzicht en inventarisatie geeft van de bestaande regeling inzake de toegang tot, en openbaarmaking van, de gegevens uit de justitiële documentatie. Een artikelen-, personen- en zakenregister biedt een degelijke leidraad tot verdere studie. De toegevoegde lijst van afkortingen vergemakkelijkt de toegankelijkheid van het werk voor niet-Nederlandse juristen. Het voorwoord werd geschreven door prof. mr. W.H.A. Jonkers.

J. Luyckx

L. VAN HOESTENBERGHE (red.), **Student en recht. Sociale en juridische gids voor de student hoger onderwijs**, Acco, Leuven - Amersfoort, 1991, 323 pp., 685 fr. (480 fr. voor Acco-aandeelhouders).

In 1988 gaf L. Van Hoestenbergh (red.) bij de uitgeverij Acco het boek *Student en recht* uit (zie een korte bespreking in *R.W.*, 1988-89, 375). Het had blijkbaar veel succes. In 1989 kwam er een tweede

druk. In 1991 verschijnt een tweede herziene en vermeerderde uitgave. Het succes van de eerste uitgave was verdiend. Tegen een ook voor een student betaalbare prijs werd heel wat nuttige informatie verstrekt over allerhande problemen waarmee een student kan worden geconfronteerd.

In de tweede uitgave worden grosso modo dezelfde problemen aangesneden. Ook nu krijgt men informatie over de mogelijkheden die er zijn om de studie te financieren, over de rechtspositie van de student bijvoorbeeld ten aanzien van zijn examinator, over ziekten en ongevallen waar een student slachtoffer of oorzaak van kan zijn, over de huisvestingsproblematiek van studenten, over de complicaties van de dienstplicht, over de jobstudent, over de Belgische student in het buitenland of de buitenlandse student in België en ten slotte over de overgang van de studietijd naar het beroepsleven.

De tweede uitgave brengt op de eerste plaats een actualisering van de verschillende onderwerpen. Zo'n actualisering is jammer genoeg op regelmatige tijdstippen nodig. Het gaat nu eenmaal om materies die nogal aan wijzigingen onderhevig zijn. En het boek is actueel. Het voor de studietoelagen belangrijke besluit van de Vlaamse Executieve van 24 juli 1991 is er al in verwerkt.

De tweede uitgave is echter veel meer dan alleen maar een actualisering. Sommige vraagstukken worden veel uitgebreider dan in de eerste uitgave behandeld. Een voorbeeld ervan is het deel «Onderhoudsplicht van de ouders en tussenkomst van het O.C.M.W.». Sinds de verlaging van de meerderjarigheid van 21 tot 18 jaar is het belang van dit probleem sterk toegenomen. Terecht wordt er in de tweede uitgave meer aandacht aan besteed. Onder invloed van *Erasmus* en andere Europese programma's is de uitwisseling van studenten tussen onderwijsinstellingen in verschillende landen sterk toegenomen. Opnieuw wordt erop ingespeeld door meer dan in de eerste uitgave aandacht te besteden aan de situatie van de Belgische student in het buitenland en de buitenlandse student in België.

In de tweede uitgave worden de problemen ook op een andere manier benaderd. Meer dan bij de eerste uitgave is voor het behandelen van de verschillende problemen een beroep gedaan op rechtsgeleerden die als specialisten in de betrokken domeinen kunnen worden beschouwd. De wetenschappelijke waarde van de uitgave is ongetwijfeld verhoogd. Een uitgebreider voetnotenarsenaal geeft de mogelijkheid om de verkregen informatie op haar juistheid te toetsen. Zo nodig vergemakkelijkt het verdere uitdieping.

Verheugend is dat de praktische bruikbaarheid niet opgeofferd wordt aan de wetenschappelijkheid. Alle teksten zijn vooraf doorgenomen door personen die dagdagelijks met de behandelde problematiek geconfronteerd worden. Zij waakten ervoor dat vragen die in de praktijk leven, aan bod komen en een praktisch toepasbaar antwoord krijgen. Ook het trefwoordenregister is uitgebreider dan in de eerste uitgave.

Wetenschappelijk verantwoord en praktisch bruikbaar, het kan niet van elke uitgave gezegd worden.

Othmar Vanachter

Antidorum. Liber amicorum mr. F.B. Keulen, Zwolle, Tjeenk Wilink, 1990, IX + 224 pp.

1. In dit liber amicorum aangeboden aan de Utrechtse advocaat Keulen naar aanleiding van zijn afscheid van de balie, komen diverse disciplines aan bod. Niet alleen juridische, maar ook bijdragen van een eerder theologische, filosofische of historische inslag werden in deze zeer gevarieerde feestbundel opgenomen. Een thematische in plaats van de gevolgde alfabetische rangschikking van de artikelen op naam van de auteur, had het boek overzichtelijker en gebruiksvriendelijker gemaakt.

2. De plastische titel «Koude uitsluiting of hete brij» (pp. 61-71) duidt op de nog steeds actuele discussie in het Nederlandse familierecht omtrent de onbillijkheid van de scheiding van goederen bij echtscheiding voor de echtgenoot die heeft meegewerkt in het beroep van de partner of zich heeft ingezet in het huishouden en voor de kinderen heeft gezorgd. Deze wordt al te vaak met lege handen heengestuurd, omdat alle goederen zakenrechtelijk op naam van de andere echtgenoot staan. Terecht pleit de auteur voor het in rekening brengen van de verbintenisrechtelijke verhouding tussen de echtgenoten die wordt beheerst door de eisen van redelijkheid en

billijkheid en aldus kan leiden tot een vermogensverrekening tussen de onder scheiding van goederen gehuwde echtgenoten (cf. Verbeke, «Redelijkheid en billijkheid in het huwelijksvermogensrecht. Een rechtsvergelijkende benadering», *R.W.*, 1990-91, 1316-1318, nrs. 5-10, in het bijzonder nr. 10).

Interessant is ook de bijdrage waarbij wordt onderzocht of het arbeidsrecht voor de creatie van ontslagconvenanten in de leer kan gaan bij de in het Nederlandse familierecht klassieke figuur van de echtscheidingsconvenanten, waarbij partijen conventioneel de gevolgen regelen van een nog niet uitgesproken echtscheiding (pp. 139-147).

3. In een artikel over rechtersrecht in de gezondheidszorg (pp. 99-112) wijst de auteur op de toenemende rechtsvormende functie van de rechter in deze sector. Ook in ons land lijkt de rechter in dit verband een steeds belangrijkere rol op te eisen (zie Nijs, «Aesculaap geblinddoekt? Ontwikkelingen in het medisch recht», *Onze Alma Mater*, 1991, 230-239). Aan de hand van Nederlandse rechtspraak, onder meer inzake medische aansprakelijkheid, patiëntenrechten, euthanasie en onbevoegde uitoefening van de geneeskunde, wordt de wenselijkheid van *judge made law* in de gezondheidszorg onderzocht.

In een totaal ander perspectief wordt het rechtersrecht benaderd in de bijdrage over het recht in de onrechtvaardige Zuidafrikaanse apartheidssamenleving (pp. 21-30). De auteur stelt dat de rechter meestal niet inging tegen de parlementair goedgekeurde maar onrechtvaardige wetten. De rechtspraak had naar zijn oordeel beter kunnen doen. Ze had echter ook slechter kunnen doen. De rechtspraak heeft zich immers nooit geheel onderworpen aan de *rule of law* en heeft de principes van gerechtigheid en vrijheid die besloten liggen in de *Roman-Dutch common law* in zekere mate in leven gehouden.

Op het grensgebied van psychiatrie en strafrecht ligt de terbeschikkingstelling, een maatregel die de Nederlandse strafrechter kan opleggen in geval van een ernstig misdrijf waarbij de dader ten tijde van het plegen van het delict aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestesvermogens leed. In de bijdrage «Forensische psychiatrie en de vernieuwde terbeschikkingstelling» (pp. 113-122) worden de wijzigingen in dit verband in het Nederlandse recht sinds de wet van 1 september 1988 beschreven.

4. Een aantal artikelen behandelen problemen uit het economische recht, zoals bijvoorbeeld het vennootschapsrecht (Administratiekantoor en enquête-recht (pp. 9-19) en het faillissementsrecht (een internationaalprivaatrechtelijke bijdrage over de toestand van het Duitse faillissementsrecht (pp. 41-48), een artikel omtrent de zorgvuldigheid bij faillissementsaanvraag door de Nederlandse Ontvanger der Belastingen (pp. 81-88), en een bijdrage over gedeeltelijk gedekte hypothecaire vorderingen in een surséance van betaling (pp. 89-97)).

Daarnaast wordt ook aandacht besteed aan aspecten van het Nederlandse bewijsrecht (Twee rotte appels in de mand (pp. 49-59), huurrecht (Enkele aspecten van de problematiek met betrekking tot onderhoud en verbetering van woningen (pp. 199-214), administratief recht (Op kosten der overtredders (pp. 123-138) en mediarecht (Mediawetgeving: mislukte modificatie (pp. 73-80)).

5. Boeiend en fraai in kleur geïllustreerd, is het artikel over een reeks zeventiende-eeuwse Friese wandtegels die verschillende titels uit de Justiniaanse Digesten voorstellen (Palingenesia muralis (pp. 149-186)). In een andere bijdrage wordt een lans gebroken voor de klassieke vorming van jongeren (pp. 187-197). In «Natuurlijke waarheid en historische bepaaldheid annis 1940-1990» (pp. 1-8) roept de auteur de theologen op tot een multi-disciplinair onderzoek rond de holocaust en de universaliteit van het antisemitisme. Ten slotte is in deze feestbundel ook een bijdrage over kerkrecht opgenomen (pp. 31-40).

Alain Verbeke

MEDEDELINGEN

Rechterlijke macht in de volgende eeuw

De Nijmeegse bestuurs- en staatsrechtelijke vereniging Politikon organiseert op 26 november 1991 in het Café Trianon, Berg en Dalseweg 22, Nijmegen, een bijeenkomst over de reorganisatie van de rechterlijke macht en de gevolgen daarvan voor de administratieve rechtspraak.

Spreekers zijn prof. mr. J.C.M. Leijten (Hoge Raad) en mr. J.M. Polak (Raad van State) over «De rechterlijke macht in de volgende eeuw».

Handelspraktijken : de nieuwe spelregels tussen verkopers en consumenten

Het Verbond van Belgische Ondernemingen organiseert in samenwerking met de Belgische Organisatie voor de Internationale Kamer van Koophandel een informatievergadering over de wet van 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de consument.

De vergadering vindt plaats op 26 november 1991 om 14u30 in de lokalen van de V.B.O., Ravensteinstraat 4, 1000 Brussel (tel. 02/515.08.57; fax: 02/515.09.99).

Colloquium «Naar een algemeen kaderdecreet inzake milieuhygiëne»

Het Seminarie voor Milieurecht van de Universiteit Gent organiseert op 2 en 3 december 1991 in Flanders Expo, Maaltekouter 1, Gent (Sint-Denijs-Westrem), een colloquium over de voorstellen van de Interuniversitaire Commissie tot Herziening van het Milieurecht.

Programma :

- Sectie I – Normstelling – voorzitter : prof. dr. L.P. Suetens
 - Voorstellen en beleidsopties van de Commissie inzake milieukwaliteitsnormen, algemene, sectorale en integrale voorwaarden, milieuvergunningen, milieubeleidsvereenkomsten.
 - Toelichting bij de voorstellen door de rapporteurs : de heer L. Lavrysen, prof. dr. W. Lambrechts, prof. dr. M. Boes en prof. dr. H. Bocken.
- Sectie II – Schadevergoeding – voorzitter : prof. dr. A. Van Oevelen
 - Voorstellen en beleidsopties van de Commissie inzake vergoeding van milieuschade en een schadefonds.
 - Toelichting bij de voorstellen door de rapporteur : prof. dr. H. Bocken.
- Sectie III – Milieuplanning – voorzitter : de heer H. David
 - Voorstellen en beleidsopties van de Commissie inzake milieuplanning.
 - Toelichting bij de voorstellen door de rapporteur : de heer L. Lavrysen.
- Sectie IV – Handhaving – voorzitter : substituut-procureur-generaal E. Goethals
 - Voorstellen en beleidsopties van de Commissie inzake materieel strafrecht, toezicht, administratieve sancties, privaatrechtelijke verbodsactie, veiligheidsmaatregelen, saneringsprojecten.
 - Toelichting bij de voorstellen door de rapporteurs : mr. M. Faure, prof. dr. A. De Nauw, prof. dr. M. Boes en prof. dr. H. Bocken.
- Sectie V – Economische instrumenten – voorzitter : prof. dr. M. De Clercq
 - Voorstellen en beleidsopties van de Commissie inzake economische en financiële instrumenten, milieueffingen, invorderings- en geschillenprocedure voor milieueffingen.
 - Toelichting bij de voorstellen door de rapporteurs : prof. dr. S. Van Crombrugge, prof. dr. B. Peeters en de heer L. De Jager.
- Sectie VI – Afval en bodemsanering – voorzitter : prof. dr. A. Buekens
 - Voorstellen en beleidsopties van de Commissie inzake afval en bodem-sanering.

- Toelichting bij de voorstellen door de rapporteurs: de heer L. Lavrysen en prof. dr. H. Bocken.

Inlichtingen: Seminarie voor Milieurecht, Universiteitstraat 4, 9000 Gent (tel. 091/64.69.27; fax: 091/64.69.99).

A.E.D.B.F. – Conferentie te Parijs

A.E.D.B.F. Belgium organiseert op 5 en 6 december 1991 in samenwerking met haar Franse zustervereniging in het auditorium van de Banque Nationale de Paris, 20, Boulevard des Italiens, een conferentie met als thema: «La Convention de Rome: un nouveau droit international privé européen des contrats. Application aux opérations bancaires».

Inlichtingen: A.E.D.B.F. Belgium, A. Reyerslaan 103, 1040 Brussel (tel. 02/736.40.57; fax: 02/733.62.13).

Fiskofoonprijs

Op 17 oktober 1991 werd de «Fiskofoonprijs 1991» uitgereikt aan de heer Alain Huyghe, voor zijn scriptie «Fiscale aspecten van een cross-border tewerkstelling als bestuurder».

De Fiskofoonprijs die 100.000 fr. bedraagt, wordt jaarlijks toegekend aan een originele scriptie over fiscaal recht, door een auteur jonger dan 30 jaar.

Inzendingen voor de Fiskofoonprijs 1992 moeten voor 31 december 1991 toekomen aan het redactie-adres van het Tijdschrift voor Fiscaal Recht, Santvoortbeeklaan 21-25, 2100 Deurne.

Bevoegdheid en executie van vonnissen

De International Bar Association (Section on Business Law) organiseert op vrijdag 31 januari en zaterdag 1 februari 1992 een seminarie in Zurich over «Where to sue and how to enforce judgments under the Lugano and Brussels/San Sebastian conventions».

Inlichtingen: prof. H. Van Houtte, K.U.Leuven, Tiensestraat 41, 3000 Leuven (016/28.51.30).

Lessencyclus «Inleiding tot de milieuproblematiek»

Het Seminarie voor Milieurecht en het Centrum voor Milieusanering van de Universiteit Gent organiseren voor de tweede maal een lessencyclus «Inleiding tot de milieuproblematiek». De cyclus omvat twee reeksen van acht studienamiddagen over «Milieurecht voor niet-juristen» en «Milieusanering voor niet-technologen».

De uiteenzettingen worden gegeven op vrijdagmiddag van 10 januari tot 5 juni 1992, telkens om 14u00 stipt, in de auditoria van het Gebouwencomplex Sterre aan de Krijgslaan 281.

Inlichtingen: Centrum voor Milieusanering, J. Plateastraat 22, 9000 Gent (tel. 091/64.37.69; fax: 091/64.41.99).

Advocatuur en deontologie

De (Vlaams-Nederlandse) Vereniging voor Wijsbegeerte des Rechts organiseert in samenwerking met de Vlaamse Conferentie van de Balie te Gent haar najaarsvergadering op 14 december 1991 in de rechtsfaculteit van de Universiteit Gent, Universiteitstraat 4.

Het inleidend preadvies: «Recente problemen en ontwikkelingen inzake de deontologie van de advocatuur in België», wordt voorgebracht door mr. E. Brewaeys. Co-referent is de heer F. Jacobs (Universiteit Amsterdam), terwijl tevens een repliek zal worden gegeven door oud-stafhouder mr. P. Van Malleghem.

De tekst van het preadvies kan worden aangevraagd bij prof. K. Raes (tel. 091/64.39.76).

Stichting Fernand Lazard

De Stichting Fernand Lazard verleent aan jongeren van Belgische nationaliteit die hun universitaire studies hebben voltooid renteloze leningen, terugbetaalbaar in acht jaarlijkse aflossingen, vanaf het derde jaar na de toekenningsdatum.

Inlichtingen: Secretariaat van de Stichting Fernand Lazard, Egmontstraat 11, 1050 Brussel (tel. 02/511.81.00).

Oprichting van een Commissie Strafprocesrecht

In het Belgisch Staatsblad van 1 november 1991 (p. 24614) verscheen een ministerieel besluit houdende oprichting van een Commissie Strafprocesrecht.

De Commissie wordt belast met een studie over het strafprocesrecht en meer bepaald met:

- de inventarisatie van de actuele problemen op het vlak van strafrechtspleging;
 - het aanwijzen van de hervormingen die bij voorrang moeten worden doorgevoerd, zonder vooruit te lopen op meer fundamentele keuzes;
 - het inwinnen van informatie over hervormingen in het buitenland (in het recente verleden gerealiseerd of in voorbereiding);
 - het formuleren van voorstellen als aanzet tot het maken van de fundamentele keuzes inzake opsporings- en gerechtelijk onderzoek:
 - leiding van het onderzoek (verhouding politie/parket/ onderzoeksrechter/verdediging);
 - aard van de procedure;
 - grenzen van het geheim van het onderzoek;
 - in een latere fase, de voorbereiding van een ontwerp van Wetboek van Strafprocesrecht.
- Tot lid van de Commissie werden benoemd:
- De heer H. Bosly, gewoon hoogleraar bij de Université Catholique de Louvain;
 - De heer B. Dejemppe, Procureur des Konings bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel;
 - De heer A. De Nauw, gewoon hoogleraar bij de Vrije Universiteit Brussel, advocaat;
 - De heer W. De Smedt, onderzoeksrechter bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen;
 - De heer M. Franchimont, buitengewoon hoogleraar bij de Université de Liège, advocaat, gewezen stafhouder bij de balie van Luik, voorzitter van de Commissie (B.S. 13 november 1991, p. 25423).
 - Mevr. C. Van den Wyngaert, docent bij de Universitaire Instelling Antwerpen.

Symposium «N.B.W. in rechtsvergelijkend perspectief»

Naar aanleiding van de invoering in Nederland van het Nieuw Burgerlijk Wetboek op 1 januari 1992, organiseren de Nederlandse juridische faculteiten en het Ministerie van Justitie in het kader van de «Week van het Recht» een symposium met als thema: «N.B.W. in rechtsvergelijkend perspectief».

Het congres vindt plaats op 22 en 23 januari 1992 in het Nederlands Congresgebouw, Churchillplein 10, 's-Gravenhage.

Inlichtingen: Centrum voor Postdoctoraal Onderwijs, Faculteit der Rechtsgeleerdheid K.U.N., Bureau Symposia, Postbus 9049, 6500 NK Nijmegen (tel. 080-612022; fax 080-615949).

Het juridisch statuut van de O.C.M.W.-ziekenhuisgeneesheren

Het Departement Rechten van de U.I.A. organiseert op 10 december 1991 in het Auditorium A1 van de Aula Major, Universiteitsplein 1, Wilrijk een studiedag over «Het juridisch statuut van de O.C.M.W.-ziekenhuisgeneesheren».

Inlichtingen: mevr. Chr. Monteyne, U.I.A., Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk (tel. 03/820.29.25; fax: 03/820.29.40).